

MUHTASAR TARİH-İ KIRGIZIYA I: TRANSKRİPSİYONLU METİN-AKTARMA*

Salih Mehmet ARÇIN**

Özet

Kırgız Türklerinin 20. yy'ın ilk yarısının ortalarına kadar Arap alfabesini kullandıkları ve Latin alfabesine geçene kadar Arap harfleriyle az sayıda eser verdikleri bilinmektedir. Bu döneme ait eserler içerisinde, Kırgız Türklerinin ilk resmi şecere tarihi olarak bilinen Osmonaalı Sıdık Uulu (Osman Ali Sıdıkoğlu)'nun *Muhtasar Tarih-i Kırgızıya* (Ufa, 1913) adlı Arap harfli ilk matbu eseri dikkat çekmektedir. Osmonaalı Sıdık Uulu'nun Kırgız boylarının yaşadığı coğrafyayı gezerek boy önderlerinden ve aksakallardan derlemeler yaptığı ve bu çalışmalarda elde ettiği bilgileri *Muhtasar Tarih-i Kırgızıya* adlı eserinde topladığı bilinmektedir. *Muhtasar Tarih-i Kırgızıya*, hem tarih hem de dil araştırmaları için kaynak vazifesi görme hüviyeti taşıdığı hâlde bugüne kadar ne Kırgızistan'da ne de diğer Türk devletlerinde bir bütün olarak incelenmiş ve değerlendirilmiştir.¹ Bundan dolayı bu çalışmada, Osmonaalı Sıdık Uulu'nun hayatı, *Muhtasar*

* *Muhtasar Tarih-i Kırgızıya* adlı eserin 'dizini ve tıpkıbasımı' *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*'nin bir sonraki sayısında yayımlanacaktır.

** Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili Bilim Dalı Doktora Öğrencisi (İstanbul), saliharcin@gmail.com

1 *Muhtasar Tarih-i Kırgızıya*, bugün Kırgız Türkleri tarafından tam anlamıyla bilinmemektedir. Eserle ilgili bilinenler ise bu konuda bir tanıtma yazısı yazan ve eserin giriş kısmını Çağdaş Kırgız Türkçesine aktarmaya çalışan Hüseyin Karasayev'in verdiği bilgilerle sınırlıdır. Hüseyin Karasayev eserle ilgili şu bilgileri vermektedir: "...Bu kitapçığı bizim hiç bir tarihçimizin, dilcimizin, edebiyatçımızın okuyup bitirdiğine ben şahit olmadım. Okumak isteyen insanlar çok oldu, fakat okuyamadılar. Şimdikiler okuyamadıktan sonra gelecek nesiller nasıl okusunlar..." (Hüseyin Karasayev, "Muhtasar Tarih-i Kırgızıya Cana Anın Tüzüüçüsü", *Ala-Too*, Frunze 1989. S., No: 3, s. 116). Karasayev, eserin dilinin anlaşılmasının çok zor olduğunu belirtmekte ve yazısının ilerleyen bölümlerinde eseri yayına hazırlayan Ufa şehrindeki Tatar matbaacıların, eserin imlasını bozduklarını dile getirmektedir. Hüseyin Karasayev, eserin dili ile ilgili değerlendirmelerini yaptıktan sonra eserin giriş kısmında yer alan mukaddime olarak değerlendirebileceğimiz *Tarih Tuğralı Gazel* "Tarih Hakkında Gazel" ile *Faşlı Türk Ruğları* "Türk Boylarının Faşlı" bölümlerini Çağdaş Kırgız Türkçesine 1989 yılında aktarmıştır. (Hüseyin Karasayev, "Muhtasar Tarih-i Kırgızıya", *Ala-Too*, Frunze 1989. S., No: 3, s. 111-116) Bu konuyla ilgili diğer çalışma ise Anvar Baytur'un 1986 yılında Urumçi'de bastırıldığı "Muhtasar Tarih-i Kırgızıya ve Tarih-i Kırgız Şadmaniya" adlı eseridir. Tüm uğraşlarımıza rağmen bu eseri göremedik. Bu sebeple Anvar Baytur'un çalışmasıyla ilgili bilgi sahibi olamadık. Ayrıca, çalışmamızı 16 Şubat 2014 tarihinde *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*'ne teslim ettikten sonra 2014 Mayıs ayında Kırgızistan'da yeni bir çalışmanın yayımlandığından haberdar olduk. Bu eser, Kırgız-Türk Manas Üniversitesi yayınları arasından çıkmıştır. Çalışmanın künye bilgileri şunlardır: Osmonaalı Sıdıkov, *Muhtasar Tarih Kırgızıya, Tarih Kırgız Şadmaniya*, Red. Muratbek Ç. Kocobekov, Kırgız-Türk Manas

Tarih-i Kırgızıya adlı eserinin Arap harflerinden Latin harflerine transkribe edilmiş tam metni, bu metnin Türkiye Türkçesine aktarması okuyucuların istifadesine sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kırgız Türkçesi, Osmonaalı Sıdık Uulu, Muhtasar Tarih-i Kırgızıya, Şecere.

MUHTASAR TARİH-İ KIRGIZIYA I: TRANSCRIBED TEXT-TRANSLATION

Abstract

It is known that Kyrgyz Turks used Arabic script until the first half of the 20th century, but few literary works were written until the Arabic script was replaced by the Latin alphabet. *Muhtasar Tarih-i Kırgızıya* (Ufa, 1913) (summary of Kyrgyz Turks by Osmonaalı Sıdık Uulu) – is officially known as the first history book of Kyrgyz Turks– was the first book published in Arabic script among the literary works in this period. Unfortunately neither in Kyrgyzstan nor in other Turkic countries *Muhtasar Tarih-i Kırgızıya* hasn't been researched as a whole although this book is a source book for historical and linguistical studies. Thus, in this essay biography of Osmonaalı Sıdık Uulu and his *Muhtasar Tarih-i Kırgızıya*'s full context which transcribed from Arabic script to Latin script as well as the translation into Turkish and vocabulary index are presented to readers.

Keywords: Kyrgyz Turkish, Osmonaalı Sıdık Uulu, Muhtasar Tarih-i Kırgızıya, Genealogy.

Osmonaalı Sıdık Uulu'nun Hayatı:²

Osmonaalı Sıdık Uulu, 1875 (?) yılında eski Peşpek³ bölgesindeki Temir Bolot köyünde (şimdiki Koçkor Bölgesinde) doğmuştur. Ailesi, Kırgızların Sarıbağış uruğuna mensup olup Abayıl da boyundan gelmektedir. Babasının asıl ismi Kıdık'tır; fakat Osmonaalı'nın *Muhtasar Tarih-i Kırgızıya* adlı eserinde babasının ismi 'Sıdık' şeklinde yazılmıştır. Bundan dolayı da soyadı *Sıdık*⁴ olarak bilinmektedir. Eserde Kıdık ismi de birkaç kez geçmektedir. Kaynaklardan

---

Üniversitetinin Basılmaları: 178, İlimiy İzildöölör Tizmesi: 15, Turar, 2014.

2 Osmonaalı Sıdık Uulu'nun hayatı, genel olarak Cıldız Asanbaeva'nın "Kırgızistan'da Şecere ve Kırgız Tarihini Yazan İlk Yazarlar ve Onların Eserleri (1849-1949)" adlı yüksek lisans tezinin "Osmonaalı Sıdıkov'un Hayatı ve Eserleri (1879-1942)" ile ilgili bölümünden özetlenmiştir [Cıldız Asanbaeva, Kırgızistan'da Şecere ve Kırgız Tarihini Yazan İlk Yazarlar ve Onların Eserleri (1849-1949), Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bişkek 2005]. Sıdık Uulu'nun hayatını özetlerken yararlandığımız diğer kaynaklar ise şunlardır: Murat Kocobekov, "Osmonaalı Sıdık Uulu Cönündö Maalimat", *Ala-Too*, Frunze 1989, S. No: 3, s. 119-120; Anvar Baytur, "Kırgızıya" Cana "Şadmaniya" Cönündö", *Kırgız Madaniyatı*, Frunze 1991, S. No: 12, 21-Mart, s. 11.

3 Bişkek.

4 "Öz atam Abahıldadan Şıdık merhüm / Du'a kıl endi bizke tuğanlarım" (4/7). Ayrıca, eserin muhtelif yerlerinde *Şıdık* ve *Kıdık* (sayfa numarası / satır numarası: 12/12, 20/16, 21/2 vd.) isimleri karışık bir vaziyette kullanılmıştır.

öğrendiğimiz kadarıyla Osmonaalı, genç yaşta hem annesini hem de babasını kaybetmiştir. Osmonaalı'nın yedi erkek kardeşi, bir de kız kardeşi vardır. Öksüz kalan Osmonaalı, Sarıbağış uruğundaki Çerikçi Kanaat isimli kişinin bir süre yardımcısı olmuş, Kanaat Beyin eşi Kubat Hanımın desteğiyle yerli mollalardan okuma ve yazma öğrenmiştir. Daha sonra iyi bir eğitim almak için Tokmok şehrine gelmiştir. Tokmok'ta Şakir Halife'den din, coğrafya ve tarih ilimleri hakkında -Tatar Türkçesinde- beş yıl ders almıştır. Kısa bir süre için kendi köyüne dönerek Temir Bolot köyündeki çocuklara din dersleri ile beraber coğrafya, tarih gibi bilimleri de öğretmiştir. 1899 yılında, Doğu Türkistan'daki Uç Turfan şehrine eğitim almak için gitmiştir. Kaşgar'daki eğitim hayatı, deprem nedeniyle son bulmuş ve tekrar kendi köyüne dönmüştür. Bir yıl kadar mektepte öğretmenlik yapmıştır. Bundan sonra Buhara'ya gidip yaklaşık olarak bir yıl da burada eğitim almıştır. Buhara'da medreseyi tamamladıktan sonra da Afganistan'a gitmiştir. 20. asrın başlarında Osmonaalı Kırgızistan'a dönmüş ve Kemin kasabesindeki (Çüy bölgesinin idari birliğine bağlı) medresede Ufa'dan gelen bir müderristen eğitim almıştır. Daha sonra Osmonaalı tahmini olarak 1911 yılında Ufa'ya gitmiştir. O dönemde Ufa⁵ şehri dinî ilimlerin merkezi durumundadır. Osmonaalı Ufa'ya gittikten sonra yaklaşık bir yıl eğitim almış ve daha sonra tarih alanındaki çalışmalarına başlamıştır. Burada, yüksek medreseyi bitirmiştir.

Osmonaalı Sıdık Uulu, 1930 senesinde “halk düşmanı” olarak suçlanmış ve hapse atılmıştır. Bir yıl sonra, Kırgızistan Sovyet Sosyalist Özerk Cumhuriyeti'nin Yüce Mahkemesi tarafından 11 Mart 1931 tarihinde yazara ölüm cezası verilmiştir. Osmonaalı, Bişkek'te ve Taşkent'te hapisanede yatmıştır. Taşkent'teki hapisanede tutuklular, onun ilmî değerini anlayıp kurtulması için birtakım çareler aramışlardır. Osmonaalı ise bu durumdan kurtulabilmek için ilk hanımından (Altınay Hanım) yardım istemiştir.

“Eşi ile görüşmesinde paranın gücüyle ceza evinden kurtulma şansının olabileceğini anlatmıştır. Hanımı gereken parayı tamamlayarak getirmiştir. Yazar Taşkent'teki hapisaneden kaçarak Koçkor kasabesindeki Dönaliş köyüne gitmiştir. Buradan Alay Bölgesine oradan da ailesiyle beraber Kırgızların yaşadığı Tacikistan'daki Cergetal Kasabasına sığınmıştır. Orada da yönetim tarafından takip edildiğini anlayınca Osmonaalı Molla ailesi ile vedalaşp Çin hükümetinin idaresinde bulunan Doğu Türkistan'daki Kaşgar Bölgesine gitmiştir.”⁶

Osmonaalı'nın eşi Altınay Hanım Kırgızistan'da kalmıştır. Osmonaalı, bu sırada tekrar takip edildiğini düşünerek Tekes Bölgesi'ne geçmiştir. 1933'te ilk eşinin de izniyle ikinci kez evlenmiştir. Uygur eşinin ismi Gulbara'dır. Vefat ettiği 1942 yılına kadar onunla birlikte yaşamıştır. Bu eşinden üç çocuğu dünyaya gelmiştir.

“Osmonaalı'nın Doğu Türkistan'da dünyaya gelmiş olan Bübüş isimli kızı onun hayatını 1991 yılında Ala-Too dergisinin 11. sayısında yayınlamıştır. Kızının verdiği bilgilere göre babası 63 yaşında sıtma hastalığına yakalanarak 1942 yılında öz vatanını göremeden

5 Rusya Müslümanlarının dinî merkezi, yani müftülüğü buradadır.

6 Cıldız Asanbaeva, age., s. 49.

*Tekes'te vefat etmiştir. Şu an onun mezarı Çekirti ismindeki yerleşim yerinde bulunmaktadır. Erkek ve kız çocuğu ise babasının vasiyeti üzerine 1956'da Kırgızistan'a dönmüşlerdir. Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Mahkemesi tarafından 27 Mayıs 1958 tarihli kararıyla Osmonaalı Sıdkov'un itibarı iade edildi.*⁷

Osmonaalı Sıdk Uulu'nun Eserleri

Osmonaalı Sıdk Uulu, Kırgız boyları ile ilgili tarihî bilgileri toplamak için Kırgız boylarının yaşadığı bölgeleri tek tek ziyaret etmiştir. Bu ziyaretleri esnasında bizzat boy liderlerinden ve aksakallardan öğrendiği bilgileri “Muhtasar Tarih-i Kırgızıya”⁸ ve “Tarih-i Kırgız Şadmaniya”⁹ adlı eserlerinde toplamıştır. Yazarın 1913 yılında “Muhtasar Tarih-i Kırgızıya” adlı eseri, 1914 yılında da “Tarih-i Kırgız Şadmaniya” adlı eseri Ufa'da basılmıştır. *Tarih-i Kırgız Şadmaniya* adlı eserinin muhteviyatı aşağıda verilmiştir:

Manzum kısım, Niçin Tarih Bilmek Gerekir?, Tarihin Faydası, Hangi Tarihi En Evvel Bilmek Gerekir?, Hazret-i Âdem, Ham'ın Nesli, Sam'ın Nesli, Yafes'in Nesli, Turan Kavimleri, Türk Boylarının Fıslı, Tagay Evlatları, Esenkul Evlatları, Temir Oğulları, Dölet Oğulları, Tınay Oğulları, Şabdan Bahadır'ın Gazeli, Satıpdalı Oğulları, Döles Oğulları, Tezdar Oğulları, Toko Oğulları, Moloy Oğulları, Çeçey Oğulları, Abıla Oğulları, Bugu Oğulları, Solto Oğulları, Bölökbay Oğulları, Kutumbet Oğulları, Bötöş Oğulları, Talkan Oğulları, Koşoy Oğulları, Camansart Oğulları, Eşhoca Oğulları, Kanay, Çını, Bakı, Boşkoy, Bahuşan, Tata Oğulları, Çılpak Oğulları, Karaçoro, Azık, Sayak, Çertike, Monoldor Oğulları, Çerik Uruğu, Asılbaş, Cavcalı, Tölök, Karasakal, Saruu Oğulları, Azık Oğulları, Cetigen, Kitay, Kuşçu, Toboy 2. Fasıl Kazaklardan: Ulu Cüz, Cayılmas Oğulları, Kıbray Oğulları, Botbay Oğulları, Çabırastı Oğulları, Dunganlar.

Osmonaalı Sıdk Uulu'nun eserleri Kırgız tarihçiliğinin ilk eserleridir. Bu eserler, Arap harfli Kırgızca ilk matbu kitaplar olması yönünden de dikkat çekmektedir. Bu açıdan yazarın eserleri hem tarihî araştırmalar hem de dil araştırmaları için kaynak vazifesi görme hüviyetini taşımaktadır.

7 Cıldız Asanbaeva, *age.*, s. 49.

8 Osmonaalı Sıdk Uulu, *Muhtasar Tarih-i Kırgızıya*, Ufa 1913.

9 Osmonaalı Sıdk Uulu, *Tarih-i Kırgız Şadmaniya*, Ufa 1914.

Transkripsiyonlu Metin:¹⁰

[1] (1) *Muhtasar Tarih-i Kırgızıya* (2) Muħarrir ve nāşiri Mola [‘Oşmān ‘Alī Şıdıq] oğlu Abahılda nebiresi (3) Témir [Bolāt éli] Peşpek uyazı (4) Ufa ‘Şark’ Maţba‘ası Elektro-Tipografiya Tovarışestva “Karimov’, Husainov’ i kolleva” Ufa 1913 g. [2] (1) *Bir İki Söz!* (2) *Isık Kól etrāfında Tiyaşan tağlarında yaşığan* (3) Şarbağış, Şolţa, Buğu, Sayağ, Azığ, Çerik (4) *aruđlarıñ¹¹ ata babalarıñ tārıhleri-şecereleri hađında¹²* (5) on beş yıllar qadar halk arasında tékşerilüp, bilgıç (6) ve aqsakallardan şuralup cıyđandan kiyin oşançalı – toblı (7) bolđanları ğana mümkün qadarı qaralup yazıldı. [3] (1) *Tārıh Yazuçıñ Cırı.*

(2) *Qoluma qalem aldım tārıh-ni yazmaq üçün*

Tuğanlarımni qardaşlarım bilsün üçün

(3) *Bu tārıh yazılıpdı Qırğız üçün*

Qırğızını hayli halk-lar bilsün üçün

(4) *Bu tārıh bildirür babamızni*

İki yüz miñ üylü Qırğızlarını

(5) *Bolupdı tüp atamız Oğuz Ğandın*

Oğuz Ğan biri bolur toğuz Ğandın

(6) *Aġtardım alda qańça tārıhlerdin*

Qışşasın neçen neçen ötgen cāndın

(7) *Tārıh demek ötkenlerdin ħālin bilmek*

Ata baba evliyālar cāyın bilmek

(8) *‘Ağlı artır fikri ötkürlenip*

Bütün bütün başqa ādem bolur demek

(9) *Yeryüzünde türküm türküm ādemlerini*

Türli türli dinlerin bilü demek

[4] (1) *Tārıhın Qazağ Qırğız Noğay Şartdın*

Qay nesl qay uruğdın kēlgenlerin

(2) *Bir birden her birlerin beyān qıldım*

Ğatāma ‘ayıb qılma tuğanlarım

(3) *At qoydum tārıhime Qırğıziya*

Kāđad qalem alu birlen mēn qoluma

10 **Notlar:** Transkripsiyonlu metinde ve aktarma kısmında, bold karakterle köşeli parantez içinde yazılmış olan rakamlar “[1], [2], [3], ..., [79]” orijinal metindeki sayfa numarasını; parantez içindeki rakamlar “(1), (2), (3)...” ise orijinal metindeki ilgili sayfanın satır numarasını göstermektedir. Transkripsiyonlu metinde eksik yazıldığı düşünöğümüz kelime veya harfler köşeli parantez [ ] işareti içine alınmıştır. Transkripsiyonlu metinde ve aktarma kısmında bold karakterle yazdığımız kelimeler orijinal metindeki bölüm başlıklarını belirtmektedir. Metnimizde, başka bir husus da Doğu Türkçesinin yazım geleneğine uygun bir şekilde genellikle eklerin bir kısmı bağlı bulunduğu sözcükten ayrı yazılmıştır. Ayrı yazılan eki göstermek için transkripsiyonlu metinde, kelime kök veya gövdesinden sonra -ekten önce- kısa çizgi (-) işareti konulmuştur: *çıbığ-sız* (6/1), *tilmeç-lerge* (8/6), *şimāl-ğaça* (15/13), *halk-lar* vd. **Metnin imla ve dil bilgisi özellikleri başka bir çalışmamızın konusu olduğu için bu yazıda bu konulara değinilmemiştir.**

11 *Uruđlarıñ* biçiminde olması beklenirdi.

12 *Ğağ[k]ında* olmalı.

- (4) Yazdum mën bir nêçendi dâsdân kılıp
Oğuğan faķırñız Buĥâr-i Şerîf
(5) 4 nçi atam Mamâtķuldan Folât¹³ Temir
Ķaşķası atdıķanday¹⁴ her kim bilür
(6) 3 nçi atam Çerikçi Êr Temirden
2 nçi atam Abahılda¹⁵ Çerikçiden
(7) Öz atam Abahıldadan Şıdıķ merĥüm
Du‘a kııl êndi bizke tuĥanlarım
(8) Ağamız Mola Şâbit dîn ağası
Köndürdi dîn yoluna tuĥanlarım
(9) Ağamız 2 nçi Ķanâ‘at Ĥâcı
Dîn üçün câhıllarġa urdu Ķamçı
(10) Dîn-ge ĥidmet millet-ke köñül bergeñ
Tabulmaz artıķ bizdin Ķırġız ĥalkı
[5] (1) Atamız Mola ‘Osmân ‘Alî
Ëyte bërsem sözlerim Ķoşġaladı¹⁶.
(2) ‘Aķl ‘ilm birlen çıķġan hünerler.
(3) Hünerdin artıķ-lıġın êştiñiz
Payġambar ĥaķ Ĥudânı bir bilñiz¹⁷
(4) ‘İlm birlen fâyda bolġan nerselerni
Yazayın beyân kıılıp tiñleseñiz
(5) Bir künde alıp uçar aylıķ yolġa
Têmir yol tégiz üstü ot araba
(6) Êştersiz ĥabârını yer çetinen
İliktirik tilifon tilġrâm men
(7) Şuġa Ķayıķ yürküzdü keme birlen
‘İlm birlen her türlü hüner bilgen
(8) Taġıda âsmânġa uçdı ĥâvâ birlen
Ķalasa Ķayta kelip yerke tüşken
(9) Vazduşnıy şar¹⁸ dëp aytadı atın bilgen
Hünermanġa ‘aķıl-dı Ĥuday bergeñ
(10) Ĥalk-bız¹⁹ mundaylarını körüp miydi
Aytayın beyân kıılıp bilgenlerni
[6] (1) Êştebiz çıķdı-dëp çıbıķ-sız tilġrâmını

13 Çaġdaş Ķırġız Türkçesinde *Bolot*.

14 *Ķaşķa* maddesinin içindeki *ķaşķası atdıķanday* alt başlıġına bakınız.

15 Çaġdaş Ķırġız Türkçesinde *Abayılda*.

16 *Kozgol*-“harekete geçirmek” fiili olmalı.

17 *Bil[i]ñiz* olmalı.

18 *Vazduşnıy şar*“havalı küre” anlamına gelmektedir. Bununla kastedilen *balondur*.

19 *Ĥalk-[ı]bız* olmalı.

- Āmān bolsa köfersiz munı dağı*
 (2) *Altı atar on iki atar birdankeler²⁰*
Yana bar her türlü maşınalar
 (3) *Çöp çavıp aşlıq orop kiyim tiger*
Söz söylep gramafon tāmāşā aytar
 (4) *Yana çıqdı iliktrik çerāğ degen*
Bir minutda şahr için yarıq étken
 (5) *Tiliskob dürbü çıqdı yıldıız körgen*
Bir tarunı bir tiveden ülken étken
 (6) *Hüner mēn nēçen zavod keme kılgan*
Şolar birlen kıymātını ārzān kılgan
 (7) *Başma-hāne yana bar kitāb başkan*
Ĥalk-larğa hüner birlen ma‘ārif çaçkan
 (8) *Gezit jurnal ma‘lūmāt her tarafdan*
Şolar birlen ĥalk-[ı]bız közün açkan
 (9) *Hüner mēn uşbularını ādem tabğan*
Yalğuzaq Kazaq Kırgız qarap yatğan
 (10) *Qaşardan kiyin qaldıq nādānlıq-dan*
Nēkerek munça yatmaq ay hay tuğan
 [7] (1) *Biz dağı hüner bilsek evvel başdan*
Qutulmaz mıydı başımız nādānlıq-dan
 (2) *Çık-ğalı bu sayloğa kırk yıl boldu*
Şol şaylo faqırlıq-ğa sebeb boldu
 (3) *Maqtanıp bay balası ahmaq boldu*
Cindenip qolda mālın saçmaq boldu
 (4) *Maz bolıp birev çıqdı biy bolam-dēp*
Ĥaş bolıp birev çıqdı mēn bilem-dēp
 (5) *Birev çıkar bizlerdi unitdñ dēp*
Qoldan kelse āyyanyay pārālar cēp²¹
 (6) *Ṭalaşıp boluşdıq-ğa aqça töger*
Körgen şonġ ahmaq-larnıñ neke²² turar
 (7) *Qalıça²³ uşulardan qalamın dēr*
Bolmaza beş on teñge alamın-dēr
 (8) *Ėrterek eger taqup atın miner*
Şorluñ atı arıq şorġo yürer
 (9) *Qalcırap bu biçäre qarap yürer*

20 *Berdanke*: Bir çeşit tüfek sistemi. Rusça *Vintovka Berdana*. Berdan I ve Berdan II olmak üzere iki çeşidi vardır. Rus ordusu tarafından 1870'ten 1891'e kadar kullanılmıştır.

21 *Bara cé*- "rüşvet almak" anlamındadır (KS, s. 87).

22 *Teke* şeklinde yazılan sözcük *neke* şeklinde olmalıdır (7/6).

23 *Qalıça*, özel isim de olabilir!

*Kêç kirse ‘ameli yoğ üyge keler
(10) Falânça ıstarçın-ka ılayık-dêr
İntımağ-dı bizlerde kılayık dêr.
[8] (1) Bu şordu bayge aıınday êltenġ aytar*

*Tilekine cete kıalsa māl tüketer
(2) Nazıyası öz māl[ı]nan artıp keter
Tüketip tuġanların uğruy êter
(3) Bèredi uluġlarġa miġden aqça
Kötermege Şart Noġay bère kıalsa
(4) Beş altı miġ aqça berip boluş bolsa
Çıkmın töley almay tüşer bolsa
(5) Yâr buradar doşum-dêp mālın surar
‘Ömrinçe ġâr bolup Ĥudây urar*

*(6) Tilmeç-lerge beredi yana aqça
Kıvanadı tilmeç-ler aqça alsa
(7) Kıızıl çoğ-dêp Fer Cevâldın²⁴ tayġanı bar
Bu tayġanġa yoluksaġ zamâna târ
(8) Müselmân-ġa kèz bolmasın vaybay Ĥudây
Yiġit-likden tüşken küni Ĥudây urar
(9) Kèz bolsanġ kıara yoldan kıarşı avulġa²⁵
Mālınġ yoğ aqça bermey bi-kâr öter
(10) Şaylatıp boluş bolup üyge kıaytar
Kédây bayġuş çolaġın arık tartar*

*[9] (1) Tük fâyda yoğ üyine barıp yatar
Maqtanıp ġâtün[ı]na sözün aytar
(2) Neçen zarar her yılda körse daġı
Künden kün artılmağ-da bu şavk-lıġlar
(3) Birbirinen aġa ini ayrılmağ-da
Aġmağ-lıġ ‘alâmeti şolay bolur
(4) Şatıldı ‘aziz ‘ömr az aqçaġa
Kördünġiz neçenlerni aqşakallar
(5) Cindenip aġmağ bolma boz balalar.*

(6) Mundanda kıızıkraaq bêt-de Ĥalife Ĥâcî-nġ ġazâli (7) bardur her kim oqup ‘ibrât alurlıġ oqup kör.

*[10] (1) **Bismi’illâhi’r-rahmâni’r-raġîm** (2) Barça ġamdülillah ‘azze ve celle-ge olsun ve anıñ raġmeti (3) ve selâmı payġambarımız Muġammed Muştafâ Şalla’llâhu ‘Aleyhi’s-salâm-ga (4) bolsun ve anıñ şaġâbelerine ve anıñ ümet-lerine ve barça (5) müselmân balalarına Allahu Ta’âlâ*

24 Bugünkü *Balkçı* kasabasının eski adı *пржевальск* (Prevalska)‘tir.

25 Metinde لا اغو şeklidir; ama *avulġa* “oba” olmalı.

toğru yolnu körsetsün. (6) (ammā ba‘dü) biz bu kitābnı yazduq Kırgız tuğanlarğa hidmet (7) üçün hem soñğa yādgār qalsun üçün. Her halk-ğa (8) bir tārīh bardır. Bizdin Kırgızğa tārīh yazuçı ādemi (9) yok bolğanı üçün, Kırgız kırk kızdan dep Şeyh Manşürdan (10) bir neçe ‘aқılğa ma‘kūl bolmağan hikāyetler keltürgen. Körfe, (11) tēri aldap aluçılarınñ sözleri cānıma ötüp on (12) beş yıldan berü ahtarıp tēkşerip iki yüz miñ Kırgızdın (13) ata babaların taratıp tā Ādem ‘Aleyhi’s-salāmğa yetkürdüm. (14) Bizde āsīl zātın ekenimizni bilsün üçün on beş (15) yıllıq miñnet-lerimni bir sā‘atçe körmey qalem tıbirata başladım (16) töbende Şarbağış, Şolta, Buğu, Sayaq, Azıq Çerik [11] (1) uruğların²⁶ bir birden beyān etüp kışkalıq üzre bilgen (2) kadar hāzırkı curt başlıklarınaça tartıp cetskürdim. (3) **Tārīh Bilü Neçüñ?** (4) Ötken halk-lardın hāllerin bilür kıysı kavm kay (5) aruğdan ne hüner, ne kesible okāt teriçilik-lerinen nen (6) қандай devlet қандай felāket-lerge giriştār boldı; şunlar-(7) dan bir birden habardār bolmaqdur. Ahmaqlardıñ ahmaqlıqınan (8) yaşşı ādemlerdin ‘adillik-ler-inen ‘ibretlenmek birlen o-(9) kuçılarga ma‘rifet hāsil kıladur. Cüreginde otu bar (10) yigit-lerge tārīh bilü kerekdir hem köp i‘tibārlı bir ‘ilm. (11) **Tārīh[i]-ñ Fā’idesi** (12) Tārīh bilgen ādem-ler āvalgıların hāllerin kör-(13) gen şekildi bilür. Bir kez orunda oturup neçe miñ yaşğa (14) çıққан ādem şekildi bilür. Kışkası zamāndın evvelinen (15) āhrınaça bilür. Tārīh okumağan kimdi bilür? Tārīh (16) oқuғuçı erler zamāndın evveline şol vaqt-ğaça bilür (17) hem dāstān kıılır. [12] (1) **Қayu Tārīh-ni Evvel Bilü kerek?** (2) Her işde tertib kerek bolğan şekildi (illā hem fāllā (3) hem) “ēñ kerek anıñ soñundan bēk kerek” tertübçe (4) baruğa kerek, evvel öz aruğların bilip andın soñgra (5) başqa halk-nı bilü kerek. Meşelā: İrānnı müselmān dep (6) Urumdu, başqa dīn-de ekenligin tārīh oқuğan bilür. (7) Alay bolsa, Şarbağış, Şolta, Azıq Çerik, Sayaq, (8) Buğu urğun bu kitābnı oқuğan-lar bilür. Bir birden (9) dāstān kıılıp beyān kıılır. On beş yıl tuğanlarğa hidmet (10) üçün ata babaların çuruşdurup arımağan, balaların (11) suruşdurup talımağan mēn soñğğa yādgār qalsun üçün (12) ümit qalemlerin tıbratdım. Atamız Kıdıq merħumdan (13) tahminen kırk dört ata birlen Hāzret-i Nuħ ‘Aleyhi’s-salām-(14) dın Yāfeş isimli oğlına ya‘ni Türk atamızğa alıp bar-(15) dum. (vallah ‘ül-a‘lām) tahkiq-ni Allah bilür. Yazuçı tahmin (16) kıılır. (17) **Hāzret-i Ādem** (18) Evvelgi atamız bolup Hāzret-i (Havvā) evvelgi ana-(19) mız bolup yeryüz[ü]nde ādemler uşbu iki zātın tara-

[13] (1) İğandur. Ādem demek yerdin kırtışı demek Hāzret-i (2) ‘Azrā’il tofraқnı yerdin içinen almadı belki sırt-(3) man aldı anıñ üçün Ādem ataldı lākābı safiyyullah Allah[ı]ñ (4) şāf kulı demek. Ādemdin kabri Serendibde Havvanıñ (5) kabri Cidde şahrında bu zātın sēgiz cenet-ni seyrān (6) kıılıp bu dünyāda neçe yıl ‘ömr sürüp fānī dünyāni taşlap (7) bākī dünyāğa kētkeni aydan anıқ күnden yarıқ anıñ (8) nēsün aytayın muradın қалмайық. İkinci atamız Hāzret-i (9) Nuħ bolup neçen felāket helāket-ler pāydā bolup tūfān (10) şunan ümet-leri tamām bolup üç oğlı üç kēlüni (11) қaldı. Ēmdi bu yürgen halk-lar şolardan taraldı ol (12) zātın üçünci atamız bolup isimleri uşbulardur: (13) Hām, Sām, Yāfeş. (14) **Hām Balaları** (15) Hām balaları Afrika Amirike Asya kıt‘alarında Hind-(16) stān dēñgizlerinen aralarında cayan - vahşi hālde tir-(17) iklik kıılığan қара түсли ‘ilm-siz ma‘rifet-siz bir halk- (18) dur Niğır dēgen bu Niğır halkı er hātūnları yalangāç (19) kıyüm-siz yürmekde ‘avretlerin yabmaq yokdur. Lakin [14] (1) ba‘zılar arasında yalğuz

26 İmlasında sorun vardır: *uruğların* ya da *aruruğların* da okunabilir. Biz bu nedenle *uruğların* okumayı tercih ettik.

hâtūnları cabar émiş ‘avret yerin. (2) *Qan âdem étin céyüçiler de bardur.* (3) **Sâm Balaları** (4) *Asya birle Afrika kıt‘asında Mışırılılar, Aşüriler,* (5) *Keldâniler, Finikeliler, Süryâniler, ‘İbrâniler, Yahudiler,* (6) *‘Arablar, Ermeniler boladur. Bularnı Sâm urgları deydür.* (7) **Yâfeş Oğulları** (8) *Yâfeş oğulları iki-ge bölünedür (Âriler, Tūrâniler)* (9) *dép (Âri) dégenler-imiz Hindiler, İrâniler, Şartlar,* (10) *Âfgânlar, Yunanlar, Arnavuşlar, Laşinler, Fransuzlar İngilizler* (11) *Nimes-ler, Ruslar. Qavm-i Âriler yeki aq tūsli qavm deydür.* (12) *Hâzir zamândın devletleri şol ruğlarda bolıp turmaqda-*(13) *dur...* (14) **Qavm-i Tūrâniler** (15) *Asya kıt‘asında boladur. Hıtâylar, Hind-Hıtâyları,* (16) *Yaponlar, Finler, ‘Oşmâniler, Tatarlar, Kırgızlar, Qazaqlar,* (17) *Qalmuqlar, Dunganlar (Qavm-i Tūrâniye) deydür. [15] (1) Faşl-ı Türk Ruğları (2) *Yâfeş-den sêkiz oğul bolup ulusu (Türk)-(3) dūr. Atası Yâfeş vefât bolur aldundan uluğ oğlu* (4) *Türknî ornına ta‘yin kılıp kaytmaz seferne çıkup kêtđi.* (5) *Émdi Türk özünen başlap toquz oğlu pâdişâh boldu.* (6) *Türk içinde toquz kılmaq şundan qaldı. Türk ‘aқıllı,* (7) *edebli âdem édi. Atasından şoñ köp yerni körüp* (8) *bir yerni yaқdırap anda turđı. Bul vaқt-de ol yerni* (9) *(Issı Köl) ya‘ni Isıq Köl deydür. Émdi şol yérde* (10) *bolğan halk-nı Türkstânskiy obluş demeki şol, çünki* (11) *atamız bolğan Türk atamızdın ismidür. Émdi Türk* (12) *urğu; Hıtây, Yapon, Mançur, Qaşqar, Buğâr, İstâmbol, Qır-*(13) *ımdan tartıp müncemit şimâl-ğaça taralğandur. Ortasında* (14) *bolğanımız üçün bizni Orta Asyalıq deydür. Bu qoyulğan* (15) *laқablar şundan boladı: Türk vefât bolur aldından uluğ* (16) *oğlu (Tütek)ni öz ornına qoyup barsa kelmez* (17) *şahrğa köçđi. Tütek-de ‘aқıllı devletli pâdişâ boldu.* (18) *Та‘âmğa tuz şalmaқ kibi Türk içinde köp râsimlerni ol çıkardı.* (19) *İki yüz yıl ‘ömr sürüp atasınan artınan kêtđi.* (20) *Ornına Êlçe Hânı pâdişâh kıldı. [16] (1) (Êlçe) Hân köp yıllar pâdişâhlık kılıp aşlarını* (2) *aşap yaşlarını yaşap qahrı kelgen-ge qahr kıldı. ‘Aşâb* (3) *yoldın çıkқан-ğa berđi ‘azâb bu da atası bara turğan* (4) *yerge qadem koydı. Ornına oğlu (Dip Baқu Hân) bolıp* (5) *köp yıllar pâdişâhlık devrin sürüp mengülik yurtuna* (6) *cönedi. Ornına oğlu (Keyük) hân bolıp bir nêçe yıl* (7) *‘adillik birle hüküm kılıp fenâ yurtunan beқâ yurtuna* (8) *yöneldi. Ornına oğlu (Alañça) Hân bolıp köp yıl* (9) *pâdişâhlık kıldı. Tâ Hazret-i Nuğ ‘Aleyhi’s-salâm-dın zamânından* (10) *başlap Alañça zamânınaça barça Yâfeş balaları müselmân édi.* (11) *Alañça zamânında el bay halk devletli boldu. İt semir-*(12) *ze éesin qabar dégen maқâl şundan qaldı. Devletke mas* (13) *bolıp Hudâni ötnüp put yerestlik²⁷ paydâ boldu. Émdi* (14) *bu Alañça Hândın iki igiz oğul boldı: Tatar, Ma-*(15) *ğol dégen iki-si iki pâdişâh bolup elni ikige* (16) *böldi. Tatar özünen başlap cêti oğlınaça pâdişâhlık* (17) *kıldı olarnıñ isimleri uşbulardur: Buқа Hân, Yalañça²⁸* (18) *Hân, Atlı Hân, Atsız Hân, Ordu Hân, Baydu Hân,* (19) *Sévinç Hân. Hânlık bu zâtdan kêtđi. Alañça Hândan* (20) *iki igiz oğlu bar dégen édik biri Tatar biri [17] (1) Mañğol, Tatar beyânı ötdi émdi Mañğol Hân bir nêçe yıl* (2) *hân bolup aşlarını aşap yaşlarını yaşap taқdırdan bir* (3) *sâ‘at kiyin qarap tura almay el bara turğan yerge* (4) *qadem koydı, ornına oğlu (Qara Hân) hân boldı. Bu* (5) *zamânda Hudâni tanup birlegen âdem qalmadı. Bir nêçe yıl* (6) *‘ömr sürüp âdem qolunan öldi. Ornına oğlu (Oğuz* (7) *Hân) hân boldı. Anıñ qarınınan evliya tuıldı. Qara* (8) *Hân zamânında Hudâni tanığan âdem qalmasa Oğuz Hân* (9) *zamânında Hudâni tanup birlengen âdem qalmadı. Yüz on* (10) *altı yıl pâdişâhlık kılıp bütün Asyanı qol alduna**

27 Putperestlik olmalı. p harfinin bir noktası konulmamış.

28 Alañça Hân olmalı.

(11) *karatdı. Hıttay Yapon, Rus Hindstān, Keşmir, Urum, (12) Kıırım, Afgān, İrān Buḥār, Hive. Oğuzdın yikirmi (13) tōrt nebiresi bolıp biri Kırgız yeki Qazaq bolıp (14) ḥāzırda iki yüz miñ tütün bolup Kırgızni ‘Arablar (15) dēp aytuda boladur, ya’ni dala ādemi demek-dür. Ba’zılar (16) Kıır gēzden Kırgız deydi. Yeki evvelden naq at qoyulğan (17) Kırgız dēp. Ėmdi bul Kırgızlar bul vaqtde bir neçe u-(18) rǵlarǵa taralǵandır ḥesāb kılıp bula almazsız. Meşelā bir (19) ādemdin oǵul bolsa ol oǵullarınan balaları her bir (20) atalarınıñ isimlerine atalıp kētedür. Ėmdi Kırgız Muḥammed [18] (1) ‘aleyhi’s-salāmdan üç miñ tōrt yüz yıl burun dūnyāǵa (2) kēlip-di. Ḥāzır Kırgız atalǵan barça Kırgızni Çingiz (3) Ḥan kılıç-dın ötkerip qay berin cisir kılıp alıp (4) kētdi. Andın bir ādem qaçıp qutuldı iki oǵlı birlen, (5) özü Qoçkar birle Narın arasında aşuda vefāt boldu. (6) İsmi Dolan ēdi, Dolan aşuzu ataldı. Ėmdi bizdin (7) Ye’cüc Me’cüc dēgenimiz şol Çingiz Ḥan boladur. Ötkeniǵe (8) yeti yüz yıl çamalı boladur. Toqsan bavlı Özbēk-din (9) bir bav Türk urǵuñ bir urǵu boladur. (10) Ėmdi Kırgızdan Sāfarşa anıñ oǵlı Alḥaq anıñ (11) oǵlı Rāsīdelḥaq anıñ Enaalḥaq anıñ oǵlı Barǵan anıñ (12) oǵlı Ğabarǵan anıñ oǵlı Ğaldin anıñ oǵlı Arslan (13) anıñ oǵlı Kılımy Biy anıñ oǵlı Şafur Bēy anıñ oǵlı (14) Timuş Biy anıñ oǵlı Arslan Biy anıñ oǵlı Aḥan Biy (15) anıñ oǵlı Şükür Biy anıñ oǵlı Senkin Biy anıñ oǵlı (16) Şarı Biy anıñ oǵlı Muraḥa Biy anıñ oǵlı Tilǵoz anıñ (17) oǵlı Kalbaq Biy anıñ oǵlı Dambal Biy anıñ oǵlı Dolan Biy (18) bu zātın qabri Dolan aşusunda dēgen ēdik mundan (19) iki oǵul (Aǵul, Ğul) Ğuldan Çoñ, Baǵış Hıttay [19] (1) qol aldında bir neçe urǵlarǵa taralǵandır. Azǵalı, (2) Ḥandabaz, -Maçaq,²⁹ Qulun, Şarıq, Fiçne, Kilit, Hutçu (3) Munday dēp toqız ruǵı³⁰. Ataqlısı Ėmdi Ḥandabaza (4) urǵunandır. ‘Ar Şamet Biy Tōrkeldi Biy, ‘Ālim Ḥan Biy (5) Ėmdi Aǵuldan, Adikine, iki oǵul, Adikineden (6) Adikine Ancıyan Kırgızları ‘Ālim Bēk dēgen ḥanları bolǵan (7) Taǵaydan, Boǵorsdon Qoylan Kılıcır iki oǵul bu (8) Boǵorsdondan Şolḥa Qoylandan Cēdiker, bu da Ancıyanda (9) Kılıcırdan barça Şarbaǵış Kılıcırdın öz atı Şar-(10) baǵış moymı “kılıcır sebebi” Kılıcır ataldı. Ėmdi (11) Kılıcırdan Orazbaḥdı Dōlis iki oǵul Orazba-(12) ḥdıdan, Buǵu, Dōlesden dōrt oǵul: Toqo, Cañtay, (13) Tesdar, Manaf, Toqo balaları Qara Qursaḥ ataldı Cañtay (14) balaları: Aqçabu, Aybuke, Toqto, Taştoqum, dōrt urǵ. (15) Tesdardan Tesdar urǵu Manafdan Manaflar Şarbaǵış içinde (16) Şolḥa, Sayaq, Buǵu arasında bolǵan Manaf atalǵanlar ata (17) babaları yurt sürep kelkenden Manaf atalǵandır. Ėmdi (18) Manaf-dan Sütey, Carnbek iki oǵul Carnbekden Carnbek (19) urǵu. Süteyden Eşim, Sarseḥid, Tuǵur üç oǵul. (20) Eşimden Eşim urǵu, Tuǵurdan Çoñ, Çarıq urǵu [20] (1) Şarseḥidden, Üçüke, Tülkü, Ḥan Ḥudāyān Ėrdineye 4 oǵul; (2) Tülküden Tınay urǵu Ḥudāyāndan Toǵolaq urǵu, (3) Üçükeden Māmatqul, Dōlet iki oǵul; Dōletden (4) Nādir Bēk urǵudur. Māmatqul-dan Tēmir, Polāt iki oǵul; (5) Folātın Eşenqul urǵu. Tēmirden Ḥuluke Boǵacı, (6) Çerikçi, Nazār, dōrt oǵul, Ḥulukeden Ḥuluke oǵlı (7) Boǵacıdan Boǵacı oǵlı, Nazārdan Nazār oǵlı Çir-(8) ikçiden Borǵolday, Canıbek, Abahılada, Yamanqara, Mama, (9) Qaramēnde, Bēk Boḥa, ‘Ādil Bēk, Dāḥir Bēk üçünçi ḥātū-(10) tundan Qarabay, Manāfbay dōrtünçi ḥātūndan Kenceḥay (11) on iki oǵul on iki urǵǵa taraldı. Barçası (12) bir ēlde Çerikçi atalmaqda. Meşhürdur. Qara Qoçkar yerle-(13) mekde yana Abahıldadan Şerboḥa, Narboḥa, Tōrkeldi, Şad(14) ıqan, Bēki, Qonduq, Qabşalañ, Aşıl, Başıl. Bular (15)*

29 Çaq şeklinde yazılan sözcük Maçaq şeklinde olmalıdır (19/2).

30 ğ harfinin noktası çıkmamıştır.

Fotaköz Baybəceden. 2 nci, hâtûndan, Şerim Bék (16) Eybuke. 3 nci hâtûndan – Caraş anamızdan yalğuz Kıdıķ (17) merħum barçasın Allah mağfîret kılsun. [21] (1) **Têmîr Balaları** (2) **Faşl-ı 1 nci Kıdıķ Balaları** (3) Kıdıķdan (dîn) çırâğın yandurğan Mola Yarķımbay (4) yeki Mola Şâbit döp de aytur ikinçi Çoboy üçünçi (5) Mola ‘Osman ‘Alî uşbu târih-ni yazuçı dörtünçi Süleymân (6) kul Bozcigît ‘Aşâme’d-din ‘Abdü’l-veli ceti oğul maқтаğa- (7) nım bolmasun kay mezheb-de bolsada, yalğan aytu ħarâm-(8) dur. Lakin bizde bu orunda maқтаp artıķ yazmaķ cigit-(9) lik êmezdür. Bu Têmîr urğunan (dîn-millet)-imizge (10) ħidmet kılguçı Kıdıķ balaları bolup Mola Şâbit dîn (11) üçün cânın ħurbân kılıp Sayaķ Şarbağış-da bolğan (12) molalardın üstâz bolup neçen bîçâre faķîrlarğa ħoldan (13) cêm berip dînlerin tanutğan neçen ħoylu Kul Memet (14) şekildi aħmaķlarğa naşîhat berip îman üyretken mescid (15) medrese şaldırıp ħidmet êtken Kanâ‘at Murâd ‘Alî degen (16) ülken-lerimizge yol kôrsetken bu zât boladur. Her or- (17) nda va‘z naşîhat kılıp şol orunda nûrlandırıp (18) ħuvandırıp taş köñüldilerini çumşatıp buzuk-larını (19) doslandırıp dindâr âdem-lerni râhat-landurğan âdem-dür (20) ki, özümüz de dîn-ge ħidmet kıлмаķ meşğül-lüdüürümüz. [22] (1) âħrın Allah ħayırılı ve mübârek bereket kılsun âmîn yâ-Rab(2) bü’l-‘âlemin! (3) **2 nci Eybuke Oğul-ları** (4) Eybuke döletli kâdirli âdem boldu. Özünen ülke-(5) nge ‘ıyzât keçiğe şefkat b[î]çârelerini ħâllerne ħaraşķan, (6) êrliki bar âdem-lerni, dindâr molalarını dos tutķan bir (7) âdem êdi. Bu âdemdin: Kanâ‘at, Kâsım, Baydalı, üç o-(8) ħul boldu. Baydalı ħalk arasında azraaķ kâdiri (9) bardur. Kâsım da Ĥudâğa bendilik kılıp şüfi-lik yolunda (10) Kanâ‘at yaşlıķ dörin sürüp pâdişâh-lıķ ħidmetlerin (11) kılıp uluğlardan midal³¹ alıp bütün ‘ömrinde yurut (12) aġası dölet êkesi bolup kelmekdedür. Ĥâzır Şar-(13) bağış balası-nan Şabdan soñra millet-ke ħidmet kılgan (14) bu zât bolıp beş miñ şom-ğa mekteb saldurğan bütün (15) Kırgız balasınan artıķ dirlik daracadadur. (dîn) (16) âdemlerine ‘ıyzât tâlebü’l-‘ilm-lerge şefkat Ĥudâ yoluna, coma-(17) rlıķ kıлмаķı ümit ġayratlı dîn-ge yardımçı bir (18) zât-dur. Ĥâzır ħacı ziyârâtın kılıp Ĥudâğa bendilik (19) her işde toġruluk şeri‘at-ğa kulaķ salıp turumaķdur. [23] (1) Oġlı Ġarîbbay İşhâķ, Ca‘fer, Maħmud Şadıķ dört bala-(2) sı bolup Ġarîbbay atası Kanâ‘at ornına olturmaķda (3) talab-lanadır İşhâķ molalıķ yoluna kirip şahr-i Ufada taħşil (4) kıлмаķda Mola Ca‘fer Rusça oķusun tamâm êtken her mola her bir (5) türlü hünerge kirişken ümitli balaları bardur. (6) **3 nci Şerim Bék Balaları** (7) Şerim Bék devletli âdem bolup avılta manaflıķ³² şo-(8) l êl-ge başlıķ kılgan bu zât bolıp Bayġas Toķo, (9) Ya‘ħubbay üç oġlı boldu. Bu zâtlar zamânında dölet (10) êkeleri boldu. Ĥâzırda Bayġasından Balbaķ, Toķodan Ĥudâ-(11)y Bêrgen degen tuğanlarımız hüner-kesib-den bî-behreġa (12) fellek uyķusına talmaķdadur. (13) **4 nci Ĥonduķ Balaları** (14) Ĥonduķda zamânında döletli âdem bolup curt aġa-(15) sı bolğan bu âdemden, Sulţân, Midet: iki oġul (16) bolğan bu âdemlerde atası ornına olturup akesi (17) bolıp Ĥâzır Sulţândan: Kâdir Kul, Midet-den İman (18) ‘Alî ata ornına olturup curut bilegen ülkeni [24] (1) bolup nâmüşlı ata-babaların isimlerin kôterip iki (2) arslan aġzın-da nâmüşın cibermey turğan Mided o-(3) ħlı İman ‘Alî ġayratlı yigît-lerden-dür. (4) **5 Şadıķan Balaları** (5) Şadıķan ‘akıllı âdablı âdem bolğan bu âdemdin bir (6) neçe oġlı bolup biri, Bék Tan Ĥâcı. Yaşlıķında kırķ (7) cigit ciyup cigit-lik dörin sürgen ħayâline ne kelse (8) anı kılgan ‘ömrini-ñġ âħırında ħacı-lıķ

31 Midal şeklinde yazılan sözcük misal de olabilir (22/11).

32 Manaflıķ şeklinde yazılan sözcük manaflıķ şeklinde olmalıdır (23/7).

ziyārâtın (9) kılıp 1909 nçı yılda barsa kaytmaz seferge çıkıp ketdi. (10) Bék Tan Hâcı-dan; Toqtosun, ‘Alî Āşğar, Süleymân (11) döp bir neçe balaları bardur ‘Alî Āşğar atası Bék (12) Tandin ornına olturmağa umtulmağda bolsa da ağası (13) Toqtosun Çerikçi élinğ bir tarâf[ı]-nğ başlıkı (14) bolıp (din. millet-imizge sözliq kılmağda yurt ağa-(15) sıdur, lakın bék şâbirli ‘adâletli bék va‘deli bir cigitdür (16) yaşlığında yahşı dandâr³³ âdem édi.... (17) **6 Törkeldi Balaları** (18) Abahıl-da-nıñ üçünçi oğlı bolup zamâniñ (19) arslanı bolup âdem şürâtında bâtırılık birlen qol [25] (1) alduna bir neçe halk karatğan Kazaq hanları bolğan (2) Kenânsarı. Navruzbay-nı başlap bi-hesâb Kazaqlarını (3) kılıç-dın ötkergen qarışılşağan duşmândan kayra qarap (4) kaçmağan, bâtırılık açağın alğan âdem idi. Bu âdem-(5) dende Şâm Han Bâtır Han, Ürkünçi, Karasay degen (6) Çotqara beş oğlı boldu. Şâmhan-dın bir neçe oğlı (7) bolıp Mola Kılıp aahunlık birlen ma‘lum-dur Bâtır Handan (8) bir neçe oğlı bolup Murât‘alî degen bir ıştarçın (9) aqşakalı hâcı-sı boladur Ürkünçi-den Ötembay Tavış (10) degen meşhür âdemleri boldu Karasaydan Surançı bu da (11) gayrâtlı cigit-lerdendir Çotqara balaları Şerboğa bala-(12) ları hâzır Abahıl-da balalarından şavdekerlik birlen dö-(13) let-lenip fuqarâlardan mâl ümüt kılmağan Çotqar İbn (14) Ya‘küb Hâcı Êlto İbn Murât‘alî Tilekmet Hâcı boladur. (15) Hâcı İbn Narıncul Ufa şahrında Medrese-yi ‘Āliyyede taşıl (16) kılmağda. (17) **Narboğa Balaları** (18) Narboğa zamânında Abahıl-da balalarıñ colbars bolıp (19) qalğan on ini-si bir neçe ergen yoldaş bolup (20) onbiri Abahıldanınıñ kancılağan arslanı bolıp âtrâfında [26] (1) bolğan Kalmağ-larını çaba başlağan bêt alduna kim kelse (2) sunı hayzağan âhır âcâl oğu âdem qolunan sebeb (3) bolğan emdi Narboğadan Sulţanay İbn Mola Şaňa³⁴ (4) mescid imâmı. (5) **Şerboğa Balaları** (6) Şerboğa Abahıldanınıñ ulu oğlı bolğan cân râhat-(7) landurğan Narboğa Törkeldi. Şadıqandın ağası (8) bolup ‘ömrinçe döletli bolup onbir inisiñ ‘ıyzât (9) hürmeti birle ‘ömr ötkerdi. Bu âdemden bir neçe oğlı (10) bolup bir Êlto deken emdi. Êltoy‘dan Murât‘alî hâzır (11) Şerboğa urguniñ ataqlı dölet kâdirli curt (12) aqşakalı bir zâtdur. Bu Abahıl-da balaları barçası elde (13) ata babalarınıñ ismlirin kötermek birlen meşhürdür Aba-(14) hıl-da éli = Çerikçi éli = Temir Polât éli demek birle (15) Pêşbék uyazında. (16) **Faşıl-ı Polât Balaları** (17) Temir, Polât bir tuğan édi Têmir balaların beyân kılıp (18) ötdik emdi Polât-dan cêti oğul boldu (Tâhîr Bék) (19) Şurake, Tattı Köten. Aydake, Êşenqul, Salbék imdi Salbék [27] (1) balaları Salbék oğlı atalıp az tütün Buruqçu élinde (2) Dâhîr Bék Şurake. Tattı Köten, Aydake, Akim bular (3) ulu hâtündan bolup bu beş oğul balaları “Beş Küreñ” (4) ataldı. Bul urğlar her él-ge taralmağda kırık (5) tütün eesi Buruqçu élinde altmış degen ataqlı kâdir-(6) lisi boladur. (7) **Êşenqul Balaları** (8) Êşenqul zamânında curut surağan uluğ bolğan (9) Ulu Kanda (Ketmen Döbe) Ancıyan cırlap turğan dünyâ (10) büstâni cân râhatı bolğan Çüyni aldı Kalmağ qolunan. (11) Çüy içine Şolta Şarbağış kelgenine iki yüz yıl (12) çamalı bolup bu zâtdın turğan yeri Toqmağdın âtrâfi (13) bolup kışlavı Baba Ata. Tağ-nıñ kün yürüş tarâfında (14) Êşenqul kışlav şol zâtdın konuşu bolup qabrstâni (15) êski Toqmaqlık-da Mucuğdın qorası bolmağda bolsada Hudâ (16) hikmet-ni şol qora Mucuğı künden kün fakîrlan- (17) mağda hem ölmekde emiş, Emdi (Êşenqul)-dan (18) Niyâz Bék, Hasan Bay, Hüsnbay, Kuttuq, Sehîd Kara Şart (19) Kuvat, ‘Abdu‘l-raħman, Şoruq. İkinçi

33 Dîndâr olmalı.

34 Şaňa şeklinde yazılan sözcük Şaka şeklinde de olabilir (26/3).

*hâtûndan Başarķul [28] (1) Nazâr on oğul on urđka taraldı beyânları alda (2) kélür bir birden peş boluş él hâzır Êsenķul (3) atalmaķda bu zâtđın balaları peş boluşđın başlıķı bo-(4) lup Pír Jıyvâ³⁵ uyazıñ Narın uçaskasına ķaramaķda. (5) Narın Aţbaşı Koçķar yerlemekte her birleri êmdi öz (6) atalarıñ ataķın kôtermekte Hâcı oğlı Şavan oğlı (7) Orman oğlı demek éle. (8) **Niyâz Bêk Balaları** (9) Niyâz Bêk vaķtında curt ağası bolđan. Bu zâtđan (10) sekiz oğul boldu. Barçası Kırğızđın bék-ler bolup (11) kay beri ģanlıķ darcasına cete yazđan, lakın ģanlıķ (12) ismin alđan anı hem beyân kılurmız. Êmdi Niyâz Bêkden (13) sekiz bék birinçi Bêrdi Bêk, Bêrdi Hoça, Şavan O-(14) rman ģan, Hâcı, Şatan, Hoça Bêk, Rızķul Bêk. (15) Berdi Bêk. Balaları ayak-sız bolup ketdi³⁶ başđa (16) tuđanlarđa ķarađanda adamdan çez çoçmar manda ülkeni (17) bolup caziķ-sız âdem-lerni urup çez çoçmar atalđan (18) Bêrdiģocadan Abılay değeni bolup ķâdirli âdem bolđan (19) iki atanıñ balaları Hâcı Şavan élinde turmaķda. [29] (1) **Şavan Balaları** (2) Şavandan: ‘Âdil, Mûsâ-ke iki oğul ‘Âdil (3) zamânında bâtır ér âdem âdem. Şûratında arslan bolđan (4) Orman ģandı öltürgen. Buđutu ģanlardın Mırza değen (5) ülkenen köp uruşda.... (6) Ya’ni Buğu, Şarbağış uruşunda Orman ģandı (7) ģanun Kođan uruşda ‘Âdil Mırzanıñ başın ketirip (8) Orman ģandı hâtûn balalarıñ alduna taşlağan bu âdem (9) boludur. (10) Mûsâ-keden Bayđaz Koçkeldi Miñkeldi Botay Bayđazı (11) boları hâzır Şavan urđunıñ ataķlı-sı Bayđazı ‘ömrinçe (12) yamanlıķ körmey dölet ékesi curt ağası bolup (13) ‘ömr sürüpdı. Êmdi bu âdemden Ķabşalañ, Êsenķul (14) yana da bir neçe balaları bolup Ķabşalañ bir neçe yıl él (15) sürep pâdişâlik ģizmetlerin kılıp ķoldan kelken ķadar (16) (dîn) âdemlerin dos tutup milletimizge ģidmet kıлмаđda (17) édi. ‘Ömriniñ âģırında hâcı-lıķ ziyârâtin kılıp bu (18) meşâķat dñnyâdan ümüt üzüp âģırât yurtuna cöne-(19) di. Êsenķul hâzır babası Êsenķul-dın zamânı başına [30] (1) kelip köñlüne ne kelse kıla bilip bir boluş Şavan oğlın (2) ķol alduna ķaratıp turmaķda bir taraftan devlet kelsede (3) ikinçi taraftan yaşlıķ kelip ‘aķl bolmaz maz bolup (4) turmaķ vaķtıdır, velikin ‘aķl birlen işlemekde tedbir (5) yürğüzmeķde her iş alđa kêtmeķde ötmek-dedür bir az (6) cırlağanı bardur.*

(7) Mûsâ-keden Bayđazı

İmân-nı bolsun yoldaşı

(8) Atasınan bayası

Bolup yürdi él başı

(9) Bayđazıdan Ķabşalañ

Bu da boldu arslan

(10) ‘Ömri âģir bolđanda

Beyt-Ullahnı ģâş kıłđan

(11) Tavâf kılıp Kâ’beni

Mekke şahrını cây kıłđan

(12) Yana Bayđazıdan Êsenķul

Bâģtıñ hâzır yürüptür

(13) Ķoldan kelse âyanbay

35 Bugünkü *Balkçı* kasabasının eski adı *пржевальск* (prevalska) tir.

36 *Ayak-sız bolup ketdi* “sahipsiz kalmak” anlamındadır.

- Din çırâğın bağıp-tur*
 (14) *Belâ boluş Eßenkül*
Âdem-ge keler dölete manav şol
 (15) *‘İlm okup bir yaqdan*
Ma ‘rifet-ni alıptur
 (16) *Köbeken Şunġġu ‘Alî Bay*
Bulardın bolsun köñli cāy³⁷
 (17) *Müsür ‘Alî Yunus mayli may*
Sıylay bérġin ini bay
 (18) *‘Iyzât kıl Kâsım ‘Alî Karaçı Hâcını*
Qâdirin bilgen-sin anı
 (19) *Yana Köbeken Hâcî Çuġanı*
Bular Şarbağış-dın qurġanı
 (20) *Uġar bolsañ naşîhat*
Yoqdur sözüim yalġanı
 (21) *Âhıratdın az yaqı*
Millet-ke hîdmet kıl daġı.

[31] (1) **Orman Han Balaları** (2) Orman Han Niyâz Bék-din dördünçü oġlı bolup (3) zamânında hanlık kılıp Isık Köl, Çüy, Aţbaşı, Narın (4) İle Âvliyâ Ata Namankân âtrâfi bolup şu arada bolġan (5) halk-nı sürep turġan her işde yamanlık kılmay pobuza (6) birlen iş kılġan ölümi âdem qolunan sebep bolġan. (7) Orman Han dēp ataġ alġan. Nevaruz Bay Kenâşarı (8) dēgen Qazaġ hanları Orman Hanġa elçi cibergen (9) Qazaġ Kırgız birġip hanlık-nı birimiz alıp duşmāġa (10) karşı turalı dēp Orman hanlık-nı bizge bērsün her (11) işni Kenâşarıhan özi bilip kıl-sun dēp elçiler-(12) ni uzatġan yaġşsı ‘ıyzât hürmet birlen bēlek-bölek (13) ilen ol elçiler coldan Kırgız mālınan uġırlap bara (14) catġan yemen Kırgızlar qarmap Orman Hanġa keltürġen. (15) Bular elçi emes uġru ēken dēp darġa asdurġan. (16) cevâb yoġ elçileri öltürdü dēp Navruzbay Kenâ- (17) şarıhan Tınay Kalbaġ bātırını çapdı. İkinci yılda (18) tamâm Kırgızını kılıçdın ötkerip kırġın kılmaġ-çı ēdi. (19) Toġmaġ-dın künçikış şimal tarâfında bir töbe üstüne (20) tüşken. Bizdin Kırgız Orman Han Törekeldi bātır [32] (1) başlık azraaġ Kırgızlar cenüb tarâfi Çüy suyınġ (2) canına tüşken. Şol şudan şu bērmey Qazaġlarını artġa (3) sürgen, âhırı taġdirġa tedbir yoġ qaça başlaġan. Ar-(4) tınan qovup Kırgızlar Kenâşarı Navruzbay-nı başlap (5) bi-ġesâb Qazaġlarını kılıçdın ötkerdi. Ol cibergen (6) elçilerdin yamanlık-ınan qançalıġ ziyân ērişdi. Yama-(7) ndın kaze katı yaġşsı-nıġ şârâkâtı dēgen maġâl bar (8) albatta yaġşsı âdem yaġşsı bolur yamanlar her vaġtde şolay (9) kılur. Ėmdi Ormandan Ümit ‘Alî, Çarġın, Seydhan (10) yana bir nēçe oġlı bolup Ümit ‘Alî atası Orman (11) Han ornına oturup nēçen âdemdin başın kēsip (12) qanın töġüp yazuġlı âdemlerini. Şunday ‘âdil-lik birlen (13) ‘ömr sürüp atasınġ ornına han bolup, kēlmes (14) seferne köçdi. Şol zâtndan; Köktaş, Aġtaş, Otu-(15) ktaş, Çakmaġ Taşı, Nurtaş, Caytaş, Tülketaş, (16) Kēncetaş, Balġaltaş, uşbu toġuzu bir hâtündan yana (17) başqa hâtündan daġı bēş oġul

37 “Gönlü geniş, gönlü rahat” anlamında kullanılmıştır.

*bolğan cem‘ on tört (18) oğul bolğan evvelgi Köktaşdan Yabay dégen oğulu bo(19) lup şol ‘aşrda ‘ädililik birlen ‘ömr sürgen bir yigit-(20) dür. Bêşinçi Nurtaşdan Mola Êrmek bu Orman Haniñg [33] (1) urğunan millet-ke hîdmet kılmağda dîn yolına cügürüp (2) tälîb-lîk kılıp kadâr hâl kılunan kélgen³⁸ âdemlarga (3) mübârek bolğan dîn-imizni üyretip millet-ke hîdmet (4) kılmağda 37 yaşda bolup biçäre hâl dîn üçün cânın (5) fidâ kılğan bir zâtdur. (6) **Hâcî Balaları** (7) Hâcî-dan Foța Han, Baba Abu Han. Foța Han-(8) dan Bâtır Han Bâtır Handan Munğası döletli her (9) yurt ağası bolmağ-da Baba Hâcî-dan Karaç Hâcî (10) Tentimiş Hâcî İsa Han Kavalçe Hâcî Tölembay döp (11) bir neçe oğlı bolup hâzır Baba Hâcî balalarıñg yurt (12) bilegen ülkeni Hâcî Şavan éli-niñ aqşakallı Karaç (13) Hâcî boladur. Lakîn inşâf tevfiķ dîn-dârlîk-ğa hem (14) şeri‘at-ı Muştafâ birlen ‘amel kılmağ yalğur³⁹ Hâcî Şavan (15) emes barça Kırgız balasınan aldudur. Ațadan kalğan (16) mâlnı mirâs-horlarga tapşurğan, yetim-lerge haķların (17) bölüp bergeñ, dîn âdemlerin ‘ıyzât hürmet kılğan, (18) künden kün Hudağa bendelik kılıp ‘ibâdât-ğa meşğül (19) bolmağda. Karaç Hâcî-dan Noğaybay, Maħmudcân iki oğul [34] (1) Hâzır bu iki oğul atası ornına oturup yurt (2) ağası bolmağğa umtulmağda kol sunup vaķtın kütüp (3) cumulmağdadur. (4) **Sekiz Bék Balaları** (5) Hâzır Sêkiz Bék balaları-ñg döletli (6) curut ağası bolot turgan (Şavan) urğunan (7) Mûsâ-ke bala[la]rı Bayğazı Koykeldi Kabşalañ Hâcî, Êsen Kıl (8) urğu. Orman Han urğunan Têzeķbay Kuman Capay. (9) Tülkü Hâcî bala[la]rınan Karaç Hâcî, Munğas, İsa Han (10) bolup bulardın beyânı ötdi. Töbende Şatın urğunan (11) Kâsım ‘Alî Hâcî bu zât dîn-ge hîdmet, dîn âdemlerine yo-(12) ldaş fâsîķ munâfîķ-larğa sırdaş sözlegenden calıķma-(13) ğan naşîhat-dan talıķ-mağan her meclis-de yalğuz özü sö-(14) ylegen bir zât-dur. Rızķul Bék balalarınan Çuħa, Ğaş iki-(15) si atalı-balalı Sêkiz Bék-din ataklısı Çuħa, curt (16) aqşakalı ülkeni bolup balası Ğaş yaşlarıñg ağası (17) bolup iki-si birday dölet sürmekde, kalğan Berdi (18) Hoca, Berdi Bék Hoca Bék balaları hâzır manâfîķ-dan (19) bir az artda kalmağ-da bolsada Şavan Orman Han Hâcî [35] (1) Şatın Rızķul Bék balaları atalarıñg ațağın köterip (2) her biri her bir elge baş bolup el puramağda yana Êsenkuldand (3) altı ata Buruķçu bir bolus Bur[u]ķçu éli atalmağ-da (4) hâzır dölet égesi curt ağası bolğan Şadır, ‘İsâ (5) oğlı Sêkiz Bék beyânı şol cüreginde otu bara érler-(6) ge bék kerek aħmağ-larğa né kerek. (7) **Şatın** (8) Şatından: Kaçı andın Muħabbet Hâcî andın Kâsım (9) ‘Alî Hâcî, Şir ‘Alî hâzır ata ismin köterip Şatın (10) éli demek birlen bu boluşdın başlıķı Kâsım ‘Alî Hâcî dîn (11) ağası şeri‘at yoldaşı dirlik bir âdem-dir. Künbe (12) kün döleti artılmağda lakîn millet-ke hîdmet kılmaķı (13) bir neçe âdemdin alda bolup dîn âdem-lerine ‘âşîķ bolğan (14) şekildi her âdem-den haķâret kılmaķı şeri‘at-ka kabûl kelmesede (15) üyrengeñ ‘âdet bolup emdi hâcî-lîķ ziyârâtın (16) kılğandın soñ Hudağa bendilik kılıp künbe kün yaħsı-lıķ (17) ‘âdetlerin başlap yamanlıķ ‘âdetlerni taşlamağdadur. Yalğuz bir (18) boluşdı şekildi mescid medrese salıp halkına dîn – millet-ke (19) hîzmet kılmağda. [36] (1) **Irızķul Bék Balaları** (2) Irızķul Bék-den: Kaydu, ‘Oşmân, Mûsür ‘Alî, Kaydu-(3) dan: Çoķo. Çoķodan Ğaş bolup hâzır oylağanın (4) kıla bilgeñ şekildi halkğa baş-lıķ kılıp balası Ğaş-nı (5) ma‘rifet-siz koyğan şekildi halkı-ñg fâydası üçün dîn (6) millet-ne hîdmet kılmaģı az. Uşbu Irızķul Bék éli yalğuz (7) Ğaş-ıñg ağzına qarap né dégen fermâna kuvanup tursada (8) halk-ıñg*

38 *Hâl kılunan kél-* “elinden gelmek” anlamında aktarılmıştır.

39 *Yalğuz* olmalı.

birde fāydasına köz salmasdan tütüñge aqça (9) salıp mālın alup aṭağın çıkarmaqda, orunsız yerge (10) māl şarf kılıp maqтанmaqda ma‘rifetli ādemler ka[r]şında ḥalkına (11) fāyda, dīn-ge ḥidmet zamāndın aḥvālınan bī-ḥaber bolğan ādem-(12) lerni aḥmaq bileler. Ḥalk-ğa žarār tēgürgen ādemlerni ‘aql-sız (13) bileler. Bizdın kay ber aḥmaq-lar māl cānların ḳurbān kılur. (14) Anday ādemlerdın yoluna öz ḥātūn balalarına on tıyın şarf (15) kılmağan aḥmaq çıkım dese ḳuvangandan yalguz balasın (16) ḥidmet kıldırıp yikirmi otuz teñgeni dāyār kılur bīçāralar. (17) **Tülki Balaları** (18) Yana Niyāz Bēk-din: ikinçi ḥātūnunan Tülki Ḥacı (19) bolup Ḳırgız balasınan ol ḥacığa bargan bu zātıdır. [37] (1) Ādem şūrātında arslan ēdi kılğan ērliki-ñg biri (2) özün ḳaçırğan yolbarsını maltaḳ birlen çavıp alğan. (3) Yana köp kılğan ērlıklar bolğan bu zātın, Ḳuman Tēze-(4) kbay iki oğul Ḳuman dēgenimiz başqa tuğanlarça dīn (5) millet-imizge ḥidmet Ḥudāğa bendelik kılmaḳı yoḳ bolsada (6) dīn ādemlerine duşmān yetmiş iki yaşğa kelgen birlende (7) hemān biy-lik-ge saylanıp alduna kelgen suraḳ-ğa ‘adil-(8) lik kılmazdın pārā aqça alup bütüm kılmaqda. Tēze-(9) kbay zamānımızdın ḥāliden biraz ḥabardār bolsada millet-ke (10) ḥidmet kılmaḳı az bolğan birlende fāydalı da ēmes. (11) **Yana Ėsenḳul-dan** (12) Ėsenḳul-dan: sēgiz oğul bolup birinçi Niyāz Bēk (13) balaları taraldı. Ėmdi Ḳutduḳ Sehīd, Ḳuvat, ‘Abdu’l-ra-(14) ḥman, Şoruḳ, Ḳara Şart, Basarḳul, Nazār cēti oğul cēti (15) uruḡğa bölünip bir boluş Buruḳçu ēli atalmaḳ-da. (16) Ḳutduḳ Sehīd urḡu evvelde şol ēlge başlıḳ bolup (17) kelgen Ḳutduḳ Sehīdden Şamın andın Baytērek andın (18) Balbaḳ Bēk Çora iki oğul her biri zamānıñ arslanı (19) bolup çıkmaq-da bolsada ‘ōmrleri az bolup ḳaytmaz seferne [38] (1) köçdiler. Allah artın ḥayrılı kılıp mundağılarna (2) ‘ōmr bērsün. (3) **Basarḳul Balaları** (4) Basarḳul-dan: dört oğul bolup biri ‘İsā andın (5) altı oğul bolup biri Şadır ḥāzır Buruḳçu ēliñ (6) ülkeni dōlet ēgesi (dīn) millet-ke ḥidmet kılıp (7) balaların ma‘rifet yoluna salğan yalguz Buruḳçu ēlinen bu (8) zāt bolup kızı Toktabiy naḥv şarf oḳuğan bütüm (9) Ḳırgızdan yalguz bolsa kerek aniñ üçün naḥv şarf (10) oḳuğan Ḳırgızda ēr balalarda az tabulur. Şunday ü-(11) mitli ērlerni köñülge⁴⁰ tötö kerek ‘İsā oḡlı (12) Şadırnı oḡlı Ūrustem ḥāzır Buruḳçu ēliñ boluşu (13) bolğan şikildi yana da umtulmaq-dadur. (14) **Nazār Balaları** (15) Nazār-dan: Botalı, Botabay iki oğul bu iki (16) atanıñ balaları Nazār oḡlı dēp ataldı. Botalı za-(17) mānında ēr yürekli ādem boldı. Orman Ḥandı (18) öltürgen Sayyaḳ uruḡunan ‘Alī Bēk dēgen ādem-di (19) altı yoldaşı birlen barıp ‘Alī Bēk-ni kēyik-lep [39] (1) yürgen yernen ḳarmap kelip ḳışāş üçün öltürgen. (2) Buḡu Şarbaḡış bir Ḳılıcırdan bola turup aralarında (3) köp ḳan töḡüş pāydā boldı. Ma‘rifet-sizlik-de bir (4) birilerin öltürmek-ni ḥüner bildi. (5) **Nādīr Bēk Balaları** (6) Nādīr Bēk Māmatḳul Dōlet; Üçükeden bolup Māmat-(7) ḳul Folāt Tēmir cēti boluş. Ėmdi Dōlet-den Ḳaramurāt (8) Nādīr Bēk, Bay ikinçi ḥātūndan: ‘Alī dört oğul (9) Ḳaramurāt urḡu Niyāz oḡlı ataldı bul urḡdan (10) Ḳaldama dēgen ataḳlı-sı Ḳaraḡav[ı]ñg küñçikış şu (11) ḫarafında mescid Ḳaldama Mescidi bolup dīn ḥidmet-ne ḫalab (12) kılmaq-da, Nādīr Bēk-den Müselmān, Şadıḳ iki oğul (13) Müselmāndan Ziyād Abuke, Ḳavat üç oğul Ḳavatdan (14) Bērdi Bēk İbn Ḥudāybende İbn ‘Ādil Ḥacı İbn Abılay (15) Ḥacı. ‘Alī-den Aḳ Ḳulaḳ dēgen uruḡlar boladur. (16) Baydan Ḳalkul andın Şıḡay Şıḡaydan Köbegen Ḥacı (17) bolup Nādīr Bēk ēliñ başlıḳı-dur. (18) **Ṫınay Balaları** (19) Üçüke, Tülkü, Ḥudāyān, Ėrdine dört oğul [40] (1) Şarsehiden bolup Tülküden Ṫınay andın Aṭake (2) Şatıpaldı. Suḳuroḡlı

40 Köḡülge şeklinde yazılan sözcük köñülge şeklinde olmalıdır (38/11).

üç oğul emdi Ațakeden (3) Şoľtanay, Abılay; Bay Şükür; Cangıŝı, Kara Bék, (4) Taşdan Bék altı oğul ulu hâtündan Şartay (5) iki-nçi hâtündan Şartay urğunan Mola ‘Ömer Avgambay (6) oğlı millet yoluna cânı ħurbân (dîn)-imizge ħidmet (7) kılğan bir zât Şoľtanaydan: Çınķıŝ andın Ĥudâyâr, (8) Balķı Bék Ĥudâyârdan Şavrambay zamânında pamoşdik (9) ornuğa cetdi, balası dört. Bir boluşdı bilegen (10) şekildi başğa tuğanlardıda bilemek talabında. Balķı Bék-den: (11) Balķı Bék oğlı bir neçe tütün bolıp Balķı Bék-den (12) Mırzâ Bay andın Ķul Maĥmud, Mola Ķasım. Abılaydan Bék ‘Alî. (13) Andın Baytın İbn Şabdan İbn Cânķaraç Toķsaba, Baysv-(14) an, Töle. Dört oğul. Kara Bék-den Canțay, Têlîțay (15) Molțay, Marķuzu dört oğul Têlțaydan: Şaraldı (16) andın Dalbay İbn Sulțân zamândın namuslı yigit-lerinen (17) Ațake êlîng ülkeni. Molțaydan Molțay oğlı (18) Marķuzdan Marķuzu oğlı, emdi Canțaydan Mursali, (19) Çıbay; İskender; Mamut Hâci; Şabdan Bâțır Hâci (20) İmân ‘Alî Hâci, Laķla Hâci İsebék İŝhâķ toķuz oğul. [41] (1) Ėmdi Şabdan Bâțır Câci-dan Muñuş Mola, (2) ‘İlm’id-din, Solțanbay, Kâmâl, Āmân peş oğul Bâțır (3) Hâci yaşlıķ zamânında pâdişâhğa ħizmet kılıp polkavnik (4) çinlerin alıp biçäre ġarîb-larga ŝefkat-li calanġaġa (5) ŝon açlarġa ta‘âm ceyevlerġe aț bolġan zamândın Ĥatamțay (6) bolup neçen yerlerde comardlıķ körsetken (7) şekildi ölgende hem Ĥudâ yoluna bir kaçna pul aççalar (8) saçdı. Beyânları: 83 yaşında 1912 nçi yılında 27 nçi martda (9) barsa kelmez seferne köçdi cum‘a küni namâz cum‘a (10) üstünde. İnna lillahi ve inna ileyhi râci‘un. Dür⁴¹ bir miñ yeti (11) yüz ŝom bolıp canâza üçün toķuz caraķ yabdıġı birlen (12) kümüş-legen eđer toķum ħımķapdan aț yabu sırlaġan (13) toķuz ațġa toķuz mamu. Üç kara ŝurı aț cêkken bir (14) pavıŝka araba bolıp canâzaġa kelgen otuz iki boluŝka (15) miñ yeti yüz ŝom 15... içik başlıķ yüz çapan (16) 300 yılķı dastar ħan bêrildi. Ķabrstân ħaķı 100 (17) ŝom ġür ŝadaķası üçün 70 ŝom-lıķ bir öġüz ħatim (18) Ķur‘ânġa 330 ŝom. Yana hâtünlarġa bir miñ ŝom cirtıŝ (19) bêrip ħidmet-ler kılğan şekildi pîr sûtuf cenâbları kırık (20) Ķazaķ Rus-lar birlen kêlup ħidmet-de bolup bâțır ŝa- [42] (1) bdân-nı ħabrine kirgizgende niżâm boyunça âsmânġa. (2) Üçden yigirmi-si 65 mertebe mıltıķ atķanı bizdin Ķırġız-(3) larġa bir ‘aceb tamâŝâ körüldi bir neçe naŝıhat-lar söylendi. (4) Bu zâtdın fâydası ġayda bolsa têgen êdi her colda (5) miñ ŝom berip ma‘lum-lar keltürüp millet-imizge ħidmet (6) kılıp 15 miñ ŝom-ġa mescid ŝaldırıp bulġarı ŝâvat (7) bal çilek-ler koydurġan şekildi (dîn)-imizdin beŝigi (8) millet-imizdin eŝigi bolġan bir ülken medrese salmak (9) Ĥudâdan bir tileġi köñülünde kêtđi. Bâțırın köñlünde (10) kêtken tileġin artınan kılıġa ümitli ükeleri ġayret (11) kıldı. İki-nçi uzun yazılġan târiġ-de yazamız. Munda (12) Şabdandan başka âdem-lerdin ħâl-lerinen ħabârlar yazılmadı. (13) Lakin Bâțır Hâci-niñ-da ħâlî azraaķ beyân kılındı. (14) ŝatıpalđıdan: Cobaŝar, Aya Ķuvat, Alma Küçük, Ķar (15) Usan, Çomay, Şah Bék, altı oğul Ķuvatdan. Ķuvat (16) oğlı Alma Küçükden Alma Küçük oğlı Ķar Usandan (17) Ķar Usan oğlı Çomaydan Çomay oğlı Cobaŝardan (18) İslâm Bék İbn Töle, Ķabul andan Murat‘alî andın Muĥammed (19) ‘Alî, Mūsâ Muĥammed ‘Alî ħâzırġı ŝatıpalđı urġunġ (20) açık fikirli curt bilegen ülkeni bir neçe yıl bâdişâh [43] (1) ħidmetlerinde bolup Oruŝa oķuġan. Milletimizge ħidmet (2) kılmaġı köñülünde bar. Partiyalıķ tömeni ħaplamakda bolsada (3) (dîn) aġası ma‘rifet beķası bir yigit. (4) **Çong Çarıķ Balaları** (5) Şoľaydan Ėŝm. Şarseĥid

41 Dür. Ölüyü hatırlama töreni sırasında verilen hediyeler. Genellikle bir bez parçasıdır. Bu âdet hâlâ yaşamaktadır. Bugün sadece dür kelimesi yerine cirtıŝ kelimesi kullanılmaktadır.

Tuğur. Üç oğul Êşm-(6) den Êşm urğu her el-ge taralmağ-da Mola Andaş dengen (7) atağlısı Narında Kâsım ‘Alî elinde Şarsihid balaları İmân (8) Kul, Têmir ataldı. Tuğur balaları Çoñg Çarık ataldı. (9) Tuğurdan Hoca Kökül. Tolbay. ‘Alî Şir. Dört oğul. (10) Hocadan: Kedây Olcaıoy Murât. Atam Kul. Kence Kuzu (11) beş oğul. Kedâydan: Er Nazır, Mûsâ bulardın balaları (12) Ketmen Döbede Olcaıay Çirkey bulardın balaları Koçkarda. (13) Êmdi Tuğur balaları Çoñg Çarık atalmağı Olcaıay (14) çoñg âdem bolğan. İki kavış-na iki ulağ kirip (15) catar êtken. Bir yarıtk bulğarı zorğa iki mesi (16) çıkqandan. Munday butğa çarık çağ kelmese mesi lâyığ (17) êmes dep. Andın Çoñ Çarık atalıp kêtkendür. (18) **Yar Bek-ler** (19) Manafdan Soıay. Yar Bek iki oğul Soıay bala-(20) larıñg beyânı ötdi. Car Bek demeki anası ölgende [44] (1) qarından carıp alğan üçün Car Bek ağ koyğan. Bul (2) urğdın köbreegi Têmir Folât elinde bolsada her elge (3) taralmağ-da. Bul uruğdan Mola Mekeş Toğmağ-dın çala (4) Kazaklarıñ içinde her yerde milletimizge hîdmet kılmağdadur. (5) **Döles Balaları** (6) Dölesden dört oğul: Toğo, Canıay ulu hâ-(7) tündan Manaf yalğuz ortançı hâtündan Tezdar. Yalğuz (8) kiçi hâtündan Toğo balaları Kara Kursağ ataldı (9) Çüydin Şamşı dengen yerinde. Canıaydan dört urğ (10) bolıp birinçi Akçabu urğu, ikinçi Ayuke urğu, üçünçi (11) Toğtoğu uruğu, dördünçi Taştokum uruğu; bu Toğo. (12) Canıay-dın anası Kikiz Kursağ Miñşek dengen bolup (13) kursağ-ına ne üçün kikiz tartağanı meşhürdur. Taş-(14) toğum urğunan Mola İsmâ‘il Hâci Kul Döbne oğlı va‘z (15) naşihat kılğanda yürekden ot, közden yaş, ağızdan (16) nür, şirîn sözler saçılğan hoş sohbetti bir zâtdur. (17) Bu zât Şabdan elinen-dür. (18) **Manaf Balaları** (19) Manaf Dölesdin ikinçi hâtünü Aşıl Handan yalğuz [45] (1) Manaf Aşıl Hanın atası Namângândın Ak Êşendin (2) kızısı bolup ol Êşen vefât bolğan soñ Döles Biy (3) köp mâl bérıp Aşıl Hânı alğan cıyan tegeñg kum-(4) nan bolur dengen. Payğambar hadîşlerine qarap ol Êşen (5) hoca zâtnan bolğan. Anıñ üçün Manaf urğu. Aşıl (6) zâtlık katişup atası Manafdin tartıp el sürep (7) curt ağası bolup kelmekdedür. Döles Biy-din üçünçi (8) hâtünü Monçağ dengen Kara Kız dengen Kalmağ hanıñg (9) kızısı kâhin (Ğayar) bolup, Döles Biy-din belinde bir bala (10) barlıqın sêzip Döles Biydi çakırtıp alıp kız atasınan (11) ruşsat surap Kara Kız hândın ruşsat boyunca Monçağ (12) Döles Biy-ge teğen. Hudâ hikmet bolur Döles Biy-din üç (13) hâtünü Hudâdan suranıp talablarında bolğan. Bir vağtda Aşıl (14) Hân-dın boyuna bala bolup kalğan. Hân kızısı Monçağ talabına (15) cetmesede, ulu hâtünü Miñşek kursağ-ına kebez tartıp (16) bu vazlık şıfat kôrsetip Aşıl Hanga maşlahat kôrsetken. (17) Mên bu karnıma koyğan kebez bolup sizge maşlahat bolsa (18) bu balanı Toğo Canıayğa ini kılsam ya‘ni mên todurdum (19) dep habar kılsam aşl tübi siziñgi bolsada mên bağğan (20) sebebli intımağ bir bolur. Üç bala dengen. Aşıl Hân [46] (1) ma‘kül kôrüp balanı Baybêçege bergeñ. Tuğanda Baybêçe (2) oğul todurdı dep habar kılğan. Bilgenler Aşıl Hân (3) todurdı Baybêçeñ karnındağı kikizdür dep. Kikiz (4) Kursağ Miñşek dep atalıp kêttdi. Balañ atın (5) Manaf koydu. Monçağdan Êlçi Bêk yalğuz. Êlçi (6) Bêk-den beş oğul barçası tez bolğan sebepli Tezdar (7) ataldı. Tezdar dengen hâlîk şundan bolıp Êmdi Manaf (8) urğu bahadır yürek-li açık kollı her işde bék (9) şâbırlı nâmūs ğayrâtlı hüner kesb-ke kirse alğa ötmekte (10) kêtmekte-dür. Manaf ‘Arab tili bolup kandidat (11) ma‘nî-sindedür. (12) **Toğoñg Ceti Oğlı** (13) Kara Toğoñg ceti oğlı yağışı Tondı oğulları (14) demek hâtünü tomayınça oğul boldu dengen ma‘nî-de her bir-(15) leri her yerden bir günâh kılğan sebepli kara Toğoga kaçıp (16) kélip oğul bolğan 1 nçi Moloy yeki Çoldağ urğu (17) bul uruğdan Mola Muhammed ‘Alî Cânkaraç nebiresi bolup Kır-(18) gızdan

*āval mola bolup dīn çırāğın yandurgān Şar-(19) bağış, Şolğa, Buğu, Sayağdın. Molalarınġ üstāzı bolup (20) her bir işde alda yürgen sêrkesi bolup kuvva-yı naŋk, [47] (1) manşıb egesi bir zāt bolup millet yolında ‘ōmr ötkergen, (2) Mola Muĥammed ‘Alī de Mola İbn ‘Osmān. 2 nçi Üsük degen uruğlar (3) köbü Şabdan ėlinde ataqlı-sı ‘Aydbay oğlı Şarıboz (4) Hācı. 3 nçi Çeçey degen urğlartaş Döbeden Miñdibay (5) ‘Ālim iki oğul ‘Ālim-den Çeçey Kaşka Hācı Şavranbay (6) ėlinde. 4 nçi (Abıla) tüp atası Kazağdan kēlgen (7) Kazağ balası ėdi. Āval Kazağ aŋalıp soñra Abıla (8) aŋaldı. Ėmdi bul uruğdan ataqlı-sı Baymebet (9) degen Aŋake ėlinde. 5 nçi Çıķıldıağ Abıla iki-sin Kāra (10) Balğa birle Merke arasman ũrkünde ƣalğan Kazağ yur-(11) tunan tavıp kēlgen. Çıķıldıağ bala bolğan ũçün Çıķıldıağ (12) degen. Bara bara Çıķıldıağ atalıp kētken. Bu Çıķıldıağ (13) urğu her ikige ŋaralmağ-da. 6 nçi Şābıra deġenden Şābıra (14) urğu munı da Abıla Çıķıldıağ birle⁴² ala kēlgen. Bēk (15) yavaş bala bolğan ũçün Şābıra koyğan atın bul uruğ (16) Aŋbaşı-da az tütün. 7 nçi Peş Kōrük. Bul uruğ da (17) az tütün ƣayda ėkenin Allah bilür kim bilsün! (18) **Buğu Balaları** (19) Kılıcırdan: Orazbağdı, Dōles iki oğul (20) Dōles-den Tēmir Folāt Tınay dēp bir neçe urğğa tara- [48] (1) ladur. Orazbağdıdan Buğu, Kılıcırdın öz atı Şar-(2) bağış ėdi. Moynu Kılıcı sebebi Kılıcı ataldı. Ėmdi (3) Orazbağdı, Dōles balaları Şarbağış ataladı. Ėmdi (4) Orazbağdıdan: Arıċ, Nūke, Hasan Mırza, Mırza Ƙul (5) dōrt oğul. Arıċdan Arıċ taĥmi iki boluş (6) biri Isıċ Kōldin künçikış ŋarafında 2 nçi-si künba-(7) tış ŋarafında Hāzır Ƙıdır deġen ũlkeni bardır. Mırza Ƙul-(8) dan Al-Sehīd, Tınım Sehīd iki oğul. Tınım Sehīd-den Ƙabili, (9) Şaltak, Murtuğ ũç oğul. Murtuğdan Toċtoğul, Camanağ (10) İbn Bucuğdı İbn Şarıċ İbn Ata Bēk İbn Hūdāybergen (11) İbn Şarım Bēk ya ‘ni Şarım Bek İbn Tōlemiş İbn (12) Hōcamcar İbn Bolan Hācı İbn Çiñkış Hācı-dur. Mescid (13) saldırup dīn ĥidmette meşğŭl dīn ādam-ların dos (14) tutƣuçı ādem-dür. Yana Camanağdan Kaşƣar İbn Şır Dıbay İbn (15) Bay Temir İbn Toċtor İbn ‘Aşūrā İbn ‘Ārşımat İbn ‘İsā (16) Hācı İbn İriz Ƙul. Bu Tınım Sehīd-din māl başın bilegen (17) ũlkeni. Ėdi merĥŭm bu dŭnyāni taşlap aĥırāt cōneldi (18) Ey ‘azizler!! (19) **Al-Sehīd Urğu** (20) Al-Sehīd-den Camanğul, Baba iki oğul Camanğul-dan [49] (1) Ƙıdıċ, Bēle[k] iki oğul Ƙıdıċdan Ƙıdıċ urğu (2) Bēlekden Bēlek urğu, Babadan Baba urğu. Ėmdi (3) Bēlekden Toċuz Bay, Ėlçi Bay, Şākır, Ƙuyaş, (4) Şalmake Aldayar Aldaş, Toċoy, Toċoç, Şatı; Toċuz (5) oğul. Şalmakeden Şükŭr İbn Ėrke Nazār İbn Tŭke (6) İbn Nogay İbn Belā Ƙaraç İbn Bātır Hān zamānġ ũlkeni (7) curt surağan. Aldaşdan Bir Nazār İbn ‘Alī Bay İbn (8) Sultānğul İbn Şarıbay. Bu Şarıbaydın yazıp bitir almaz (9) iş-leri bar ėmiş cŭmleden biri atası-nġ aşın-da (10) ceti yüz cılıċı aŋğa bayge cıyup aş berdi. ‘Alī Bay (11) İbn Yunus İbn Baysağ iki miñ bir yüz cılıċı-nı çŭke (12) oynap ƣumarğa oturgān ėmiş. Aĥmağ bolsa şunday (13) bolsun ĥalk-dın aytuna ƣarağanda atasınan her ėnçi (14) alğanda ceti yüz cılıċı-dan alğan ėmiş bir tŭsli kılıp (15) bāri ceyren yeki ƣara yeki toru yeki suru. Yana (16) Bēlekden Aldaş İbn Miñ Murāt İbn Girge İbn Boranbay (17) İbn Ƙılıç İbn Bayğazı. Bayğazı-nġ ƣılığan eşlerin⁴³ beyān (18) ƣılısam kōrmegenler işenmezler alay bolsada bir az beyān (19) ƣılırmız cŭmleden biri ƣara col boyunda olturup misāfir-(20) lerni ƣondurup calanğaçlarğa ŋon ceyvelerge aŋ bērip [50] (1) Hāzırgı ādem-din Hātamtay dēyŭ tış bir ādem-dür. Kōp (2) yałğan bolmas artıċ maċtamağ bizge durs ėmez. Ey (3) tuğan yana Aldaş-dan Bir Nazār*

42 Birle “beraberinde” manasında kullanılmıştır.

43 İşlerin olmalı.

İbn Cılkı Aydar İbn (4) Tilekmet İbn Çını Bay zamânında ma‘rifetli âdem-din biri (5) bolup pomoşnik manşib-ına erişdi hâzır Burhân (Berhan) (6) degen oğlu ziyâlı yigit-lerden hesâb kılunadır. (7) Miñ Murâtdan Şaşıke İbn Şar Bék sultân atalğan evveli (8) Rusğa baş salğan andın pomoşnik manşib-ına erişken. (9) Bizdin Kırgız el surasa sultân dep atağ bergin (10) Şar Bék sultân demek şoldur. (11) **Faşl-ı Şolta Urğu** (12) Tağaydan: Boğorosdon, Koylan Kılıcı üç oğul (13) Boğorosdondan Şolta, Koylandan Cédike. Kılıcıdan (14) Témir Bolât, Tına[y] Buğu 4 urğdur Boğorosdon-dan Eşteşek (15) Eşteşek-den Balta, Toyta, Şolta üç oğul. Şoltadan (16) Küntü, Kulture, Çak. Küntüden Toğbay, Kara Mergen, (17) Kaşka Baş Şarman, Çoñ Murun, altı oğul. Altı (18) urğğa bölündi. Her urğdan bir ahl-ı baş bardur. (19) Şadıkan Bağgazi, Cân Cigit Şarımşak, Şarman [51] (1) urgunan Alcambay Çoñ Murun urgunan Şagım Bay (2) degenler. (3) **Kulture Urğu** (4) Kulture urğu Çılbağ, ataldı közü çılbağ sebebli (5) Kulturedan Adine, Mindake Adineden Ata Küçük, Elçi Bék (6) bulardın balaların Ayuğor deydür ayu etin cegenmi Allah (7) bilür kim bilsün bizdin Kırgız birev nihr kılsa şol (8) şıfat birlen atandırur Peş Haman, Curu, Koy Börü, (9) Kırık Uğrı degen kibi intumağ-sızlıqdan Peş Haman (10) hüner-sizden Curu cağından uğru kılğandan Aqşak Bö-(11) rü Koy Börü bir urğdan kırık mâl uğrılık çıkğandan (12) Kırık Uğrı atağanlar ayu etin cegen sebebli Ayuğor (13) bolu kerek. (14) **Ça Urğu** (15) Ça, Çadan: Bölek Bay, Talğan Bölek Baydan Bölek (16) Bay Talğandan Talğan urğu. Emdi Bölekbay Talğan balaları (17) bir neçe urğğa bölünedür. Bölükbay, Talğan Bay Şehid (18) Butış Boşqoy Qatumbet Ükü, Esir Gemiş Aqşak (19) Börü Eşhoca Hanan, Cânqaraç degen urğlarğa bö-(20) lündü. Bölekbay urgunan Qatumbet İbn ‘Aduçi. [52] (1) ‘Aduçiden Qurçu Hacı Şolta urğunğ evveli hacğa (2) barğan bu zâtdur. Ağ birlen Avgân İrân tarafınan. (3) Qurçu Hacı İbn Süleymân Hacı hâzır Bölekbay aqşakalı (4) curt bilegen. Ezir Gemiş-den Aydabusun Hacı İbn (5) ‘Ömr ‘Alı Abulmayız. Aqşak Börüden Abahılada Abahıldadan (6) Mamut, Mıki Bék-den Ürstöm, Bék, Şarbağış ‘Osmân (7) Bék-den Irız Bék, Ācı İbn Mola Kul bularnı Bölekbay (8) dep ataydur. Bölekbaydın öz ismi Karaççı edı (9) bir uğrı kélip cılkı alıpbara catğan cernen qarmap (10) alıp uğrını cırladıdı uğrunıñ cırı budur. (11) (**Şi‘ri**)

(12) Keldim mên cardılığdın ayınan

Mâl alayın bayınan

(13) Mâl otlağan cayınan

Bulak bulak bayınan

(14) Bölüngen arıq tayınan

Karaççı⁴⁴ talğan bayınan

(15) Mâl otlağan cayınan

Karsı kışkandın ayınan

(16) Hâtün alıp qarzlandım

Mâlnı tapmay dartlandım

(17) Barasam her bir künde yüz keldi

Kara cānga küç keldi

(18) Uğrı kılıp talğandan

Bayluğa cānum hoş keldi

44 “Haydut” anlamındadır.

(19) *Dëbdî*⁴⁵ *Qaraqçı Bölekbay atalıp ketdi bu cırdın* (20) *Ma'ni-sin anqlab ol uğrunı qarşınan kutultupdı. [53]* (1) *İlgergi bizdin Qırğızdın 'ādātlarından edi bir* (2) *hayali kelse bir ademdi bay kılmak qahr kelse hātūnga* (3) *qaluñ bermek.* (4) **Talkan Urğu** (5) *Talkan-dan Qongurbay, Qoşoy, Bâki, Başısan,* (6) *Baybolât Yeldeñ, Kebir, Hāman, İti-ke, Camanşart; Momo-(7) hon, Eşhoca, Qanay, Bayseyd, Boşqoy degen bir neçe* (8) *urğlarğa bölünedür. Qongur Bay urğu Üç Bağış* (9) *ataldı. İti-ke urğu İti-ke ataldı. Bu İti-ke urğu-(10) nan Qul Döböt İbn Kāsım curt başlıkı. Qoşoy urğu-(11) nan Camanşart Momoñon urğu Camanşartdan Tüleber-(12) diden Eşhoca, Hānay, Çını, Har Boz Eşhoca urğu-(13) nan Cānqaraç zamānında curt ağası bolğan. Şu ruqdan* (14) *Köküm, Çüy Bék iki colbars bolğan. Hānaydan Bay(15) seyde Boşqoy Baytik. Boşqoydan Öz Bék Baytik* (16) *zamāniñ uluğu boldı şol Peşpek-ni Şart kolunan alıp* (17) *Or[ul]sdın hākīm-leriñ koluna tapşırđı degenimiz yalğan* (18) *bolmaz. Beşbék-ni surap turğan Raĥmetullah degen Şart* (19) *uluğun öltürüp Almañada Orus uluğlarına ĥabār [54]* (1) *berip andın biraz 'asker keliş Beşbék şahrın buzup* (2) *alıp Baytik- ni pomoşnik manşıbına kirgizdi. 'ömriñ* (3) *ahırında Hudāğa bendi-lik kılıp tapқан mālın ĥac yoluna* (4) *şārf kılıp āhurāt seferine köçdi. Tiriklik sālñān-(5) tın kılıp ötdi, Çını-dan Tınalı Tınalıdan Çolpankul* (6) *ĥāzırgı Solta urğunğ ülkeni bolup millet-ke ĥidmet* (7) *kılmak-da. Şarbağış balasınan bir neçe mertebe töben* (8) *bolsada dīn tarafına bārābār bolu kerek. Çolpankul Ĥacı* (9) *her işin oylap kılguçı bir zātđur. Ĥāllerin beyān* (10) *kıluğa bu kitāb kışkalıq kılur 2 nçi kitābımızda yazarmız. (11) Momo Ĥon* (12) *Momo Ĥon bir neçe urğğa bölünip urğu ana ismin* (13) *kötermek birlendür. Momo Ĥonđın birinçi hātūni Cır-(14) gal Cırğal urğu dörtünçi hātūni Külçe Külçe urğu. (15) Cırğal urğunan Tatı Bék İbn Bilā Āhlıçı Külçe urğu-(16) nan Şah Mırza Şüfi İbn Bék Turğan Şüfi, Taşdan Bék* (17) *İbn Çoñ Āhlıçı atağı-sı. (18) Başısan* (19) *Başısan ayrıķum yüz yikirme üylik emiş. [55]* (1) *Qoñğur Bay Qoşoy Momo Ĥon Başısan Üç Bağış* (2) *ataladur bularnı yaĥşı aytup bērgüçi bolmadı. (3) Cāñgoraz* (4) *Cāñgoraz, Tağay Biy-din Ĥoқан ĥanı bergen Şart hātūnunan* (5) *Tağay Biy ĥanğa selām-ğa bargan ĥan bir kız bergen bir carım* (6) *cıl anda turup ĥandın ruĥşat birlen Tağay elge qa-(7) ytқан ol hātūnındın ĥarında bala qalğan hātūnga ruĥşat* (8) *berip koluna bir pıçaķ bergen. Oğul tudarsañ sol bile-(9) kni koluna bir berip Qırğız atañ dep pıçaķ-nı koluna bir ya-(10) ĥşı bolsa ata qādīrin saķlap izlep kēlür caman* (11) *bolsa bilgen işin kılur degen bir er oğul toğdı* (12) *ismi Oraz edi Oraz cigit boldu anası, atası bü-(13) yip kētken Folāt-ka yüzükni koluna alıp atası Tağay Biy-ni* (14) *tavıp aldı, hātūn alıp Tağaydın Qırğız hātūnunan bolğan* (15) *balalar birlen intumaķ bolmağan sebebli āvliyā atağa barıp tu-(16) rdı. Anıñ balaları Cāñgoraz⁴⁶ ataldı. Kıyümü taza bolğan* (17) *üçün qoraz deydi. Andın cānın bağar eken dep Cān-* (18) *qoraz ataldı bara bara Cāñgoraz ataldı Cāñgoraz şahrınan* (19) *bir cigit alıp çıķdı yüzü qara sebebli Qara Çora koydı* (20) *çora demek cigit demek Qırğız tilinde yana Namāñge-gāndan bir cigit [56]* (1) *koşulđı. Ağan azıķ artıp aldı bu Azıķ ataldı* (2) *yana bir cigit daĥı koşulđı munı Sayaķ ataldı Sayaķ* (3) *demek her cērde cüre bērer degen söz yana kiçkine bala co-(4) luķdu. Munı Cırdakey bala deydi ya'ni çoñğ kursaķ* (5) *demek barçası Tağay Biy-ge bala boldu Sayaķ Azıķ Cır-(6) ik Qara Çora urğu Şarbağış Solta içinde qaldı. (7) Beyānları alda kēlür bir birden*

45 *Dëpdî*: “deyip durur” anlamında da olabilir.

46 Çağdaş Kırgız Türkçesinde *cankoroz* “temiz giyinen erkeklere” denmektedir.

in-şaa'llâh! (8) **Ƙara Ƙora** (9) Ƙara Ƙora Cāngoraz-dın cigiti: nê üçün Ƙa-(10) ra Ƙora dêmek-ni rengi Ƙara sebebli Ƙara Ƙora deydi. Ƙora (11) dêmek yigit dêmek-dür. Öz ismi başka edi êmdi (12) Ƙara Ƙoradan Nurman Bêt Asan Bêk. Nurman Bêt-den (13) Olca Bay Duysam ToƘo-ZaƘ Tülküçek Olca Baydan (14) Cota Bay Şah Bêk Camğırçı Cota Baydan Çımçık İbn Raħim (15) Bêk İbn Tolbay İbn Ötegen hâzırğı ülkeni Êd-(16) ilbay İbn Bayterek İbn Mola Cılķı Bay, ToƘozak Çımçık (17) Toltay Şah Bêk döp bir neçe urğlarğa bölünedür Şah Bêk (18) urğunan Hâçike İbn Bürke İbn Çal hâzırğı Sumurun (19) dîn başlıkı her bir işide ƘaşƘar Şolta Şarbağış-ğa (20) birday, bu Ƙara Ƙora êmdi bularnı ataydur Ƙara Ƙora (21) dêmezden Sumurun döp. [57] (1) **Keldike Barıñ** (2) Barıñ Keldike Cānğoraz birlen atası başka ana-(3) laş bir tuğan-dur. Barıñ dêmek Ƙırğız êmez, Şart (4) êmez ara dengen söz İtelki-nğ şumğarlıkı az bolsa (5) par deydür Şumğar birle Borazday arasın Tağay Biy-din (6) soñ bir erge tügen şol erden Keldike, Barıñ bolğan (7) Barıñ urğunan Mola Serāhiddin Kence Bayuf birinçi (8) inşāf-lı bir zātdur Keldike urğunan Mola Aħmed Hūdāy(9) bergen-of. Bul urğlar az cerge taralmağda atağı (10) azdur ataklı bolğan üçün Şumurun-da yazıldı. (11) Cānğorazdan soñ. Bir tuğan bolsada atakına Ƙarap (12) soñraak yazıldı Keldike Barıñ urğu. (13) **Azık** (14) Azık Cānğorazdın ikinçi cigit bolup Cānğo-(15) razğa ħidmet kılıpdı ya'ni azıkların atına artıp (16) kélipdi. Andın Azık atalıp ketdi atası Namānkāñ (17) bék-lerinen emiş cānğa günāh kılığan sebebli altı oğlı (18) birle atası Duma Hānnı Namānkāndın aƘıp ötken Sır-(19) dāryāğa türdürdi. Duma Hān beş oğlı birle şuda [58] (1) Ƙaldı. Azık şu bilgen üçün āmān çıkıp Cānğoraz-(2) ğa kélip Ƙoşuldi. Êmdi Duma Hāndan yeki Aşıl (3) Hāndan Azık, Azıkdan hāzır dört tam-ğa Azık (4) atalmağda birinçi Bayküçük ikinçi Fiçman, üçünçi (5) Ƙozuħona dōrtünçi Börü. Börü Azıĝa cıyan bolup (6) mıktılıĝnan Börü isimin köterip Azık atalıp (7) kētdi bu Azık urğu her cerge taralmağdadur biraz (8) nāmūşlı Mamurbay, Dēngiz dengenler bar edi. Her yerde (9) Azık dengen urğlarını cıyup bir boluş el kılıp (10) kētdi. (11) **Sayağ** (12) Sayağ Cānğorazdın üçünçi cigiti Sayağ Ƙırğız (13) tilinde her cerde cüre bērgüçi, dengen söz bu Sayağ kim (14) êkeni ma'lūm bolmadı. Sayağ cürgennen Sayağ deydi. (15) Êmdi bu Sayağ-dan birinçi TūñƘatar Ketmen Dōbede, ikinçi (16) Ƙaba Teyzkeyde üçünçi ŞıƘ Memet Kūnk Keyde dōrtünçi (17) Üyde Çikdi Ƙabağda bu Sayağ Cānğoraz Ƙara Ƙora Azık (18) Çerik birlen kēlgen Sayağ yana ikinçi Ƙolçuğaç, (19) Ƙurmanħoca, İmān Ƙora dengen başka Sayağ beyānı alda [59] (1) kēlür tārīhin oğuan bilür, oğumağan kim-ni bilür! (2) **Çerik** (3) Çerik Cānğorazdın dōrtünçi coldaş bolup (4) yaş emiş bir ürkünden Ƙalğan êken Cānğoraz Ƙara (5) Ƙora Azık kēle catıp coldan tavıp ala kēlgen. (6) Andın Tağay Biy bala kılıp alğan Ƙursağı çoñ bolğan (7) üçün Çerdekey⁴⁷ bala dengen, bara bara Çerik atalğan. (8) AƘ Çobağ Bayçobağ döp bir neçe urğlarğa bölünedür. (9) Oşonça bir el bolup Or[u]s birle Hıtaı Çiñ arasında (10) Çiştōbe, Ağsay, Ağbaşı dengen cerde. (11) **İkinçi Sayağ Urğu** (12) Ƙolçuğaç Ƙurmanħoca Ƙora İmān Ağğabağ beş (13) urğ ataklısı bolup bulardın tüp atası Eşen (14) Ğarak dengen Çimkendlik Eşen edi Hānğa Çaçıb bir (15) oğlı birle Eşen Ğarakdı öldürdi üç oğlı kaçıp (16) kutuldi Mola İbrāħim dengen Talaşda Şaru Hıtaı dengen (17) êldin içine barıp turdı bu Mola İbrāħimden Cetiken (18) Hoşçu boladur bul uruğ ar cerde taralmadı ikinçi (19) Mola Şıdığ dengen êlde Ƙızıl Buruñ dengen Ƙazağ içine [60] (1) barıp turdı Mola Şıdığ urğuda Ƙızıl Buruñ Ƙazağ

47 Çedirekey “büyük karınlı” olmalı.

(2) ataldı üçüncü Mola Yūsuf Sayağ içine kēlip turdı Mola (3) Yūsuf urğuda Sayağ aldı ėmdi Mola Yūsuf közü çeker (4) sebebli Çeker Mola ataldı bu Çeker Moladan Uçkurutğa Tükel (5) iki oğul Uçkurutğadan Aqqabağ İmān Hudāyberdi (6) üç oğul Aqqabağdan Aqqabağ urğu Kabağ dēgen cērde (7) İmāndan İmān urğu Narındın Kurutğa dēgen cērinde Hudāy-(8) berdiden Qolçuğaç Çora iki oğul Çoradan Çora urğu (9) Narındın dēgen cērinde bul uruğdan Taylağ dēgen (10) bir ülkeni ötbedi hāl cayın étüp bir güçi (11) ādem bolmadı Qolçuğaçındın, Qara Polāt, Şāfolāt, Coloka, (12) İt Ėmgen, Süt Ėmgen, altı oğul İt Ėmgen İbn (13) Tülkü İbn Haçıke Kedāy. Haçıkeden Haçıke oğlı (14) Kedāydan Kedāy oğlı bu iki atañg balaları Qolçuğaç (15) urğunıñg curt bilegen manaf-ları boladur...(16) Hudāybērdiden Qolçuğaç Çora dēgen ėdik. (17) Qolçuğaç-nı taratsağ-da Çoranı taratıp biröge ādem (18) bolmadı. Dēgen ėdik. Ėmdi bu Çora ėli iki boluş (19) bolup biri Çora ėli-ñg Qasım Bēk dēgen ülkeni bolup (20) oğlı Sultān Ėāzi zamāndın mīrzālarınan bolup Çora (21) ėlin ağzına qaratmağ-dadur. [61] (1) İki-nçisi Sayağ ėli atalıp bu ėl-ge baş (2) bolğan Mūsā H̄āce ėdi. Mūsā H̄āce ėli demek (3) birlen meşhūrdur. Ėmdi bu ėlni bilegen bolup turğan (4) Halife H̄acı dēgen bardur. Şol ėlge şumluğı teyüp (5) Mūsā H̄āceñg ‘Alī dēgen ini-sin Halifeniñg şumluğı-(6) nan partiya tütün talaşğan sebab-li ādem qolunan öldü. (7) ‘Alī ölgen-din soñra Mūsā H̄āce ėlinen yahşı ādem (8) dēgen-leri şutğa tutulup qalğan ādem-lerğa Halife Cāci (9) baş bolup halk-nı tüketmek-dedür. Bu Halife Hudādan qo-(10) rıqup bayğambardan uyala turğan yeri yoğdur. Anıñ (11) üçün köñ balası bolup aşlı harāmdan bolğan (12) harām-zādedür. Anası Quralı dēgen çabuldan tüşüp (13) bir neçe yıl Ümit ‘Alī bātırınñg qolunda köñ bolup (14) turğan. Bu Quralınıñ ta‘[y]ñin-li ėri yoğ lakın ayalap (15) yürgen ėrleri uşbu ādemler ėdi birinçi Bayfolāt, (16) 2 nçi Toyfolāt, 3 nçi Toyta, 4 nçi Daneke, 5 nçi Bidalbay, (17) 6 nçi Kıdıke, 7 nçi Şarğaldaydur. Ėmdi uşbularınıñ (18) kim-nen bolğanı ma‘lūm bolmasada Toytadan bolğanı Gemen (19) kıl[ı]nadur. Anıñ üçün Toytanıñg oğlı Nurağğa qoya-(20) ndan oğşaş-lıq bar iki-sin bir orunğa olturtup [62] (1) körer bolsañız bir tamāşā kılursız. Ėmdi Halifeniñg çora (2) bolup ketüiniñg sebebi Orman Handın oğlı Ümit Ėali (3) bātır birlen Çora Kēldi Bēk Qada ėdi Ümit ‘Aliniñg (4) oğlı Aqtaş Kēldbēkdin kıızı Sare Handın küyev[ı] (5) ėdi. Sare Hannı alğanı barganda kız üyine tutar üçün (6) şol Quralı-nı alıp bargan ėdi. Altı aylıq boyunda (7) bolğan⁴⁸ balası birlen bergen ėdi. Andın Kēldbēk-din (8) qorasında turup qul bolup qaldı Quralı hıdmet-ge (9) kētken-de Bayğaşğa ismili bir qara hançık bar ėdi. (10) Balañg üstüne yatıp ėmçegin ėmzer ėdi. Şol (11) hançık-niñg cıtı siñgip murnu ādem yanına baralmazlıq (12) şaşık bolğanı sebab şoldur ėmdi aşıl tübün ba-(13) ykap qarasañız Hud[ā]dan qorqup bayğambardan uyala turğan (14) yeri yoğdur. Şol hāzırda döletli ādem-lerdin biri (15) bolıp millet-ke hıdmet kılmağ üçün her tarafda ādemlerdi (16) turap Peşbēk uyazınan mola alğan 1911 nçi yılında (17) ol molağa kılğan hıdmeti on toğuz kadağ lampa may yeti (18) put⁴⁹ un iki koy bir içki bolğan may kadağı (19) bāzārda on tıym-dan un putun bir şom-dan, koy (20) narkı dört şom 65 tıym ėdi mola kēter vaqt-da [63] (1) iki-si hesābğa kirşep lampa may kadağın 25 tıym-dan, (2) un butun 2 şom 50 tıym-dan koy-niñg aqçası toğuz (3) şom-dan hesāb kılıp iki-si-niñg arasına bēk zor (4) duşmanlıq pāydā boldu. Bu Halifeniñg öz oyunça millet-ke (5) hıdmet

48 Boyunda bol- “hamile olmak”.

49 “Büyük çuval” olarak Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. put (Çağdaş Kırgız Türkçesinde but) kelimesinin gerçek anlamı “16,38 kiloya eşit ağırlık birimi” dir (KS, s. 149).

kılganı-dur Mola usap kêtken soñ şol oquğan (6) şakirdlerden aqça alğan molağa bolğan çıqımlarım dèp (7) kırık bir baladan 7 şomdan payğambar hadiş bar her kim (8) aşlına kèter dègen. Bu âdemdin halk içinde cırdalıp (9) yürgen, cırları bar töbende bir az yazıldı.

- (10) *Halife Hâci ğazâli*
Söz kapkağın açalı
 (11) *Sözüm bolur naşiyat⁵⁰*
Baldan tatdı mişâli
 (12) *Beyân kılsam sizlerge*
Anası-nıñ atı Kuralı
 (13) *Bolmadı başda biligi*
Butunda çarık kılı
 (14) *Qoy kaytarğan çayçaylap*
Cılkıçı qoyçu körünĝen
 (15) *Alıp yurdu taytaylap*
Alğanı yok ır saylap
 (16) *Bir yaqnan uy aydap⁵¹*
Tèzek tèrip bée baylap
 (17) *Qalıñĝa keldi Halife Hâci Kuralı*
Mâlğa qoşup ceyev⁵² aydap
 (18) *Orman Handın Aqtaş*
Ümit ‘Alı Köktaş
 (19) *Cafay Tülke Sañ Taşı*
Hâtünĝa qalıñ berbedi
 (20) *Kétbedi Halife qursağdan*
Bèrbedi ârsân ulağdan
[64] (1) *Aşlı bolğan ħarâmdan*
Qatulmaz çora zâlâldan
 (2) *Èrmek Bèk Buçını Bay*
Sözüm-dü uqçu bir dalay
 (3) *Oyla-ñız Bèk Buçını Bay*
Her kim kèter narqına
 (4) *Tègi busuq bolğan soñ*
Cètmez âdem farqına
 (5) *Qança ħâci barsada*
Kèter aşıl narqına
 (6) *‘Alı-ge teydi zârârı*
Çorañĝ köbü taradı

50 *Naşihat* olmalı.

51 (Deyim) *uy ayda-* “inek sürmek”.

52 *Cöö ayda-* “yaya gezmek”.

- (7) *Körünge*-ler taladı
İmān birlen *Tēzekke*
- (8) *Onġ* keçe kıldı şalaldı
‘Akıldan yana adaşdı
- (9) *Divāne* bolup *Çora* eli
Her kimden aştık suraşdı
- (10) *Mūsā* *Hoca* *Ķāsım* *Bék*
Çını *Bay* *Bék* *Busaldar* *Bék*
- (11) *Uġarsız* dalay sonun köp
Oylapsız muni *ādem* *dēp*
- (12) *Aytġan* *ēken* ilgergi
Buġudan *çıġġan* *Arstam* *Bék*
- (13) *Ĥarāmdan* bolġan *ādem*-di
Ādem *ēmez* *şaytān* *dēp*
- (14) *Fi‘li* *ķıv*⁵³ busulup
Ādemden bolġan *şaytān* *dēp*
- (15) *Āzazil* anı azġurup
Öz yoluna salġan *dēp*
- (16) *Mola* *körse* aşılar
Şeri‘at-ġa *ķarşıġar*
- (17) *Aytayın* *ħalk-dın* *ħacı-sın*
Ĥacı-ġa *barġan* *yaħşısın*
- (18) *Ķaraçı* *Ķāsım* *‘Ali* *Ķaraçı*
Aħıratke *barġanda*
- (19) *Hür* kızları talaşdı
Her bir işin *tēkşirip*
- (20) *Şeri‘at-dan* suraşdı
İmānlıkdan adaşdı
- [65] (1) *Şaytān* *ķaldı* *ķalcırap*
Ferişte *ķıldı* *talaşdı*
- (2) *Kanā‘at* *Şabdan* *Çolbanķul*
Bularġa *‘aşıġ* *nēçen* *ħür*
- (3) *Köbegen* *Ĥacı*. *Süleymān*
Söz *açayın* *dalaydan*
- (4) *Buġudan* *Ķıdır* *Baraħan*
Kül *Döbenne* *ķaraġan*
- (5) *Cıdabay* *Ĥacı* *Bātır* *Ĥan*
Din yoluna *azılġan*
- (6) *Ürüstem* *Şādır* *Tēzekbay*

---

53 “Gönlü yanıp” olarak Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

- İtayağ Hâcı Toğtorbay
 (7) Döleti bar qolunda
 İçkeni şâmāvâr kızıl çay
 (8) İmānı bar dilinde...
 Añırāt barsa köñül cāy
 (9) Kökümbay Qurman Mırza Bèk
 Bulardı bilgin Sayağ dèp
 (10) Membet ‘Alı dèrlerdi⁵⁴
 Mèn yazmadım biler dèp
 (11) Çoço Ğāzi Ğesenqul
 Yolbars hāzır bilseñiz
 (12) Qolda dölet yüzde nūr
 Hızır yoldaşı bolupdur
 (13) Çoqoñ oğlu Ğāzi-ñg
 Mèn aytayın qādirin
 (14) Ğesenqul Tormağ Çorañg
 Albadı qolğa tizginin
 (15) Allah-nı Ğmdi bir bilgin
 Qādirin bilgin ‘ilm-din
 (16) Mağmudcān Noğoybay
 Qanatdu bolsa Cağalmay
 (17) Alır anıñın qaçırbay
 Haqın aytar her sözdü
 (18) Bilgeninçe qaşırmay
 Bolsañ bolğun Ğāzi-day
 (19) Muñg oldurdan ‘Abdıray
 Diniñdi tutqun hār qılбай
 (20) Vafası yoğ dünyā
 Ötüp kèter yaltıray
 [66] (1) Añun-darın ‘ādātı
 Yağşı-lardı ır qılmay
 (2) Yağşı-lardıñ beyānı
 Uğar bolsañ oşonday
 (3) Karapturmaz bi-kāрге
 Bilişinçe ır qılmay
 (4) Söz başına baralı
 Şarbağış-dın molasın
 (5) Birden beyān qılalı
 Zıyağa maldı qalem-di

54 Dürlerdi şeklinde yazılan sözcük dèrlerdi şeklinde olmalıdır (65/10).

- (6) *Ahtarar oqup ‘ilmdi*
Āvvaldan aḥır zamāndı
- (7) *Oquğan Kaşkar Buḥardan*
Andican Taşkend Qoḥandan
- (8) *İslāmbol Mısr Ufadan*
Döbeni Peşpek qarağan
- (9) *Mısrğa bardı Ēr Şālih*
Mola Dölet yoldaşı
- (10) *Ācāl keldi bék qarşı*
Qal[ı]pdı anda Ēr Şālih
- (11) *Muḥammed ‘Ali de mola*
Molalardın yorgası
- (12) *Tobğa kirze tobbası*
Molalardın tolbaş⁵⁵
- (13) *Yana Mola Yarqım Bay*
Āşıldıķı altunday
- (14) *İsmā‘il Hācı ‘Alī Bay*
Mola Ġambar Kerimbay
- (15) *‘Osman‘alī Süleymān*
Dāsdān kıtur dalaydan
- (16) *Mola Kılıç aḥundan*
Dobış⁵⁶ çıkar alqumdan
- (17) *Molalar çıķdı bolmağan*
Ḥaşır Baba Quldan ḥan
- (18) *Busuqların oñdağan*
Néçen néçen kılap iş
- (19) *Şerī‘at-da bolmağan*
‘İlm-din nūr ornağan
- (20) *Sözdin başı Ḥalifeden*
Qalınga kétken qursaқdan
- [67] (1) *Cerdiñ ārsān ulaқdan*
Yaḥşı éken Çoraylı
- (2) *Uşal kulğa suratnan*
Andan émez Şarbağış
- (3) *Qul suramaқ ḥarām iş*
Şarbağış ḥāzır on boluş
- (4) *Nādir Bék-di қоşғanda*
Onbirge yana tolamız

---

55 *Tobbaş* “önder, topluluğun başı” olmalı.

56 *Döyş* şeklinde yazılan sözcük *dobış* şeklinde olmalıdır (66/16).

- (5) Başlıkı hâzır ér Şabdan
Baqtı-sı artıq her yandan
(6) Hıdmet kılıp yaşında...
Pād-şâhdan çin alğan
(7) Kara folâţ gayrağan
Han aldunda sayrağan
(8) Ahun-dar-dım ‘ādâtı
Yaşşı-larğa ırdağan
(9) Ācāl kèlip şol yılda
Āhırât-ke yönelgen
(10) Çolbanday bolğan hayrân ér
Fâydası halkğa köp tēgen
(11) Turdan uçdu tuyğunım
Kırğızdan çıkğan bülbülim
(12) Şu içinde kunduzum
Āsmān-da bolsa yılduzum.

(13) **Qurmanhoca** (14) Ceker moladan Uç-kurtğa Tükel degen edik Qur-(15) tğa balaları beyân kılındı. Cuğarda Tükel-den ‘Osmān ikinci (16) hātūndan Mangūt üçünçi Kızdar Bék degen hātūndan (17) Caraş iki oğul ‘Osmāndan ‘Osmān urğu Mangutdan (18) Qurmanhoca ataldı Caraşdan Caraş urğu ataqlı-sı (19) bu üç uruğdur Mangutdan Qurmanhoca yalğuz yana ikinci (20) hātūndan Süyerkul, Ġāzī Kul, Ėzirkemiş üç oğul [68] (1) Bu üç oğul balaları Hatahan demekî Tügelbaydın köp (2) cılıkı-sınan Ėşim Han bir kula fiştı⁵⁷ sınçı-ğa sinatıp (3) alıpdı. Ėşim Han Isık Köl başına Qalmağ çapmağ-ğa kètdi. (4) Ėlilen habâr kèldi Tursun Han èl-ni çapmağ boldu (5) degen habâr Ėşim Han aliki kula fiştı-nı minip iki (6) qara borolı at bir toru aygır üç suru at bir corğa (7) mingen ceti âdem birlen èlne yürdi. Tursun Han birle (8) Ėşim Han biri Taşkan biri Türkistan hanları èdi. (9) İki qara borolı Isık Köldin küngēy üyinde öldi. (10) İki qara borolı cèrdin ismi boldu. Toru aygır (11) Çoñ Kemin-ke aşıp tüşken aşuda öldi. Ol cèr to-(12) ru aygır atandı. Merke-ge barganda üç suru at öldi (13) ol cèr üç suru at ataldı. Merke avılına ara-(14) sında⁵⁸ 15 künlik cerge beş künde kula fiştı birle taşkan (15) kirip èlden habâr alıp kıldın aldunan avılınğ künba-(16) tışında Corgoñ Bèlinde şol cèrde corğa öldi. (17) Ol bék Corgoñ Bèli ataldı. Ėşim Han Tursun (18) Handın èlinğ bir tarāfin çavıp aldı. Tursun Handa (19) Ėşim Han èline hıyānet kılğan èdi. Ėşim Handın çapқан (20) eli Hatahan degen èl èdi. Andın bir hātūn-dı [69] (1) aliki kula fiştı-nğ noқта bav üçün Tügelbayğa berip (2) ciberdi Tügelbay ‘Osmānga berdi ‘Osmāndın hātūnunan (3) Mangūt suratıp aldı. Bu hātūndan yuğarda aytulğan (4) üç oğul boldu Süyerkul; Ġāzī Kul, Ėzirkemiş (5) degen emdi bu oğul-lardın tuqumu Hatahan ataldı (6) ol kula fiştı Ėşim Handın Şārīf Kula ataldı. Bul (7) uruğdan Mola Ėşen ‘alī Arabay oğlı gayrāt èkesi (8) Taleb-dār Mangūt-dan Qurman Hoca Qurman Hocadan Huday Mında (9)

57 Bıştı “dört yaşına basan at”.

58 Orasında şeklinde yazılan sözcük arasında şeklinde olmalıdır (68/13).

Küntüde Moynoğ üç oğul ikinci hâtündan Colgolağ Baygo-(10) lağ iki oğul üçüncü hâtündan Aldayar Madyar Şarığ (11) üç oğul bāri sēkiz oğul Colbolāğ balaları Hotan (12) ataldı Baybolāğ balaları Baytalçı ataldı baytalını (13) köp uğ[ı]rlapdı andın Baytalçı atalıpdı Şarığ bala-(14) ları Kökmiye⁵⁹ ataldı ‘ağıl-ğa ılayıq-sız iş kılğan (15) üçün. Ėmdi Qurman Hoca Baydın birinçi hâtünunan (16) Hudāy Mında Küntüde Moynoğ degen edik Hudāy Mında-(17) dan Cédiker yalğuz bolup atası Hudāy Mında ölgende (18) anasın Küntüde aldı. Ol hâtüdüdün isimi Olcabek (19) edı Ėmdi bu Olcabek-den beş oğul boldu birinçi (20) Sökücü 2 Acıbay üçüncü Yahşıbay dörtüncü Qaraqçı- [70] (1) dan Tolak oğlı Qara Qoçqaç-dan Qara Qoçqaç Ėmdi (2) Yahşı Bay urğun aytayın Yahşıbaydan Ėdil Şır Bek (3) Keldbek üç oğul Ėdilden Ėdil oğlı Şır Bek-den (4) Şır Bek oğlı Keldbekden Baytügel Nosuğ Balbağ üç oğul. (5) Nosuğdan Nosuğ oğlı Balbağdan Balbağ oğlı Baytügelnden (6) Mideddatğa zamānında uluğ bolup ėlne köp faydalı (7) adem bolğan hāzır Qurman Hoca urğunğ ülkeni Mide-(8) ddatğa urğunun Ėmdi. Midedden: Dolağ, Avağ, Alaşa, (9) Atabek dört oğul Dolağ-da zamānında ülken bolup (10) atası ornına olturğan bu zātndan: Cını, Cāhıl, (11) Ėmil, Ulan, Qabçı Hay, Ürkünçi altı oğul. Cını-(12) dan: Şadnıq, Çerikçi Hācı, Kökümbay. Hāzır zamā-(13) nmızda Kökümbay, babası Mided ornına olturup yahşı-(14) ġa dölet sürmekde. Buñğ oğlı bir neçe tütün ėesi (15) bolup hāzır Qurğaq atalmağda. Bul urğdan Ümit (16) ġayratlı neçe türlü felāket helāket-ler körsetip öz (17) aldunan bir boluğ bolup curut ağası boluğa yer (18) tarāfdan baş kötergen nāmūsı cigit-lerdendür. Qarman (19) ile beş oğlı-nada (dın) yolına doslığda vehm untu-(20) lmağda bolğan hāzır Qurmanhoca tuğanlardın alda körü- [71] (1) nġeni bu zātdu. Bazarutuğ reçatna Cumqaldın Kökre-(2) ġin-de mekteb salurdu. Mescidni mola Foçacan-da mola (3) saldurdu. Ümit ġayrat birle bu zāt Hotan urğunun (4) hāzır imām bolup Hudāğa bendilik kılmağdadur. (5) **Çer Tiki Urğu** (6) Bu Çer Tiki-nġ tüp atası: Qoğan hanlarınġ ‘asker (7) başlıkı edı. Bir uruşda Colbars Bek-ni bir neçe (8) ‘asker birlen duşmān-ğa cibergen ol uruşda Colbars (9) Bek ācāl oğuna qarşı kēlip qaytmaz seferne çıkıp (10) ketdi. Atası ornına iki oğlın cibermekçi bolğan (11) Ėmdi ol iki oğul-nınġ birinġ ismi Kedāy (12) Mola, 2 nçi Duday Mola biri Andicanğa kaytıp kētdi. (13) Andın Andicanda Çer Tiki biri munda qaldı. Andın (14) bu Çer Tiki Çer Tiki atalmağı Colbars Bek Çiñ şahr-(15) inan edı. Anıñ üçün Çemr Tiki ataldı. Ėmdi (16) Kedāy Moladan Qolçuğaç İbn Pöküñ bu Pöküñ toğuz ağa (17) ini edı. Atası Qolçuğaç kış kününde ağ şur (18) bürkütke aldurup şol şurdan cuğumdu oru pāyda (19) bolup sēkiz oğlı birle Qolçuğaç halk bara turğan [72] (1) orunğa kētdi. Yalğur Böküñ qaldı. Bu Böküñ-den (2) Carmamat, Ayn Hāce, Mayara Bay, Şarı Qalbak, Sazay, (3) Qaramyon Çike dört oğul dört uruğ boldu Şar (4) Qalbak urğunun Qızbu Bek İbn İtay İbn Şağay. Sa-(5) zay urğunun Ormuş. Bul urğdan Bayşaq Hācı İbn (6) Mola Tölemiş. Qaramyon urğunun Kençe Quzu İbn Toğul (7) İbn Toğo İbn Hoca İbn Alcambay İbn Yunıs. Çike (8) urğunun Bay Nazār İbn Foğuy İbn Quman İbn Taş Bek (9) İbn Qāsım Bay Şāde Bay. Bul uruğlar āzırda ta-(10) ralmağda her ėl-ge. (11) **Moñoldor Urğu** (12) Moñoldordın tüp atası Tağay Biy-din otun (13) aluçı ġidmet-çisi edı Kököbayr degen bu adem-di (14) Kököbayr Kök Buğı deydi. Dēmeki Kököbayır ol ġidmet-(15) çisinġ ismi Kök Buğı otun artқан Buğı ik[i]si bir (16) ādemdin ismi boldu Tağay Biy Kököbayr Kökö Buğa (17) Nāl Ėce degen ėcesin berdi. Mundın bir oğul boldu (18) ismi

59 Kökmöö“deli, çıldırması”.

Moñgol koydı Kökö Buğa öldü Moñol yetim (19) kaldı Nāl Ėceniñg Kökö Buğadan qalğan Kuñgur Kula [73] (1) degen aştın Edikine Tağay iki ini-siniñg ortasına (2) yalgasın berdi. Adikine Tağay Qalmaq çavıp kélgende (3) Nāl Ėce-ke bir Qalmaq bérdi aniñ ismi Dur édi ol (4) yetim balanıñg ismi birlen. Küñdin ismi qoşulup (5) ol balağa aşt koyulup kétdi Moñoldor dép émdi (6) Tağay Biy-din cāyanti bolup bu Moñoldor urğu bir neçe (7) uruğ-ğa bölündü. Bir boluş Narın-dın Cambulaq degen (8) cérinde bu küñüñ ulu gıyra bile gıyrabaymıñ ol dép (9) bu küñüñ uruğunan Folāt zamānının béri Şarbağış (10) içinde turdu. Gāzī Kul-dan Qarğa, Qarbuş, Qara Şart, (11) Mamake, ‘Alī Bék 5 oğul. Qarğadan Esen İbn Berdi Bék (12) İbn Aşabay, Qarbuşdan Şubuk İbn Dölet Qara Şa-(13) rtdan Oçambay İbn Aq Buğa, Mamakeden Ormoğoy (14) Qalma Tay. Ormoğoydan Quttuq Yañi Bay Hāci İbn (15) Mola Çamğurçı. Quttuqdan Mambat, Qalma Taydan Arıq, (16) Qadır, Şolta. (17) **Şarbağış, Şolta İçinde Ceti Qol** (18) Şolta içinde cėti qol beyanı: bularnı qol demek (19) qay beri uğru kılıp qolğa tüşüp hātūnga qalunga [74] (1) bérilgen. Qay beri Qalmaq-dan tüşken. Qay beri Qa-(2) zaqdan tüşken. Munday-larnı ilgeri-kiler qol (3) degenler. Anlarıñg her birlerine hātūn alıp bergen-ler. Her (4) birleri her bir urğlarğa bölündi. Her bir élde cétiden (5) qol bolğan Şolta içinde cėti uruğ birinçi Aşıl Baş, (6) 2 nçi Çoçalış, 3 nçi Tölek, 4 nçi Şalta, 5 nçi Köñüy, (7) 6 nçi Bêş Körük cétinçi Ma-ke. Şarbağış içinde (8) cėti qol Üsük Moloy Çeçey 4 Abra 5 Şabıra 6 Çaqaldaq (9) cétinçi Bêş Körük Ėsenkul içinde ceti qol birinçi (10) Budayçı 2 Karnayçı Karnay Tutқан 3 Küben 4 Şamtır (11) 6 Yoq Başar cétinçi qol beyānları alda ötdi. Aytğuçılar (12) aytğan üçün yazuçılar yazalar ‘ayıb bolmaz yazuçıda, (13) bolsa bolır aytuçıda. (14) **Yetigen, Kuşçu** (15) Qırmanh̄ ace Qolçuğaç bábında beyān kılingan édi (16) Mola Şıdıq-dan İledegi Qızıl Buruñ degen Qazaq-ğa (17) barıp Qızıl Buruñ Qazaq ataldı. Mola Yūsuf Sayaq (18) içine kélip turdı munuñg tohumı Sayaq ataldı dép. (19) Ėmdi İbrāhim-den Yetigen, Kuşçu iki oğul Ceti-(20) genden Yetigen bir neçe uruğ her élde taralmaqda Kuşçudan [75] (1) Kuşçu urğu. bul urğlarda her élge taralmaqda. Ėmdi (2) Kuşçudan Şar Qaldaq İbn Qongur Bay İbn Tamay İbn (3) Niyāz İbn Toquz Bay İbn İbrāhim Bék İbn Kidil Mola bu (4) Kidil Mola Peşbék obaziñg Isıq Ata, Araşanın avalkı (5) tapқан zātdur Isıq Aşa aşıp Andican barmaqçı bo-(6) lup kélip Araşan-dın ülken döbesiñg canına tüşüp (7) bês namāzını oqumaq üçün bulaqdan şahāret (8) aldı. Şuñg ısıq-lıqına ‘aceb-lenip oqup cürgen-de (9) bolğan bedeninde bolğan caralarını şuğa şalıp qaradı (10) bir az kün turup salāmatlana başladı. Albatta şifā şu éken (11) dép bir neçe bulaq-dın közöp acıp ötken barğanlarğa (12) habār berip bir neçe yıl şeyh-lıq kılıp köp ādemdin cerā-(13) hat-larnan salāmat-lanmaқına sebep-çi boldı. Hāzır bādişāh-lıq (14) hāzinesine kirip bu zātdın balaları bu Araşandan sü-(15) rülgen bolup her bulaq üstüne ağaçdan üy salıp (16) bir mertebe tüşken on peş tıyn-dan yikirmi bulaq bādişālik-(17)dan galdurğan. Nomır üyler yetmiş seksen Qırğız (18) boz üyi irāt birlen tikken 3-4 dukān 3-4 aşbaz 2 (19) qaşāb bék kelüşümdi her türlü avruğa fāydalı ‘aceb (20) o oq ziyārāt orundur. Isıq şuuq arası Isıq [76] (1) Ata Üsen-inğ ağızına yaқın aқğan Çoñ Muñg oñ fārā-(2) finda araba colıñg tüşken cérinde. Ėmdi şu fārā-(3) finan col tüzetlip⁶⁰ say üstünen orun yasalğan (4) Qırğız üy tikilmek üçün hem dukān nomır üy saldur-(5) maқ üçün yıldan yıl tolmaqda köbeymek-de boluptur. (6) **Andan Mundan Kitāb Zeyli** (7) Bu Dungan Semerқandın ‘ulemālarındur. Bu Dunganın (8)

60 Tüzetlip göçüşme hadisesi meydana gelmiş, tüzetlip olmalı.

ataları *Hıttây*dın değen *pādīšāhsın* müselmān êtken üç (9) miñ coldaşı birlen *Semerķand pādīšāhsınan* suratıp (10) alğan *Tañ bādīšāhsı* olarnıñ ismleri bunlardur. (11) *Vaysi Ğaysi Vankayzı* değen bu üç *zât*dur êmdi (12) bu *Dunganlar* bir *donguz tuğralı Hıttây*lar birlen *ortaga* (13) *duşmānlık tüşüp hicreti*ñ bir miñ iki yüz yetmiş inçi (14) sine *uruş bolup ölüm*den *kutulğanı* munda *kélip* (15) *Narın* değen başlıķı *Şabdan Şurambay-dan Kara* (16) *Ƙonguznı* surap anda *olturdu*. Êmdi *künbekün Du-*(17) *nganlar artulmağ-da bir Kara Ƙonguz*. [77] (1) *Fihrist* (2) *Şahıfe* (3) *Tārīh Tuğralı Ğazel III* (4) *Ğazret-i Ğdem 12* (5) *Türk Ruğları 15* (6) *Temir Balaları 16* (7) *Ƙıdıķ Balaları 20* (8) *Aybuke Balaları 22* (9) *Şerim Bik, Ğundıķ Balaları 23* (10) *Şadıķan, Törekeldi Balaları 24* (11) *Narboťa Balaları 25* (12) *Şerboťa, Polāt Balaları 26* (13) *Êsenķul Balaları 27* (14) *Niyāz Bék Balaları 28* (15) *Şavan Balaları 29* (16) *Orman Ğan Balaları 31* (17) *Hācı Balaları 33* (18) *Sékiz Bék Balaları 34* (19) *Şatın Balaları 35* (20) *Irızķul Bék, Tülki Balaları 36* [78] (1) *Yana Êsenķuldan 37* (2) *Başarķul, Nazār Balaları 38* (3) *Nādīr Bék, Tımay Balaları 39* (4) *Çoñğ Çarıķ, Yar Bek Balaları 43* (5) *Döles, Manaf Balaları 44* (6) *Toķoñğ Ceti Oğlı 46* (7) *Buğu Balaları 47* (8) *Al-Sehid Urğu 48* (9) *Şolta Urğu 50* (10) *Ƙultu Urğu, Ça Urğu 51* (11) *Talkan Urğu 53* (12) *MomoĞon, BaĞışan 54* (13) *Cāngoraz 55* (14) *Ƙara Çora 56* (15) *Keldike Barıñğ, Azıķ 57* (16) *Sayaķ 58* (17) *Çerik İkinçi Sayaķ Urğu 59* (18) *Ğalife Hācı Ğazālī 63* [79] (1) *ƘurmanĞoca 67* (2) *Çer Tiki Urğu 71* (3) *Moñoldor urğu 72* (4) *Şarbağış, Şolta İçinde Ceti Ƙol 73* (5) *Cetigen Ƙuşçu 74* (6) *Andan Mundan Kitāb Zeyli 76*

Aktarma:⁶¹

[1] Muhtasar Kırgız Tarihi

Muharrir ve naşiri, Abayıldı torunu Molla Osman Ali Sıdıkoğlu, Temir Bolot yurdu Peşpek sancağı, Ufa Şark Matbaası *Elektro-Tipografiya Tovarışestva “Karimov’, Husainov’ i kolleva” Ufa 1913 g.* [2] Bir İki Söz! Isık Göl çevresinde, Tiyanşan dağlarında yaşayan Sarıbağış, Solto, Bugu, Sayak, Azık, Çerik uruklarının, ata-babalarının tarihleri [ve] şecereleri (hakkında) on beş yıl kadar halk arasında araştırılarak, bilge[lere] ve aksakallara sorulup topladıktan sonra - sadece o kadarı toplu olanları - mümkün [olduğu] kadarı[yı]la bakılarak yazıldı.

[3] Tarih Yazarının Şiiri

Elime kalem aldım tarihi yazmak için
Soydaşlarımı, [diğer] kardeşlerim bilsin diye.
Bu tarih yazılmıştır Kırgız için
Kırgız[lar]ı hâyli halklar bilsin diye.
Bu tarih bildirir babamızı,

61 **Notlar:** Türkiye Türkçesine aktarmada köşeli parantez [ ] işareti, orijinal metinde tam karşılığı olmayan kelimeleri veya ekleri göstermek için kullanılmıştır. Aktarma kısmında kullandığımız diğer bir işaret ise parantez ( ) işaretidir. Parantez ( ) işareti, orijinal metinde yer alan; ancak Türkiye Türkçesine aktarmada anlamsal olarak ihtiyaç olmayan kelimeleri tanımlamada kullanılmıştır.

İki yüz bin obalı Kırgızları.
 Oğuz Han kök atamız olur.
 Oğuz Han dokuz hanın biri olur.
 Aktardım önce[den] birçok tarihini,
 Kıssasını çoğu geçmiş canların.
 Tarih demek geçmişin hâlini bilmek,
 Ata-baba, evliyaların yerini bilmek.
 Aklı artar, fikri keskinleşip
 Büsbütün başka insan olmak demek.
 Yeryüzünde farklı farklı insanları,
 Türlü türlü dinleri bilmek demek.
[4] Kazak, Kırgız, Nogay, Sart'ın tarihini,
 Hangi nesil[den], hangi uruktan geldiklerini,
 Birer birer her birini beyan ettim.
 Hatamı ayıplama[yın] soydaşlarım!
 Ad koydum tarihime "Kırgızıya"
 Elime kâğıt, kalem alıp da ben,
 Ben, birçoğunu destan düzüp yazdım.
 Buhârî-i Şerîf[i] okuyan fakiriniz,
 Dördüncü atam Mamatkuldan Bolot Temir,
 Hiç şüphesiz herkes [onu] bilir.
 Üçüncü atam Çerikçi Er Temir'den,
 İkinci atam Abayıda Çerikçi'den,
 Öz atam Abayıldadan merhum Sıdık,
 Dua et, şimdi bize soydaşlarım.
 Ağamız Molla Sabit din ağası,
 Din yoluna soydaşları uzlaştırdı.
 Ağamız ikinci Kanaat Hacı,
 Din için cahillere vurdu kamçı
 Dine hizmet, millete gönül veren,
 Bizim Kırgız halkı[nda] artık [böyle birisi] bulunmaz.

[5] Atamız Molla Osman Ali,
 Söyleyiversem sözlerim[i] harekete geçirdi.

Akıl ilim ile çıkan hünerler

Hünerin meziyetini iştiniz!
 Peygamber hak, Allah'ı bir biliniz!
 İlim ile meydana gelen nesneleri,
 Dinlerseniz hikâye edip yazayım.
 Aylık yola bir günde uç[ur]ur,
 Demir yol[u], düz [yol] üstünde ateşli araba.
 İştirsiniz haberi, yeryüzünün [her] tarafından.

Elektrik, telefon, telgrafla
Suda kayık yürüttü gemiyle.
İlim ile her türlü hüner bilen,
Daha[sı] (da) gökyüzüne havayla uçtu
İstese tekrar gelip yere inen
Balon diye söyledi adını bilen.
Hünerliye akli Allah vermiş.
Halkımız böylelerini görmüş müdür?
Söyleyeyim, beyan edip bildiklerimi.
[6] Telsiz çıktı diye işitiriz.
Sağ ol[ur]sa[nız] görürsünüz bunu da.
Altı atar, on iki atar berdankeler.
Yine var, her türlü arabalar.
Ot biçip, ekinleri kesip, giysi diker.
Söz söyleyip gramafon eğlence anlatır.
Yine çıktı elektrik ışığı denen.
Bir dakikada şehir içini aydınlık eden,
Yıldız gör[ül]en teleskop[lu] dürbün çıktı.
Bir darıyı bir deveden büyük yapan.
Hünerle çokça fabrika, gemi yapan,
Şunlarla kıymetini ucuzlatan.
Kitap basan basmahâne de var.
Halklara hünerle kültür saçan,
Gazete dergi malumat her taraftan,
Şunlarla halkımız[in] gözünü açan.
Aydınlanma ile insan işte bunları bulmuş,
Yalnız Kazak, Kırgız bakmış.
Katardan sonra cehaletten kaldık.
Ne gerek bunca yatmaya ey soydaş!⁶²
[7] Biz de hüner bilsek [daha] ilk baştan
Cehaletten başımız kurtulmaz mıdır?
Bu seçime çıkalı kırk yıl oldu,
Bu seçim fakirliğe sebep oldu.
Övünüp zengin çocuğu ahmak oldu,
Delirip el[in]de[ki] malını saçtı.
Sarhoş olarak biri çıktı bey olayım diye,
Has olarak birisi çıktı ben biliyorum diye.
Birisi çıkar bizleri unuttun diye.
Elden gelse amansız rüşvet yiyip,

---

62 “Elimizdeki fırsatı kaçırdık; artık bu kadar yatmamak gerekir” anlamında da düşünülebilir.

Münakaşa edip bölge idarecisine para döker.
 Gördükten sonra ahmaklar niye durur!
 “Nasıl, işte bunlardan geri kalayım.” der.
 “Eğer olmazsa beş on tenge⁶³ alayım.” der.
 Daha erken[den] eğer takıp ata biner,
 Talihsizin atı zayıf, yorga yürür.
 Mırıldanıp bu biçare bakarak yürür,
 Geç girse ameli olmayan eve gelir.
 Falanca köy muhtarına layık, der.
 Bizlerde ittifak yapalım, der.
[8] Bu talihsiz, ödülü at gibi korku [ile] söyler.⁶⁴
 Dileğine eriştiğinde mal[ını] tüketir.
 Borcu kendi malından artıp gider,
 Soydaşlarını kaybedip hırsızlık yapar.
 Ululara binden [fazla] akçe veriyor.
 Eğer kalacaksa yüceltmeye Sart [ve] Nogay,
 Beş altı bin akçe verip, bölge idarecisi olsa
 Masrafı ödeyemeyip [görevinden] düşerse
 Yâr, birader, dostum deyip malını sorar,
 Ömrünce hakir olup Tanrı lanetler!
 Tercümanlara veriyor yine akçe.
 Tercümanlar akçe alsın seviniyor.
 Prceval’in⁶⁵ kızıl çok⁶⁶ diye [bir] tazısı var.
 Bu tazıya rastlasan çekeceğin var.
 Müslümana rast gelmesin ey Hüda!
 Yiğitlikten düştüğün gün Tanrı lanetler!⁶⁷
 Rast gelsen kara yoldan karşı obaya,
 Malın yok, akçe vermeden bedava geçer.⁶⁸
 [Kendini] seçtirip, bölge idarecisi olup eve döner,
 Fakir miskin, sakat [atını] zayıflatıp [çeker gider]
[9] Katiyen fayda[sı] yok evine varıp yatar.
 Övünüp hatununa sözünü söyler.
 Her yıl(da) birçok zarar görse de

63 *Tenğge*: 1. (Şimali Kırgızlıkta) ruble; 2. (Şimali Kırgızlıkta) bir ruble yahut 50 kapık kıymetinde olan gümüş sikke; 3. (Cenubî Kırgızlıkta) 20 kapık (KS, s. 725).

64 Yarışı kazanan kişiye mükâfat olarak at verilecektir. Atların yarış başlamadan önce titreyerek beklemeleri “Bu talihsiz ödülü at gibi korkarak söyler.” şeklinde bir benzetme ile ifade edilmiştir.

65 Bugünkü *Balıkçı* kasabasının eski adı *пржевальск* (Prcevalsk)’tir.

66 Çin memuru.

67 “Müslümanın başına verme ey Hüda! / Kurt kocayınca ite maskara olur.” anlamında da düşünülebilir.

68 Rastlasan yolda, karşı obanın adamına / Malın yoksa bir kuruş vermeden faydasız (yardım etmeden) geçer.” anlamında da düşünülebilir.

Günden güne bu şenlikler artmakta.
 Birbirinden abi kardeş ayrılmakta
 Ahmâklık alameti şöyle olur.
 Satıldı aziz ömür az akçeye
 Gördünüz nicelerini aksakallar!
 Delirip ahmak olma[yın], delikanlılar!

Bundan da daha ilginç[i] [sonraki] sayfa[lar]da, Halife Hacı'nın gazeli vardır. Her kim ibret almak için okumuştur, okuyup gör! **[10] Bismillahirrahmanirrahim** Bütün övgüler, aziz ve celil [olan Allah'a] olsun ve onun rahmeti ve selâmı peygamberimiz Salla'llâhu Muhammed Mustafa Aleyhisselâm'a olsun ve onun sahabelerine ve onun ümmetlerine ve bütün Müslüman evlatlarına Allahu Teâlâ doğru yolu göstere. (ve yine) Biz bu kitabı Kırgız soydaşlara hizmet için hem [de] sonraki[ler]e yadigâr kalsın diye yazdık. Her halk[ın] bir tarih[i] vardır. Bizim Kırgız[lar aralarında] tarih yazıcısı (insanı) olmadığı için "Kırgız kırk kızdan" diye Şeyh Mansur'dan [beri] birçok akla uygun gelmeyen hikâyeler getirmişlerdir. Kuzu derisini hilekârlık yaparak satın alan kişilerin sözleri canımı incitip, on beş yıldan beri [bunları] arayıp tarayıp iki yüz bin Kırgız'ın ata-babalarını araştırıp tâ Âdem Aleyhisselama [kadar] ulaştırdım. Bizim de asillerden olduğumuzu bilsin diye on beş yıllık mihnetlerim [gözüme] bir saatçik [bile] gör[ün]meden kalemi[mi] oynatmaya başladım. Aşağıda Sarıbağış, Solto, Bugu, Sayak, Azık, Çerik **[11]** uruklarını birer birer anlatıp kısaca bildiğim kadar[ıyla] şimdiki yurt liderlerine kadar sıralayıp ulaştım. **Niçin Tarih Bilmek [Gerek]?** Geçmiş halkların hâllerini bilmek[tir]. Hangi kavm[in], hangi uruğ[un], hangi hüner, hangi meslekle geçim[ini sağladığından], (hayatlarında) hangi devlet[in] hangi felaketlere giriftar olduğundan (şunlardan) tam tamına haberdar olmaktır. Ahmakların ahmâklıklarından; güzel insanların adilliklerinden ders alan okuyuculara marifet hasıl eder. Yüreğinde ateşi olan yiğitler[in] (hem) çok itibarlı olan tarih ilmini bilmesi gerek[li] dir. **Tarihin Faydası** Tarih bilen insanlar evvelkilerin hâllerini [adeta] görmüş gibi bilirler. Bir (kez) yerde oturarak binlerce yaşa ulaşmış insan gibi bilir. Kısası, zamanın evvelinden akıbetine kadar bilir. Tarih okumayan kimi bilir? Tarih okuyucu erler zamanının evveline [kadar tâ] o zamana kadar bilir, hem [de] destan düzer. **[12] Hangi Tarihi Evvel Bilmek Gerek?** Her işte usul gerekli olduğu gibi *hem illahi hem vallahi* "[iş] en [başından] sonuna [kadar] sıkı [tutmak] gerek" [ve] usulünce ilerlemek gerek. Evvel kendi uruklarını bilip ondan sonra başka halkları bilmek gereklidir. Mesela, İran'ı Müslüman deyip; Rum'un başka dinden olduğunu tarih okuyan bilir. O hâlde Sarıbağış, Solto, Azık, Çerik, Sayak, Bugu, uruklarını bu kitabı okuyan bilir. Birer birer destan düzerek anlatır. On beş yıl [boyunca] soydaşlar[ın]a hizmet için ata-babalarını araştırıp, bıkmayıp usanmayıp evlatlarını soruşturup bezmeyen ben, sonrakilere yadigâr kalsın diye arzuyla kalemini oynattım. Atamız merhum Kıdık'tan tahminen kırk dört atayla Hazret-i Nuh Aleyhisselâmın Yâfes isimli oğluna, yani Türk atamıza [kadar] götürdüm. "*En doğrusunu Rabbimiz bilir.*" Hakikati Allah bilir. Yazıcı [sadece] tahmin eder. **Hazret-i Âdem** [Hazret-i Âdem] Evvelki atamız olur. Hazret-i Havva [da] evvelki anamız olur. Yeryüzünde insanlar işte bu iki zattan çoğalmıştır. **[13]** Âdem demek yerin sathı demek. Hazret-i Azrail toprağı yerin içinden almadı; belki [de] sırtından aldı. Onun için Âdem [diye] tesmiye edildi. Lakabı *safiyyullah*

“Allah’ın saf kulu” demektir. Âdem’in kabri Serendip’te; Havva’nın kabri Cidde şehrinde. Bu zatların sekiz cenneti seyran eyleyip bu dünyada nice yıl ömür sürüp fânî dünyayı terk edip baki dünyaya gittiğini, aydan parlak günden aydınlık, onun neyini anlatayım, istek kalmadı.⁶⁹ İkinci atamız Hazret-i Nuh olup çoğu felaket [ve] helaketler meydana geldiğinde, tufan suyu ümmetini sona erdirdiğinde üç oğlu üç gelini kaldı. Şimdi bu[gün] yaşayan halklar şunlardan dağılmıştır. O zatlar üçüncü atamız olup isimleri şunlardır: Hâm, Sâm, Yâfes. **Hâm Evlatları** Hâm evlatları Afrika, Amerika, Asya kıtalarında Hindistan denizlerinin aralarında çok vahşi [bir] hâlde hayatlarını sürdüren kara derili ilimsiz, marifetsiz bir halktır. Nigır denilen bu Nigır halkının erkek[leri ve] hatun[ları] çıplak, giysisiz yaşamakta, edep yerlerinde örtü yoktur. Lakin **[14]** Bazıları[nın] arasında, yalnız, hatunları edep yerlerini örter imiş. Kan[lı], insan etini yiyiciler de vardır. **Sâm Evlatları** Asya ile Afrika kıtasında[ki] Mısırlılar, Asurlular, Keldaniler, Finikeliler, Süryaniler, İbraniler, Yahudiler, Araplar, Ermenilerdir. Bunlara Sâm urukları den[il]iyor. **Yâfes Evlatları** Yâfes oğulları “Arîler, Turanîler” diye ikiye bölünüyor. Arî dediklerimiz: Hindliler, İraniler, Sartlar, Afganlar, Yunanlılar, Arnavutlar, Latinler, Fransızlar, İngilizler, Almanlar, Ruslar. Kavm-i Arîler[i] diğer türlü [anlattığımızda] beyaz derili kavim deniliyor. Günümüzün devletleri şu uruklardan gelmektedir. **Kavm-i Turanîye** Asya kıtasındadır. Çinlilere, Hind-Çinlilerine, Japonlara, Finlilere, Osmanlılara, Tatarlara, Kırgızlara, Kazaklara, Kalmuklara, Dunganlara Kavm-i Turanîye deniliyor. **[15] Türk Uruklarının Fashı** Yâfes’ten sekiz oğul olup büyüğü Türk’tür. Atası Yâfes vefat eder. Önceden büyük oğlu Türk’ü yerine tayin edip dönülmez sefere çıkmıştır. Şimdi Türk[ün] kendisinden itibaren dokuz oğlu padişah olmuştur. Türk içinde dokuz[lama] yapmak bundan kaldı. Türk akıllı, edepli insan idi. Atasından sonra çok yeri görüp bir yeri beğenip orada durdu. O vakitte o yere “Issı Köl”, yani “Isık Göl” denilir. Şimdi o yerde olan halkın [oraya] Türk bölgesi demesi bundan[dır]. Çünkü atamız olan Türk atamızın ismidir. Şimdi Türk uruğu, Çin, Japon, Mançur, Kaşkar, Buhara, İstanbul, Kırım’a [kadar dağılıp], yönelip münce mit şimale kadar dağılmıştır. Ortasında olduğumuz için bize Orta Asyalı deniliyor. Bu koyulan lakablar şunlardır: Türk vefat eder. Önceden büyük oğlu Tütek’i kendi yerine koyup [geri] gelinemez şehre göçtü. Tütek de akıllı, devletli padişah oldu. Yemeğe tuz atmak gibi Türk içinde birçok âdetleri o çıkardı. İki yüz yıl ömür sürüp atasının ardından gitti. Yerine Elçe Han’ı padişah yaptı. **[16]** Elçe Han çok yıllar padişahlık yapıp aşını yiyip yaşını yaşayıp kahrı gelene kahretti. (Azap) yol[un]dan çıkana azap verdi. Bu da atasının vardığı yere adım attı. Yerine oğlu Dip Baku Han, [han] olup, çok yıllar padişahlığı[ın] devrini sürüp ebedilik yurduna yöneldi. Yerine oğlu Keyük Han, [han] olup nice yıl adillik ile hükmedip fânîlik yurdundan bakıllık yurduna yöneldi. Yerine oğlu Alança Han, [han] olup çok yıl padişahlık yaptı. Tâ Hazret-i Nuh Aleyhisselamın zamanından itibaren Alança zamanına kadar bütün Yâfes evlatları müslüman idi. Alança zamanında yurt zengin, halk devletli oldu. “İt semirse sahibine saldırır.” denen atasözü şundan kaldı. Servet[le] sarhoş olup Allah’ı görmezden gelip putperestlik ortaya çıktı. Şimdi bu Alança Han’ın iki ikiz oğlu oldu. Tatar, Moğol den[il]en ikisi, iki padişah olup yurdu ikiye böldü. Tatar kendisinden itibaren yedi oğluna kadar padişahlık yaptı. Onların isimleri şunlardır: Buka

69 “Bunların fani dünyayı terk edip baki dünyaya gitmeleri o kadar açık seçik anlatılmıştır ki şüpheye mahal yoktur.” anlamındadır.

Han, Alança Han, Atlı Han, Atsız Han, Ordu Han, Baydu Han, Sevinç Han. Hanlık bu zattan gitti. Alança Han'ın iki ikiz oğlu var demiştik. Biri Tatar, biri [17] Moğol. Tatar'ın hikâyesi geçti. Şimdi Moğol Han nice yıl Han olup aşını yiyip, yaşını yaşayıp takdirden bir saat sonra görülemeyen halk[ın] vardığı yere adım attı. Yerine oğlu Kara Han, han oldu. Bu zamanda Allah'ı bilip [Allah'ın] birliğine inanan insan kalmadı. Nice yıl ömür sürüp insan elinden öldü. Yerine oğlu Oğuz Han, han oldu. [Anasının] (Onun) karnından evliya [gibi] doğdu. Kara Han zamanında Allah'ı tanıyan insan kalmasa [da] Oğuz Han zamanında Allah'ı bilip, [Allah'ın] birliğine inanmayan insan kalmadı. Yüz on altı yıl padişahlık yapıp bütün Asya'yı hâkimiyeti altına aldı: Çin, Japon, Rus, Hindistan, Kaşmir, Rum, Kırım, Afgan, İran, Buhara, Hive. Oğuz [Han]'ın yirmi dört torunu olup biri Kırgız; diğeri Kazak olup şimdi de iki yüz bin oba olup, Kırgız'ı "Araplar" diye söylemek de olur; yani vadi "kır" insanı demektir. Bazıları "kır gezen"den "Kırgız" der. Diğerleri evelden Kırgız diye tam ad koyulmuş [der]. Şimdi bu Kırgızlar o vakitte nice uruklara dağılmıştır. Hesap edip bulamazsınız. Mesela bir insanın oğul[lar]ı olsa o[nun] oğullarının evlatları her bir atasının ismine [göre] ad almaktadır. Şimdi Kırgız, Muhammed [18] Aleyhisselamdan üç bin dört yüz yıl önce dünyaya gelmiştir. Şimdi Kırgız [diye] adlandırılan bütün Kırgız[ları] Cengiz Han kılıçtan geçirip; bazı[ları]nı esir etmiştir. Ondan bir adam, iki oğluyla kaçıp kurtuldu. Kendisi Koçkar ile Narın arasındaki geçitte vefat etti. İsmi Dolon idi. Dolon geçidi [diye] adlandırıldı. Şimdi bizim Yecüc Mecuc dediğimiz bu Cengiz Han olur. Geçeli yaklaşık yedi yüz yıl oluyor. Doksan bağlı Özbek'in bir bağı Türk soyunun bir uruğudur. Şimdi Kırgız'dan Safar Şah, onun oğlu Alhak, onun oğlu Raşidelhak, onun [oğlu] Analhak, onun oğlu Bargan, onun oğlu Gabargan, onun oğlu Galidin, onun oğlu Arslan, onun oğlu Kılmıy Bey, onun oğlu Şafur Bey, onun oğlu Timuş Bey, onun oğlu Arslan Bey, onun oğlu Atan Bey, onun oğlu Şükür Bey, onun oğlu Senkin Bey, onun oğlu Sarı Bey, onun oğlu Murata Bey, onun oğlu Tilgoz, onun oğlu Kalbak Bey, onun oğlu Dambal Bey, onun oğlu Dolon Bey[dir]. Bu zatın kabri Dolon geçidinde demiştik. Bundan iki oğul "Akuul, Kuu". Kuu'dan, Çoñbağış Çin [19] hâkimiyet[i] altında nice uruklara dağılmıştır. Azkalı, Kandabaz, Maçak, Kulun, Sarık, Biçine, Kilit, Kutçu, Munduz diye dokuz uruk. Şöhretlisi şimdi Kandabaz(a) uruğundandır. Arzımat Bey, Törögeldi Bey, Âlim Han Bey. Şimdi Akuul'dan Adıgine iki oğul. Adıgine'den Adıgine, Andican Kırgızları. Âlimbek diye hanları olmuş. Tagay'dan Bogorston, Koylon, Kılırcı iki oğul. Bu Bogorston'dan Solto; Koylon'dan Cediger. Bu da Andican'da, Kılırcı'nın hepsi Sarbağış. Kılırcı'nın öz adı Sarbağış. Boynu eğri gibi olduğundan "Kılırcı" [diye] adlandırıldı. Şimdi Kılırcı'dan Orozbaktı, Döles iki oğul. Orozbaktı'dan, Bugu. Döles'ten dört oğul: Toko, Cantay, Tezdar, Manap. Toko evlatları Kara Kursak [diye] adlandırıldı. Cantay evlatları: Akçabu, Ibike, Tokto, Taştokum dört uruk. Tezdar'dan Tezdar uruğu, Manap'tan Manaplar. Sarbağış içinde Solto, Sayak, Bugu arasında olan, manap adlandırılanlar ata-babaları [en başından beri aynı yurttta] yaşadığından [dolayı] Manap [diye] adlandırılmıştır. Şimdi Manap'tan Sütöy, Carbang iki oğul. Carbang'tan Carbang uruğu. Sütöy'den Eşim, Sarseyit, Tugur üç oğul. Eşim'den Eşim uruğu; Tugur'dan Çoñçarık uruğu. [20] Sarseyit'den Üçükö, Tülkü, Kudayan, Erdine 4 oğul. Tülkü'den Tınay uruğu; Kudayan'dan Togolok uruğu; Üçükö'den Mamatkul, Dölöt iki oğul; Dölöt'ten Nadirbek uruğudur. Mamatkul'dan Temir, Bolot iki oğul. Bolot'tan Esenkul uruğu. Temir'den Kuluke, Bogaçı, Çerikçi, Nazar dört oğul. Kuluke'den Kuluke oğlu; Bogaçı'dan Bogaçı oğlu; Nazar'dan Nazar oğlu; Çerikçi'den Borkoldoy, Canıbek, Abayılda,

Yamankara, Mama, Karamende, Bekboto, Adilbek, Dayırbek; üçüncü hatunundan Karabay, Manapbay; dördüncü hatundan Kencetay. On iki oğul, on iki uruğa dağıldı. Hepsini bir aşirette Çerikçi [diye] adlandırılmaktadır. Meşhurdur. Kara Koçkar[’ta] yaşamaktadır. Yine Abayıldadan Şerbota, Narbota, Törögeldi, Şadıkan, Beki, Koonduk, Kapsalañ, Asıl, Basıl. Bunlar Botogöz Baybiçe’den. İkinci hatundan Şerimbek, İbıke. Üçüncü hatundan Caraş anamızdan sadece merhum Kıdık. Hepsini Allah mağfıret etsin. **[21] Temir Evlatları I. Kıdık Evlatları Faslı** Kıdık’tan din kandilini yandıran Molla Carkımbay, ikinci yine Molla Sabit diye de söylenen Çoboy, üçüncü Molla Osman Ali işte bu tarihin yazarı, dördüncü Süleymankul, Bozcıgit, Azameddin, Abdulveli yedi oğul *övüncüm olmasın*.⁷⁰ Hangi mezhepte olsa da yalan söylemek haramdır. Lakin bizde, bu yerde övünme[nin] fazlasını yazmak yığıtlık değildir. Bu Temir uruğundan din [ve] milletimize hizmet eden Kıdık evlatları olup, Molla Sabit din için canını kurban eyleyip, Sayak, Sarbağış’ta olan mollaların üstadı olup, çoğu biçare fakirlere elden yemek verip, dinlerini tanıtan; çoğu koyun sahibi Kul Memet gibi ahmaklara nasihat verip iman öğreten mescit medrese yaptıran, hizmet eden, Kanaat Murad Ali denen lider(ler)imize yol gösteren bu zat olur. Her yerde vaaz, nasihat edip o yer[i] nurlandırıp, sevindirip taş gönüllüleri yumuşatıp, bozukları rahatlatıp, dindar insanları ferahlatan insandır ki kendimizde dine [de] hizmet etmek meşguliyetimizdir. **[22] Sonrasını Allah hayırlı ve mübarek, bereket eylesin! Yâ Rabbel’âlemin! II. İbıke Oğulları** İbıke devletli, kadırlı insan oldu. Kendinden büyüğe saygı; küçüğe şefkat, biçarelerin hâllerine yardım eden, erliğı olan insanları, dindar mollaları dost tutan bir insan idi. Bu adamdan; Kanaat, Kasım, Baydalı üç oğul oldu. Baydalı[’nın] halk arasında daha az kıymeti vardır. Kasım da Allah’a kölelik edip sufilik yolunda; Kanaat gençlik devrini sürüp padişahlık hizmetlerini yapıp ululardan madalya⁷¹ alıp bütün ömründe yurt ağası devlet sahibi olup gelmektedir. Şimdi Sarıbağış evladından, Şabdan[’dan] sonra millete hizmet eden bu zat olup beş bin soma mektep yaptırmış. Bütün Kırgız evlatlarından [daha] fazla hayatî derecededir. Din adamlarına saygı, ilim talep edenlere şefkat, Allah yoluna, cömertlik yapmaya arzu[lu], gayretli [ve] dine yardımcı bir zattır. Şimdi hac ziyaretini yapıp, Allah’a kölelik [etmektedir.] Her işte doğruluk [yapmakta], şeriata kulak asıp durmaktadır. **[23] Oğlu Garıbbay, İshak, Cafer, Mahmud Sâdık.** Dört evladı olup Garıbbay atası Kanaat’in yerine oturmayı talep etmektedir. İshak mollalık yoluna girip Ufa şehrinde tahsil yapmakta[dır]. Molla Cafer Rusça öğrenmiştir. Her molla her (bir) türlü hünere girişmiş. İstekli evlatları vardır. **III. Şerimbek Evlatları** Şerimbek devletli insan olup, obada manaflık, o yurda önderlik yapan bu zat[tır]. Baygazı, Toko [ve] Yakubbay [adlı] üç oğlu oldu. Bu zatlar zamanında devlet sahipleri oldu. Şimdi de Baygazı’dan Balbak, Toko’dan Hudaybergen diye kardeşlerimiz [herhangi bir] meslekten nasipsiz [bir şekilde] felek uykusuna dalmışlardır. **IV. Koonduk Evlatları** Koonduk (da) zamanında devletli adam olup yurt ağası olmuş[tur]. Bu insandan Sultan, Medet [adlı] iki oğul olmuştur. Bu insanlar da atasının yerine oturup [yurt] ağası olmuştur. Şimdi Sultan’dan Kadir Kul; Medet’ten İman Ali ata[sının] yerine oturup yurt danışmanı, bilgini **[24] olup** namuslu ata-babalarının isimlerini yüceltip iki arslan ağzında namusunu yitirmeden durmuş[tur]. Medet oğlu İman Ali gayretli yığıtlardendir. **V.**

70 “Övünmek gibi olmasın.”

71 Kelime misal olarak düşünülürse “ululardan örnek alıp...” olur.

Şadıkan Evlatları Şadıkan akıllı, edepli adam olur. Bu adamın nice oğlu olup biri Bek Tan Hacı[’dır]. Gençliğinde kırk yiğit toplayıp yiğitlik devrini sürmüştü. Hayaline ne gelse onu yapmış. Ömrünün sonunda hacılık ziyaretini yapıp 1909 yılında geri dönülemez sefere çıkıp gitti. Bek Tan Hacı’dan Toktosun, Ali Asgar, Süleyman diye nice evlatları vardır. Ali Asgar atası Bek Tan’ın yerine oturmaya yeltense de ağası Toktosun, Çerikçi yurdunun bir tarafının lideri olup din [ve] milletimize sözü geçmektedir. Yurt ağasıdır. Lakin pek sabırlı, adaletli sözünü tutan bir yiğittir. Gençliğinde güzel dindar insan idi... **VI. Törögeldi Evlatları** Abayıl’danın üçüncü oğlu olup zamanının arslanı olup insan süretinde bahadırılık ile hâkimiyet [25] altına [almış], nice halk[a] boyun eğdirmiş. Kazak Hanları (olan) Kenansarı, Nevruzbay[’dan] itibaren sayısız Kazaklar’ı kılıçtan geçirip karşılaştığı düşman[’dan] tekrar bakıp kaçmayan, bahadırılık unvanını alan adamdı. Bu insandan da Şâm Han, Bâtırhan, Ürkünçi, Karasay Çotkara diye beş oğlu oldu. Şâm Han’ın nice oğlu olup Molla Kılım⁷²[Kılıç] akınlık ile malumdur. Bâtırhan’dan nice oğul olup Muratalı diye bir köy muhtarı, aksakalı, hacısı olur. Ürkünçi’den Ötömbay, Tabış -denen meşhur insanları- oldu. Karasay’dan Surançı (bu) da gayretli yiğitlerdendir. Çotkara evlatları, Şerbota evlatları şimdi Abayıl’da evlatlarından tüccarlıkla servet kazanıp, fakirlerden mal umut etmemiş[tir]. Çotkar İbn Yakup Hacı, Elto İbn Muratalı, Tilekmet Hacı oluyor. Hacı İbn Narıncul Ufa şehrinde Medrese-yi Âliyye’de tahsil yapmaktadır. **Narbota Evlatları** Narbota zamanında, Abayıl’da evlatlarının kaplanı olup; diğer on erkek kardeşi [ve] nice ergen yoldaşı olup, on biri Abayıl’danın parçalanan tel tel arslanı olup etrafında [26] olan Kalmaklara saldırmaya başlamış. Önüne kim gelse onu ikiye parçalayan ahir ecel oku! İnsan elinden sebep olmuş. Şimdi Narbot’adan Sultanay, İbn Molla Saña (Saka) mescid imamıdır. **Şerbota Evlatları** Şerbota[’dan] Abayıl’danın büyük oğlu olan, can[1] rahatlatan Narbota, Törögeldi. Şadıkan’ın ağası olup ömrünce servetli olup on bir erkek kardeşinin saygı[sı ve] hürmetiyle ömrünü geçirdi. Bu insandan nice oğlu olup bir Elto denen şimdi. Eltoy’dan Muratalı; şimdi Şerbota uruğunun şöhretli, devletli, kadirli yurt aksakalı bir zatıdır. Bu Abayıl’da evlatları yurdun bütününde ata-babalarının isimlerini yüceltmekle meşhurdur. Abayıl’da yurdu = Çerikçi yurdu = Temir Bolot yurdu demek(le) Bişkek sancağında. **Bolot Evlatları Faslı** Temir, Bolot (bir) kardeşi. Temir evlatları[nı] anlatıp geçtik. Şimdi Bolot’tan yedi oğul oldu: Dayırbek, Surake, Tattıkötön, Aydake, Esenkul, Salbek. Şimdi Salbek [27] evlatları; Salbek oğlu tesmiye edilip az hane[si] Burukçu yurdunda. Dayırbek, Surake, Tattıkötön, Aydake, Akim. Bunlar büyük hatundan olup bu beş oğul evlatları, “Beş Küröñ” [diye] tesmiye edildi. Bu uruklar her yurda dağılmakta, kırk hane sahibi Burukçu ilinde, altmış denen şöhretli kadirli [vardır]. **Esenkul Evlatları** Esenkul zamanında, yurt idare eden büyük olan[’dır], Ulu Kanda (Ketmen Döbö[’ye]) Andican[’a kadar] şöhreti ulaşmıştır. Kalmak[’ların] elinden, dünya bostanı can rahatı olan Çüy’ü aldı. Çüy içine Solto [ve] Sarbagış[’ın] gelmesi yaklaşık iki yüz yıldır. Bu zatın durduğu yer Tokmak’ın etrafı olur. Köyü, Baba Ata. Dağın güney tarafında Esenkul köyü, bu zatın yaşadığı yer olup kabristanı Eski Tokmaklık’ta Mucık’ın ahılı olsa da Allah’ın hikmeti bu ahıl Mucuk’ı günden güne fakirle[ştir]mekte hem [de] öl[dür]mekte imiş. Şimdi Esenkul’dan Niyazbek, Hasanbay, Hüsnbay, Kuttuk, Seyit Karasart Kuvat, Abdulrahman, Şoruk. İkinci hatundan Basarkul [28] Nazar on oğul. On uruğa dağıldı. Hikâyesi aşağı[da]

72 Molla Kılıç olabilir.

gelecek. Ayrı ayrı beş nahiye yurt, şimdi Esenkul [diye] tesmiye edilir. Bu zatın evlatları beş nahiyenin önderi olup Prcevalsk sancağının Narın bölgesine bakmaktadır. Narın, Atbaşı [ve] Koçkar[da] yaşamaktadır. Her biri şimdi kendi atalarının şöhretini yüceltmekte[ler ve] Hacı Suban oğlu Orman oğlu[yuz] demek[teler]miş. **Niyazbek Evlatları** Niyazbek vaktinde yurt ağası olmuş. Bu zattan sekiz oğul oldu. Hepsi Kırgız'ın beyler[i] olup bazıları hanlık derecesine ulaşabilmiş. Lakin hanlık ismini alan[ı], onu (hem) anlatacağız. Şimdi Niyazbek'ten sekiz bey. Birinci Berdibek, Berdi Hoca, Suban, Orman Han, Hacı Şatan, Hocabek, Rızkulbek. Berdibek evlatları sahipsiz kaldılar. Başka kardeşlere göre insandan bakır topuz *manda*⁷³ büyük olup günahsız insanlara vurduğu [için] bakır topuz [diye] tesmiye edilmiş. Berdi Hoca'dan Abılay deneni olup kadirli insan olmuş. İki atanın evlatları Hacı Suban yurdunda durmaktadır. **[29] Suban Evlatları** Suban'dan Adil, Musake iki oğul. Adil zamanında kahraman, er insan[mış] (insan). Süreti arslan [gibi] olan Orman Han'ı öldürmüş. Bugu Hanlarının Mirza denen lideri ile halk savaşında.... Yani Bugu, Sarıbağış savaşında; Orman Han'ın Hanun Kohan savaşında, Adil Mirza'nın başını getirmiş. [Adil Mirza'nın başını] Orman Han'ın hatun evlatlarının önüne bırakan bu insan oluyor. Musake'den Baygazı, Koykeldi, Miñkeldi, Botay, Baygazı olur. Şimdi Suban uruğunun şöhretlisi Baygazı, ömrünce kötülük görmeden devlet sahibi, yurt ağası olup ömür sürmüştür. Şimdi bu adamdan Kapsalañ, Esenkul ve de nice evlatları olmuştur. Kapsalañ nice yıl yurt yönetip padişahlık hizmetlerini yapıp elinden geldiği kadar din adamlarını dost tutup milletimize hizmet etmekte idi. Ömrünün sonunda hacılık ziyaretini yapıp bu meşakkat[li] dünyadan umud[unu] kesip ahiret yurduna yöneldi. Esenkul şimdi babası Esenkul'un zamanı[nda] başa **[30]** gelip gönlüne ne gelse yapabilir bir nahiye Suban oğlunu itaat altına alıp durmaktadır. Bir taraftan servet gelse de ikinci taraftan ömür geçer. Akıl ermez, sarhoş olup durmak vaktidir. Velâkin akılla çalışmakta, tedbir[i] elden bırakmamakta, her iş[i] daha iyiye gitmektedir. Bir az ırlaması vardır:

Musake'den Baygazı,
 İmanı olsun yoldaşı.
 Atasından zengin,
 Yurt başı olup yürüdü.
 Baygazı'dan Kapsalañ,
 Bu da oldu arslan.
 Ömrünün sonu olduğunda,
 Beytullah'ı yücelemiş,
 Kâbe'yi tavaf edip,
 Mekke şehrini yer tutmuş.
 Yine Baygazı'dan Esenkul,
 Bahtın şimdi yürümüştür.
 Elden gelse amansız,
 Din kandilini korumuştur.
 Bela nahiye Esenkul,

73 İtalik yazılan bu kelime anlaşılamamıştır.

İnsana gelecek, devlete bey, şu.
 İlim okuyup bir taraftan
 Marifet almıştır.
 Köbeken Şuñgu Ali Bay.
 Bunların gönlü rahat olsun,
 Müsür Ali, Yunus tamam mı tamam!
 Hürmet et! Kardeş zengindir.
 Saygı duy! Kasım Ali Karaçı Hacı'ya,
 Kadrini bilensin onu[n da]!
 Yine Köbeken Hacı Çuha'yı,
 Bunlar, Sarıbağış'ın yaptıkları,
 Dinlersen nasihat,
 Sözümün yalanı yoktur.
 Ahiretin az olsun diye
 Millete daha [fazla] hizmet et!

[31] **Orman Han Evlatları** Orman Han, Niyazbek'in dördüncü oğlu[dur]. Zamanında hanlık yapıp Isık Göl, Çüy, Atbaşı, Narın, İle, Evliya Ata, Namangan etrafı[nda] olup, burada olan halkı yöneterek her işte kötülük yapmadan tehditle iş yapmış[tır]. Ölümü insan elinden olmuştur. Orman Han diye unvan almıştır. Nevruzbay, Kenansarı denen Kazak Hanları Orman Han'a "Kazak Kırgız birleşip, hanlığı birimiz alıp, düşmana karşı duralım." diye elçi göndermiş. "Orman Hanlığı bize versin. Her işi Kenansarı Han, kendi bilip yapsın." diye güzel saygı hürmetle hediye[yle] elçilerini göndermiş. O elçiler yolda Kırgız mallarını çalmışlar. Vardıkları yerde Kırgızlar, [onları] yakalayıp Orman Han'a getirmişler. Han, "Bunlar elçi değil; hırsız olacakmış." diye ağaca astırmış. Cevapsız, elçileri öldürdü diye Nevruzbay [ve] Kenansarı Han, Tinay Kalbak bahadır[lara] saldırdı. İkinci yılda bütün Kırgızları kılıçtan geçirip katliam yapacaktı. Tokmak'ın doğu şimal tarafında bir tepe üstüne düşmüş. Bizim Kırgız Orman Han, Törögeldi bahadır, [32] önderi, Kırgızlar[ın] daha azı güney taraftaki Çüy suyunun yanına yerleşmiştir. Bu sudan su vermeyen Kazakları geriye sürmüş, [Kazaklar] sonra takdire tedbir olmadığından kaçmaya başlamış. Kırgızlar, arkasından kovalayıp Kenansarı, Nevruzbay'dan başlayıp sayısız Kazakları kılıçtan geçirdi. O gönderdiği elçilerin kötülüğünden ne kadar zarar[a] uğradı. "Kötünün alın yazısı iyinin asaleti" denen atasözü var. Elbette, iyi adam iyi olur. Kötüler her vakitte böyle yapar. Şimdi Orman'dan Ümit Ali, Çargın, Seydhan ve nice oğlu olup Ümit Ali atası Orman Han'ın yerine oturmuştur. Çoğu insanın başını kesip günahlı insanları[n] kanını dökmüştür. Şöylece, adillik ile ömür sürüp atasının yerine han olup gelinmeyen sefere göçtü. Bu zattan Köktaş, Aktaş, Otuktaş, Çakmak Taşı, Nurtaş, Caytaş, Tülkütaş, Kencetaş, Balkaltaş. İşte bu dokuzu bir hatundan; yine başka hatundan da beş oğul olmuş. Toplam[da] on dört oğul olmuş. Evvelki Köktaş'tan Yabay denen oğlu olup, şu asırda adillik ile ömür süren bir yiğittir. Beşinci Nurtaş'tan Molla Ermek. Bu Orman Han'ın [33] uruğundan millete hizmet etmekte, din yolunda koşturup taliplik ettiği kadar elinden geldiğ[ince] insanlara mübarek olan dinimizi öğretip millete hizmet etmektedir. 37 yaş[ın]da olup biçare [bir] hâl[de], din için canını feda eden bir zattır. **Hacı**

Evlatları Hacı'dan Fotahan, Baba Abu Han. Fotahan'dan Bâtırhan. Bâtırhan'dan Mungaşı, servetli her [biri] yurt ağası olmakta. Baba Hacı'dan Karaç Hacı, Tentimiş Hacı, İsa Han, Kavalçe Hacı, Tölembay diye nice oğlu olup, şimdi Baba Hacı evlatlarının yurt danışmanı, [memleketin] lideri Hacı Suban ilinin aksakallı Karaç Hacı olur. Lakin insaf, Allah'ın yardımına kavuşma [ve] dindarlığa ve [de] Mustafâ'nın şeriatı ile amel etmek, sadece Hacı Suban değil; bütün Kırgız evladından ön[de]dir. Atadan kalan malı varislere teslim etmiş. Yetimlere haklarını bölüp vermiş, din adamlarına saygı [duymuş], hürmet etmiş. Günden güne Allah'a kölelik edip ibadetle meşgul olmaktadır. Karaç Hacı'dan Nogaybay, Mahmudcân iki oğul. [34] Şimdi bu iki oğul atasının yerine oturup yurt ağası olmaya yeltenmekte, el uzatıp vaktini bekleyip durmaktadır. **Sekizbek Evlatları** Şimdi Sekizbek evlatlarının servetli, yurt ağası olan Suban uruğundan, Musake evlatları Baygazı, Koykeldi, Kapsalañ Hacı, Esenkul uruğu[dur]. Orman Han uruğundan Tezekbay, Kuman, Capay. Tülkü Hacı evlatlarından Karaç Hacı, Mungaşı, İsa Han olup bunların hikâyesi geçti. Aşağıda Şatın uruğundan Kasım Ali Hacı [anlatılacak]. Bu zat dine hizmet [eden], din adamlarına yoldaş, fasık münafıklara sır(daş) söylemekten tembellik etmeyen, nasihat [etmekten] yorulmayan, her mecliste sadece kendi konuşan bir zattır. Irızkulbek evlatlarından Çuha, Gas ikisi soylu. Sekizbek'in şöhretlisi Çuha, yurt aksakalı, lideri olup; evladı Gas, gençlerin ağası olup ikisi bir gibi devlet yönetmektedir. Diğerleri Berdi Hoca, Berdibek, Hocabek evlatları şimdi manafıktan⁷⁴ bir az geride kalmakta olsa da Suban, Orman Han, Hacı, [35] Şatın, Irızkulbek evlatları atalarının namını yüceltip her birisi her bir halka baş olup halk yönetmekte[dir]. Yine Esenkul'dan altı ata, Burukçu[‘dan] bir nahiye Burukçu yurdu tesmiye edilmektedir. Şimdi devlet sahibi, yurt ağası olan Sadır, İsa oğlu Sekizbek'in hikâyesi şu. Yüreğinde ateşi olan erlere bey gerek, ahmaklara ne gerek. **Şatın** Şatın'dan Kaçı, ondan Muhabbet Hacı, ondan Kasım Ali Hacı, Şîr Ali şimdi ata ismini yüceltir. Şatın yurdu demekle bu nahiyenin lideri Kasım Ali Hacı; din ağası, şeriat yoldaşı önemli bir insandır. Günbegün devleti arttırmakta, lakin millete hizmet etmesi nice insanın önünde olup din adamları[yla] rekabete giriştiği gibi, her insana hakaret etmek şeriata uygun gelmese de öğren[il]miş âdet olup şimdi hacılık ziyaretini yaptıktan sonra Allah'a kölelik [edip] günbegün iyilik âdetlerine başlayıp kötülük âdetlerini terk etmektedir. Yalnız bir nahiye gibi mescit, medrese kurup halkına [ve] din millete hizmet etmektedir. [36] **Irızkulbek Evlatları** Irızkulbek'ten Kaydu, Osman, Müsür Ali. Kaydu'dan Çoko, Çoko'dan Gas olmuştur. Şimdi düşündüğünü yapabildiği kadar halka lider olup, çocuğu Gas'ı marifetsiz bıraktığı gibi halkının faydası için din [ve] millete hizmet etmesi azdır. İşte bu Irızkulbek yurdu yalnız Gas'ın ağzına bakarak ne dediğ[i] fermana sevinip dursa da halkının (bir de) faydasını gözetmeden; [her] hane[yi] vergiye bağlayıp, malını alıp şöhretini artırmaktadır. Yersiz yere mal sarf edip övünmekte. Marifetli insanlar karşısında halkına fayda[sız], dine hizmet[i olmayan], zamandan ahvalden habersiz olan insanları ahmak bilirler. Halka zarar veren insanları akılsız bilirler. Bizden bazı ahmaklar mal [ve] canlarını kurban eder. Bu gibi insanların yoluna kendi hatun evlatlarına on tıyın⁷⁵ harcamayan ahmak[lar], masraf dese sevindiğinden yalnız evladını hizmet ettirip yirmi otuz tengeyi hazır eder biçareler. **Tülkü Evlatları** Yine Niyazbek'den, ikinci

74 Kırgız feodal kabilelik üst tabakasının mümessili, ağa, bey (KS, s. 551).

75 Kopik (para: rublenin yüzde biri) (KS, s. 735).

hatundan Tülkü Hacı olup, Kırgız evladından o hacıya varan bu zattır. [37] İnsan sûretinde arslan idi. Yaptığı erliğin biri kendi[ne] saldıran kaplanı tüfek ile vurmuş. Yine çok yaptığı erlikler olmuş. Bu zatın, Kuman [ve] Tezekbay [adlı] iki oğlu [vardır]. Kuman dediğimiz[in] başka soydaşlarca din [ve] milletimize hizmet etmesi, Allah'a kölelik etmesi olmasa da din adamlarına düşman 72 yaşına gelmesi ile [birlikte] hemen beyliğe seçilip [ondan] önce gelenin sorgusuna adil [bir şekilde] riayet etmeden para alıp uzlaşmaktadır. Tezekbay zamanımızın hâlinden biraz haberdar olsa da millete hizmet etmesi az olmakla da faydalı da değildir. **Yine Esenkul'dan** Esenkul'dan sekiz oğul olup birinci Niyazbek evlatları dağıldı. Şimdi Kuttuk Seyit, Kuvat, Abdulrahman, Şoruk, Karasart, Basarkul, Nazar yedi oğul, yedi uruğa bölünüp bir nahiye Burukçu yurdu [diye] tesmiye edilmekte. Kuttuk Seyit uruğu evvelden şu yurda önder olup gelmiş. Kuttuk Seyit'ten Şamın, ondan Bayterek; ondan Balbak, Bek Çora iki oğul. Her biri zamanının aslanı olup [ortaya] çıksa da ömürleri az olup dönülmez sefere [38] göçtüler. Allah ardını hayırlı edip şimdikilere ömür versin. **Basarkul Evlatları** Basarkul'dan dört oğul olup biri İsa, ondan altı oğul olup biri Sadır'dır. Şimdi Burukçu yurdunun lideri devlet sahibi[dir]. Din [ve] millete hizmet edip evlatlarını marifet yoluna koymuş. Yalnız Burukçu yurdundan bu zat olup kızı Toktabey nahv [ve] sarf okuyan bütün Kırgızlar [içinde] tek olsa gerek. Onun için nahv [ve] sarf okuyan Kırgız'da erkek evlatlarda az bulunur. Bunun gibi azimli erleri gönüle yakın [tutmak] gerek. İsa oğlu Sadır'ı, oğlu Ürustem[i]. Şimdi Burukçu yurdunun idarecisi olduğu gibi yine (de) istemektedir. **Nazar Evlatları** Nazar'dan Botalı, Botabay. İki oğul, bu iki atanın evlatları Nazar oğlu diye adlandırıldı. Botalı zamanında er yürekli insan oldu. Orman Han'ı öldüren Sayak uruğundan Alibek denen adamı, altı yoldaşı ile varıp Alibek'i geyik [39] avladığı yerde yakalayarak intikam için öldürmüş. Bugu, Sarbagış bir Kılıcı'dan olur. Aralarında çok kan döküş meydana geldi. Marifetsizlikte birbirlerini öldürmeyi hüner bildi[ler]. **Nadirbek Evlatları** Nadirbek, Mamatkul, Dölet, Üçüköden olup Mamatkul, Bolot, Temir yedi nahiye[dir]. Şimdi Dölet'ten Karamurat, Nadirbek, Bay. İkinci hatundan Ali dört oğul. Karamurat uruğu, Niyaz oğlu [diye] tesmiye edildi. Bu uruktan Kaldama denen ünlü Karasay'ın doğu, su tarafında[ki] mescit, Kaldama mescidi olup din hizmet[ini] yerine getirmektedir. Nadirbek'ten Müslüman, Sadık iki oğul. Müslüman'dan Ziyad, Abuke, Kavat üç oğul. Kavat'tan Berdibek, İbn Hudaybende, İbn Adil Hacı, İbn Abılay Hacı. Ali'den Ak Kulak denen uruklar olur. Bay'dan Kalkul, ondan Şıgay, Şıgay'dan Köbegen Hacı olup Nadirbek yurdun lideridir. **Tınay Evlatları** Üçükö, Tülkü, Kudayan, Erdine dört oğul [40] Sarseyit'ten olup Tülkü'den Tınay, ondan Atake, Satıpaldı. Sukuroğlu üç oğul. Şimdi Atake'den Soltanay, Abılay, Bay Şükür, Cangışi, Karabek, Taştanbek altı oğul. Büyük hatundan Sartay; ikinci hatundan Sartay uruğundan Molla Ömer Avgambay oğlu millet yoluna canı[mız] kurban [diye] dinimize hizmet eden bir zattır. Soltanay'dan Çınkış. Ondan Hudayar, Balkıbek. Hudayar'dan Savrambay, zamanında yardımcı makamına ulaştı. Evladı dörttür. Bir nahiyeyi idare ettiği gibi başka soydaşları da yönetmek isteğinde[ydi]. Balkıbek'ten Balkıbek oğlu, nice oba olup; Balkıbek'ten Mirzabay, ondan Kul Mahmud, Molla Kasım. Abılay'dan Bek Ali. Ondan Baytın, İbn Şabdan, İbn Cânkaraç, Toksaba, Baysvan, Töle. Dört Oğul. Karabek'ten Cantay, Teltay, Moltay, Markuzu dört oğul. Teltay'dan Şaraldı, ondan Dalbay. İbn Sultan zamanının namuslu yiğitlerinden Atake yurdunun lideri[dir]. Moltay'dan Moltay oğlu, Markuz'dan Markuzu oğlu, şimdi Cantay'dan Mursali, Çıbay, İskender, Mamut Hacı, Şabdan Bâtır Hacı, İman Ali Hacı,

Lakla Hacı İsebek İshak dokuz oğul. [41] Şimdi Şabdan Bâtır Hacı'dan Muñuş Molla, İlmiddin, Soltanbay, Kamal, Aman beş oğul. Bâtır Hacı gençlik zamanında padişaha hizmet edip, albay rütbesini alıp, biçare gariplere şefkatli; çıplaklara gıysi; açlara yemek; yayalara at olan zamanının Hatamtay⁷⁶ olup çokça yerlerde cömertlik gösterdiği gibi öldüğünde hem [de] Allah yoluna çok paralar saç[ıl]mıştır. Hikâyeleri: 83 yaşında, 1912 yılında, 27. Martta [geri] gelinemez sefere göçtü. Cuma günü, cuma namazı üstünde. *İnna lillahi ve inna ileyhi râci'un*⁷⁷. Dür bin yedi yüz som olup cenaze için dokuz teçhizatı ile gümüşlenmiş eyer takım, ipekten örtü, süslenmiş dokuz ata, dokuz direk. Üç kara yağız at[in] çektiği bir at arabası olup, cenazeye gelen otuz iki idareciye bin yedi yüz som 15... kürk başlık, yüz çapan, 300 yıllık[lık] ikram verildi. Kabristan hakkı 100 som, mezar sadakası için 70 somluk bir öküz, hatim Kur'an'a 330 som. Yine hatunlara bin som[luk] hediye verip hizmetler ettiği gibi, Allah'ın huzurunda saf tutup oturan pir cenapları, kırk Kazak Ruslar'la gelip hizmet edip Bahadır Şabdan'ı [42] kabrin[in] içine soktuğunda, nizam boyunca gökyüzüne üçten yirmiye [kadar] 65 kere tüfek at[ıl]ması bizim Kırgızlara acayip bir temaşa görüldü. Sayısız nasihatler söylendi. Bu zatın faydası nerede olsa değmiştir. Her sefer[in] de bin som verip alimler getirip, milletimize hizmet edip, 15 bin soma mescit yaptırıp, deri sepet bal kovalar koydurduğu gibi dinimizin beşiği milletimizin eşiği olan Allah'tan [arzusu], büyük bir medrese yap[tır]ma dileği içinde kaldı. Bahadır'ın gönlünde kalan dileğini ardından yapmaya azimli ağabeyleri gayret etti. İkinci uzun yazılacak tarihte yazacağız. Bunda Şabdan'dan başka insanların hâllerinden haberler yazılmadı. Lakin Bâtır Hacı'nın da hâli azıcık anlatıldı. Satıpdaldıdan Cobasar, Aya Kuvat, Alma Küçük, Karusan, Çomay, Şahbek altı oğul. Kuvat'tan Kuvat oğlu Alma, Küçük'ten Alma Küçük oğlu, Karusan'dan Karusan oğlu, Çomay'dan Çomay oğlu, Çobasar'dan İslambek, İbn Töle, Kabul. Ondan Muratalı, ondan Muhammed Ali, Musa. Muhammed Ali şimdiki Satıpdalı uruğunun açık fikirli yurt (danışman) lideri, nice yıl padişah[lık] [43] hizmetinde olup Rusça okumuştur. Milletimize hizmet etmek gönlünde vardır. Parti aza[lığından] alt [bir mevkiyi] kaplamakta olsa da din büyüğü, sonsuz marifet [sahibi] bir yiğit. **Çoñ Çarık Evlatları** Sotay'dan Eşim, Sarseyit, Tugur. Üç oğul. Eşim'den Eşim uruğu her yurda dağılmaktadır. Molla Andaş denen şöhretli Narında, Kasım Ali yurdunda. Sarseyit evlatları İman Kul, Timur [diye] tesmiye edildi. Tugur evlatları Çoñ Çarık diye adlandırıldı. Tugur'dan Hoca, Kökül, Tolbay, Ali Şir. Dört oğul. Hoca'dan Keday, Olcatay, Murat, Atam Kul, Kence Kuzu beş oğul. Keday'dan Er Nazır, Musa. Bunların evlatları Ketmen Döböde Olcatay, Çirkey. Bunların evlatları Koçkar'da. Şimdi Tugur evlatları[nın] Çoñ Çarık [diye] adlandırılması[nın sebebi] Olcatay[ın] büyük adam olmuş [olmasıdır]. İki keçenin birleştiği yere iki ulak girermiş. Bir yarım deri[den] zorla iki mes çık[ar]mış. “Böyle ayağa çarık uygun gelmezse mes layık değildir.” deyip ondan [dolayı] Çoñ Çarık [diye] adlandırılmıştır. **Yarbakler** Manaf'tan Sotay, Yarbek; iki oğul. Sotay evlatlarının hikâyesi geçti. Yarbek demek anası öldüğünde [44] [anasının] karnından yarıp aldığı için Yarbek [diye] ad koyulmuş. Bu uruğun daha çoğu Temir Bolot ilinde olsa da her ile

76 İki anlamda düşünülebilir: Birincisi, Türkistan coğrafyasında destanlara, masallara konu olmuş tarihî bir kişiliktir. Arap asilzadesidir. Bu kişinin hayatı Türkmenistan'da, Özbekistan'da destanlara ve masallara konu olmuştur. Bir kişi övülürken Hatamtay'a benzetilir. İkinci anlamı ise Kırgız Türkçesinde devenin en güçlüsüne “atamtay” denilir.

77 “Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz.” [Bakara suresi 155. ayet].

dağılmaktadır. Bu uruktan Molla Mekeş, Tokmak'ın melez Kazaklarının içinde, her yerde milletimize hizmet etmektedir. **Döles Evlatları** Döles'ten dört oğul: Toko, Cantay; büyük hatundan Manaf; sadece ortancı hatundan Tezdar. Yalnız küçük hatundan Toko evlatları, Kara Kursak [diye] adlandırılmaktadır. Çüy'ün Şamşı denen yerinde Cantay'dan dört uruk olup birinci Akçabuu uruğu, ikinci İbıke uruğu, üçüncü Toktoku uruğu, dördüncü Taştokum uruğu. Bu Toko, Cantay'ın anası Kikiz Kursak Miñşek denen [kişi] olup kursağına niçin keçe koyduğu meşhurdur. Taştokum uruğundan Molla İsmail Hacı Kul Döbne oğlu vaaz, nasihat ettiğinde yürekten ateş, gözden yaş [çıkarmış]; ağzından nur, şirin sözler saçılan hoş sohbetli bir zattır. Bu zat Şabdan yurdundandır. **Manap Evlatları** Manap, Döles'in ikinci hatunu Asıl Han'dan yalnız. [45] Manap, Asıl Han'ın atası Namanganlı Ak Eşen'in kızı olup, o Eşen vefat ettikten sonra Döles Bey çok mal vererek Asıl Han'ı almış. "Toplanan, kazanılan kum [gibi] olur."⁷⁸ diyen Peygamber hadislerine bakmış. O Eşen, hoca zattan olmuş. Onun için Manap uruğu, asil zatlık[la] karışıp atası Manap'a benzeyip, yurt yönetip, yurt ağası olup gelmektedir. Döles Bey'in üçüncü hatunu -Monçak denen Karakız denen- Kalmak Han'ının kızı, Kâhin Gayar olup, Döles Bey'in belinde bir çocuğ[un] varlığını sezip, Döles Bey'i çağırıp kız[ın] atasından izin isteyerek -Karakız Han'ın izniyle-Monçak Döles Bey'[l]e evlenmiş. Huda[nın] hikmeti olur. Döles Bey'in üç hatunu Huda'ya yalvararak [çocuk] talep etmişler. Bir vakitte Asıl Han, hamile kalmıştır. Han kızı Monçak talebine ulaşmasa da büyük hatunu Miñşek kursağına pamuk koyup (bu) [hamile] gibi sıfat gösterip Asıl Han'a önemli bir iş göstermiş. Ben[im] bu karnıma koyduğum pamuk olup size fayda[lı] bir iş olsa bu çocuğu Toko Cantay'a kardeş yapsam, yani ben doğurdum deyip haber etsem asıl kökü sizinki olsa da benim bakmam[dan dolayı] birlik olur. Üç çocuk demiş. Asıl Han [46] uygun görüp çocuğu Baybiçe'ye vermiş. Doğumda Baybiçe oğul doğurdu diye haber etmiş. "Bilenler Asıl Han doğurdu." Baybiçe'nin karnındaki keçedir, demiş. [Bundan dolayı] Kikiz Kursak Miñşek diye adlandırıldı. Çocuğun adını Manap koydu. Monçak'tan Elçibek tektir. Elçibek'ten beş oğul hepsi tez olduğundan ötürü Tezdar [diye] adlandırıldı. Tezdar denen halk şundan olup, şimdi Manap uruğu bahadır yürekli, açık elli, her işte pek sabırlı, namus[lu], gayretli[dir]. Hüner[li] [bir] mesleğe girse iyiye yönelmekte, gitmektedir. Manap [kelimesi] Arapça olup bilim adayı manasındadır. **Tokonun Yedi Oğlu** Kara Toko'nun yedi oğlu güzel Töndü oğulları demek. Hatunu doğurmayınca oğul oldu, denen manada[dır]. Her biri, her yerde bir günah işlediğinden ötürü Kara Toko'ya kaçarak gelip oğul olan I. Moloy; diğeri Çoldak uruğu. Bu uruktan Molla Muhammed Ali, Cankaraç torunu olup, Kırgız'da ilk molla olup, din kandilini yandırmış. Sarbagış, Solto, Bugu, Sayak'ın mollaların[ın] ustası olup, her bir işte ön[de] yürüyen erkek keçisi olup, nutuğun en güçlüsü, [47] makam sahibi bir zat olup, millet yolunda ömür geçirmiş. Molla Muhammed Ali de Molla İbn Osman. İkinci Üsük denen uruklar[ın] çoğu Şabdan yurdunda. Şöhretli[si] Aydbay oğlu Sarıboz Hacı. Üçüncü Çeçey denen uruktaşlar Döbe'den Miñdibay, Âlim iki oğul. Âlim'den Çeçey, Kaşka Hacı, Savranbay yurdunda. Dördüncü Abıla kök atası Kazak'tan gelen Kazak evladı idi. Evvel Kazak [diye] adlandırılıp sonra Abıla [diye] adlandırıldı. Şimdi bu uruktan şöhretli[si] Baymebet denen Ateke ilinde. Beşinci, Çıkıldak, Abıla. İkisini Kara Balta ile Merke arasından, kargaşada kalan Kazak yurdundan bulmuş. Çıkıldak evlat olduğu için Çıkıldak demişler. Gittikçe

78 "Toplanıp kazanılan mal-mülkün hepsi boşa gider" manasındadır.

Çıkıldak adlandırılmış. Bu Çıkıldak uruğu [da] (her) ikiye dağılmakta. Altıncı Sabıra denen de Sabıra uruğu. Bunu da Abıla, Çıkıldak[']ı beraberinde getirmiştir. Pek yavaş evlat olduğu için adı Sabıra koy[ul]muş. Bu uruk Atbaşı[']n'da az obalıdır. Yedinci Beşkörüük. Bu uruk da az obalı nerede olduğunu Allah bilir, kim bilsin! **Bugu Evlatları** Kılçır'dan Orozbaktı, Döles; iki oğul. Döles'ten Temir, Bolot, Tınay diye nice uruğa dağılıyor. [48] Orozbaktı'dan Bugu. Kılçır'ın öz adı Sarbagış idi. Boynu Kılçır gibi olduğundan Kılçır [diye] adlandırıldı. Şimdi Orozbaktı, Döles evlatları Sarıbagış adlandırılır. Şimdi Orozbaktı'dan Arık, Nüke, Hasan Mirza, Mirzakul dört oğul. Arık'tan Arık, Tahmi iki idareci. Biri Isık Göl'ün doğu tarafında; ikincisi batı tarafında. Şimdi Kıdır diye lideri vardır. Mirzakul'dan Alseyit, Tınım Seyit iki oğul. Tınım Seyit'ten Kabili, Şaltak, Murtuk üç oğul. Murtuk'tan Toktokul, Camanak, İbn Bucukdı, İbn Sarık, İbn Atabek, İbn Hundaybergen, İbn Sarımbek; yani Sarımbek, İbn Tölemiş, İbn Hocamcar, İbn Bolan Hacı, İbn Çıñkış Hacı'dur. Mescit yaptırıp din hizmet[iyle] meşgul, din adamlarını dost tutan adamdır. Yine Camanak'dan Kaşkar, İbn Sırdıbay, İbn Bay Temir, İbn Toktor, İbn Aşura, İbn Arzımat, İbn İsa Hacı, İbn Irızkul. Bu Tınım Seyit'in mal[larını] idare eden] baş danışman[1], lideri idi. Merhum bu dünyayı bırakıp ahirete yöneldi. Ey azizler! **Alseyit Uruğu** Alseyit'ten Camankul, Baba iki oğul. Camankul'dan [49] Kılık, Bele[k]; iki oğul. Kılık'tan Kılık uruğu, Belekten Belek uruğu. Babadan Baba uruğu. Şimdi Belekten Tokuzbay, Elçibay, Şakir, Kuyaş, Salmake, Aldayar, Aldaş, Tokoy, Tokoç, Satı; dokuz oğul. Salmake'den Şükür, İbn Erke Nazar, İbn Tüke, İbn Nogay, İbn Belâ Karaç, İbn Bâtırhan zamanının yurt idare eden lideridir. Aldaş'tan Bir Nazar, İbn Ali Bay, İbn Sultankul, İbn Sarıbay. Bu Sarıbay'ın [yaptıklarından dolayı] yazıp bitiremediği işleri var imiş.⁷⁹ Cümleden biri atasının aşında yedi yüz yıllık at[1], at yarışması[nın ödülü için] toplayıp, [ölüm yıl dönümü] yemeği vermiş. Ali Bay, İbn Yunus, İbn Baysak iki bin yüz yıllık [ile] kemik oynayıp kumara oturmuşmuş. Ahmak olsa bunun gibi olsun. Halkın dediğine göre atasından her pay aldığında yedi yüz yıllık(dan) almış. Bir [aynı] donlu yapıp, hepsi al, diğeri kara, diğeri doru, diğeri gök kır donlu. Yine Belek'ten Aldaş, İbn Miñ Murat, İbn Girge, İbn Boranbay, İbn Kılıç, İbn Baygazı. Baygazı'nın yaptığı işleri hikâye etsem görmeyenler inanmazlar. O hâlde biraz hikâye ederiz. Cümleden biri kara yol boyunda oturup misafirlerini konaklatıp çıplaklara giysi, yayalara at vermiş. [50] Şimdiki insanın Hatamtay dediği sıradışı bir adamdır. Çok yalan olmaz, fazla övünmek bize doğru değil. Ey soydaş! Yine Aldaş'tan Bir Nazar, İbn Cılkı Aydar, İbn Tilekmet, İbn Çınıbay zamanında marifetli adamın biri olup yardımcı vazifesine ulaştı. Şimdi Burhan (Berhan) denen oğlu kabiliyetli yiğitlerden hesap edilmektedir. Miñ Murat'tan Sasıke, İbn Sarbek sultan adlandırılmış. Evveli Rus'a taraftar olan, ondan [dolayı] yardımcı vazifesine ulaştı.⁸⁰ Bizim Kırgız[lar] halk idare edene sultan diye şöhret vermiş. Sarbek sultan demek şudur. **Solto Uruğunun Fashı** Tagay'dan Bogorston, Koylon Kılçır üç oğul. Bogorston'dan Solto, Koylon'dan Cedige. Kılçır'dan Temir, Bolot, Tına[y], Bugu dört uruktur. Bogorston'dan Eşteşek, Eşteşek'ten Balta, Toyta, Solto üç oğul. Solto'dan Küntü, Kultu, Çak. Küntü'den Tokbay, Kara Mergen, Kaşkabaş, Sarman, Çoñ Murun, altı oğul. Altı uruğa bölündü. Her uruktan, bir baş ehli vardır. Şadıkan Baygazı, Cân Cigit, Sarımsak, Sarman [51] uruğundan Alcambay; Çoñ Murun uruğundan

79 Kitabın yazarı: "Bu adamın yaptığı işleri yazamazsın." diyor ve bu sebeple de yazmıyor.

80 Ruslarla ilk işbirliğine geçen kişidir.

Sagımbay demişler. **Kultu Uruğu** Gözü[nde] çapak olduğundan Kultu uruğu Çılbak, [diye] tesmiye edildi. Kultu'dan Adine, Mındake. Adine'den Ata Küçük, Elçibek. Bunların evlatları[na] Ayuhor denir: Ayı etini yiyen mi Allah bilir, kim bilsin. Bizim Kırgız birisi [ayı etinden] yemek yapsa şu sıfat ile adlandırıldığından “beş domuz”, “gürültü”, “koyun [kılığına girmiş] kurt”, “kırk hırsız” denmiş gibi. “İttifaksızlıktan” *Peş Haman*, “hünersizden” *Çuru*, “yakından hırsız çıkandan” *Aksak Börü*, *Koy Börü*, “bir uruktan kırk mal hırsızlık yaptığından” *Kırk Ugru* [diye] tesmiye etmiş[ler].⁸¹ Ayı etini yediği için Ayuhor olması gerek. **Ça Uruğu** Ça, Çadan Bölekbay, Talkan. Bölekbay'dan Bölekbay. Talkan'dan Talkan uruğu. Şimdi Bölekbay Talkan evlatları sayısız uruğa bölünmüştür. Bölekbay, Talkan, Bay Seyit, Butış, Boşkuy, Katumbet, Ükü, Ezirgemiş, Aksak, Börü, Eşhoca, Hanan Cânkaraç denen uruklara bölündü[ler]. Bölekbay uruğundan Katumbet, İbn Aduçi. [52] Aduçi'den Kurçu Hacı, Solto uruğun[dan] -at ile Afgan, İran tarafından- ilk hacca varan bu zattır. Kurçu Hacı, İbn Süleyman Hacı şimdi Bölekbay aksakalı, yurt danışmanı. Ezirgemiş'ten Aydabusun Hacı, İbn Ömr Ali, Abulmayız. Aksak Börü'den Abayıldı; Abayıldı'dan Mamut; Mikıbek'ten Üröstöm, Bek, Sarbagış; Osmanbek'ten İrızbek Hacı, İbn Molla Kul. Bunlar Bölekbay diye ad alıyor. Bölekbay'ın gerçek ismi Karakçı idi. Bir hırsız gelip yıldı götürürken [onu] yakalamış [ve] hırsız[a] ır söyletmiş. Hırsızın ırı budur:

Şiir

Geldim ben fakirliğin yüzünden.
 Mal alayım zenginden.
 Mal otlayan yerden,
 Kaynak zenginden,
 Bölünen zayıf taydan,
 Karakçı Talkan⁸² zenginden,
 Mal otlayan yerden,
 Borcu kisanın yüzünden,
 Hatun alıp borçlandım.
 Malı bulamayarak dertlendim.
 Varırsam her bir günde yüz geldi.
 Kara cana güç geldi.
 Hırsızlık yapıp yorulmaktan,
 Zenginliğe canım hoş geldi.

Derler; Karakçı Bölekbay [diye] ad alıp gitti. Bu ırın manisini anlayıp o hırsız borcundan kurtuldu. [53] Bizim Kırgız'ın eski âdetlerinden idi. Bir adamı zengin yapmak hayali ağır bassa, hatuna kalın vermek [gerekir]. **Talkan Uruğu** Talkan'dan Kongurbay, Koşoy, Baki, Bahışan,

81 Yazar, bu urukların isimlerinin verilmesi ile ilgili tahminde bulunmuştur.

82 Bir çeşit yemektir. Şoro yapılan maddedir. Bizde *kavut* diye bilinir (Kavrulmuş ve dövülmüş tahıl ununa pekmez, şeker veya tatlı yemiş katılarak yapılan yiyecek). Talkan kelimesi “yemek, aş ve geçim” manalarında kapsamlı olarak kullanılmaktadır (KS, s. 702).

Baybolat Yeldeñ, Kebir, Haman, İtike, Camansart, Momohon, Eşhoca, Kanay, Bayseyd, Boşkoy denen nice uruklara bölünmüştür. Kongurbay uruğu Üç Bağış [diye] adlandırıldı. İtike uruğu, İtike [diye] adlandırıldı. Bu İtike uruğundan Kuldöböt, İbn Kasım yurt lideri. Koşoy uruğundan Camansart, Momohon uruğu. Camansart'tan Tüleberdi'den Eşhoca, Hanay, Çını, Harboz. Eşhoca uruğundan Cankaraç zamanında yurt ağası olmuştur. Şu uruktan Köküm, Çüybek iki kaplan olmuştur. Hanay'dan Bayseyd, Boşkoy, Baytik. Boşkoy'dan Özbek, Baytik zamanının büyüğü oldu. Şu Bişkek'i Sart elinden alıp Rus'un hâkim eline teslim etti dememiz yalan olmaz. Bişkek'i idare eden Rahmetullah denen Sart büyüğünü öldürüp, Almata'da Rus büyüklerine haber [54] verip, [oradan] biraz asker gelip Bişkek şehrini tahrip ederek alıp, Baytik'i yardımcı vazifesine geçirdi. Ömrünün sonunda Hudâ'ya kölelik edip, bulduğu malını hac yoluna sarf edip ahiret seferine göçtü. Hayat saltanatını yapıp geçti. Çını'dan Tınalı, Tınalı'dan Çolpankul şimdiki Solto uruğunun lideri olup millete hizmet etmektedir. Sarbağış evladından birçok kere aşağı olsa da din tarafına eşit olması gerekir. Çolpankul Hacı her işini düşünüp yapan bir zattır. Hâllerini hikâye etmeye bu kitap kısa kalır. İkinci kitabımızda yazacağız. **Momohon** Momohon birçok uruğa bölünüp uruğu ana ismini yüceltmektedir. Momohon'un birinci hatunu Cırgal, Cırgal uruğu; dördüncü hatunu Külçe, Külçe uruğu. Cırgal uruğundan Tatıbek, İbn Bilâ Ahlıçı. Külçe uruğundan Şah Mirza Sufi, İbn Bek Turgan Sufi, Taştanbek, İbn Çoñ Ahlıçı ünlüdür. **Bahışan** Bahışan bölüğü [ü] yüz yirmi evlik imiş. [55] Koñgurbay, Koşoy, Momohon, Bahışan, Üç Bağış [diye] adlandırılıyor. Bunları güzel anlatan olmadı. **Cankoraz** Cankoraz, Tagay Bey'in Hokan Hanı[na] verdiği Sart Hatun'dan. Tagay Bey, hana selama varmış. Han bir kız vermiş. Bir yarım yıl orada durmuş. Hanın izniyle Tagay yurduna dönmüş. O hatunun karnında çocuk varmış. Hatuna izin verip eline bir bıçak vermiş. Oğul doğurursan sol bileğini, eline bir verip 'atan Kırgız' diye bıçağı eline [verip] bir güzel olsa ata kadrini koruyup, izinde yürür; kötü olsa işini bilen yapar, demiş. Bir, er oğul doğdu. İsmi Oraz idi. Oraz yiğit oldu. Anası, atası büyüyünce çelik yüzüğü eline alıp atası Tagay Bey'i bulmuş. Hatun alıp, Tagay'ın Kırgız hatundan olan evlatları ile birlik olmadığı için evliya ataya varıp durdu. Onun evlatları Cankoraz [diye] adlandırıldı. Giyimi temiz olduğu için koraz "horoz" dendi. "Kendisine bakar" diye ondan Cankoraz tesmiye edildi. Gittikçe Cankoraz tesmiye edildi. Cankoraz[ın] şehrinden bir yiğit çıktı. Yüzü kara olduğu için [adına] Kara Çora koydu[lar]. Çora demek yiğit demek, Kırgız dilinde. Yine Namangan'dan bir yiğit [56] katıldı. Ona [da] erzak kaldı. Bu [sebepden] Azık tesmiye edildi. Yine bir yiğit daha eklendi. Bu, Sayak tesmiye edildi. Sayak demek: "Her yerde gezer." denen söz[dür]. Yine küçük [bir] çocuğ[a] rastladı. Buna Çırdakey evlat dedi. Yani "büyük kursak" demek. Hepsi Tagay Bey'e evlat oldu. Sayak, Azık, Çerik, Kara Çora uruğu Sarbağış Solto içinde kaldı. Hikâyeleri aşağı[da] birer birer gelecek, inşallah! **Kara Çora** Kara Çora Cankoraz'ın yiğidi. Niçin Karaçora denmiş, rengi kara olduğu için Kara Çora denmiş. Çora demek yiğit demektir. Kendi ismi başka idi. Şimdi Kara Çora'dan Nurmanbet, Asanbek. Nurmanbet'ten Olcabay, Duyşam, Tokozak, Tülküçek. Olcabay'dan Cotabay, Şahbek, Camgırçı. Cotabay'dan Çımçık, İbn Rahimbek, İbn Tolbay, İbn Ötegen. Şimdiki lideri Edilbay. İbn Bayterek, İbn Molla Cılkıbay, Tokozak, Çımçık, Toltay Şahbek diye birçok uruğa bölünmüştür. Şahbek uruğundan Haçıke, İbn Bürke, İbn Çal. Şimdiki Sumurun[un] din uğruna her bir işi de Kaşkar Solto Sarbağış'a bir gibi. Şimdi bu Kara Çora, Kara Çora de[n]meden [önce] Sumurun diye tesmiye ed[il]iyor[du]. [57] **Keldike Barıñ**

Bariñ, Keldike, Cankoraz ile atası başka; anası bir soydaştır. Bariñ demek Kırgız değil; Sart değil ara denen söz[dür]. Şahinin sungurluğu⁸³ az olsa kuş tüyü [gibi olur] diyor. Şumkar ile Borazday arasın[da]. Tagay Bey'[den] sonra [başka] bir er[le] evlenmiş. Şu erden Keldike, Bariñ olmuş. Bariñ uruğundan Molla Serahiddin, Kence Bayuf (birinci) insaflı bir zattır. Keldike uruğundan Molla Ahmet Hudaibergerenof. Bu uruklar az yere dağılmakta, şöhretlisi azdır. Şöhretli olan[lar] Sumurun'da yazıldı. Cankoraz'dan sonra bir kardeş olsa da şöhretine bakıp daha sonra yazıldı. Keldike Bariñ uruğu. **Azık** Azık, Cankoraz'ın ikinci yiğid[i] olup Cankoraz'a hizmet etmişti. Yani erzakları atına yükleyip gelmişti. Ondan Azık tesmiye edilip gitti. Atası Namangan'ın beylerinden imiş. Cana günah işlediği için altı oğlu ile atası Duma Han'ı Namangan'dan akıp giden Sırıderya'ya attırdı. Duma Han beş oğlu ile suda **[58]** kaldı. Azık yüzme bildiği için sağ çıkıp Cankoraz'a gelip katıldı. Şimdi Duma Han'dan; diğeri Asıl Han'dan Azık. Azık'tan şimdi dört damga Azık [diye] adlandırılmakta. Birinci Bayküçük, ikinci Fiçman, üçüncü Kozuhona, dördüncü Börü. Börü, Azık'a katılıp ileri gelenlerden Börü ismini yüceltip Azık adlandırılıp gitti. Bu Azık uruğu her yere dağılmaktadır. Biraz namuslu Mamurbay, Deñiz diyenler var idi. Her yerde Azık denen uruklarını toplayıp bir nahıye[yi] il yapıp gitti. **Sayak** Sayak, Cankoraz'ın üçüncü yiğidi. Sayak Kırgız dilinde her yerde geziveren denen söz. Bu Sayak[ın] kim olduğu malum olmadı. Sayak[la] gezersen dayak yersin denir.⁸⁴ Şimdi bu Sayak'tan birinci Tüñkatar, Ketmen Döbö'de; ikinci Kaba Teyzkey'de, üçüncü Şık Memet Künkkey'de, dördüncü Üydeçeki Kabak'ta. Bu Sayak Cankoraz, Kara Çora, Azık, Çerik ile gelmiş. Sayak ve ikinci Kolçugaç, Kurmanhoca, İman Çora denen başka Sayak hikâyesi aşığı[da] **[59]** gelecek, tarihi okuyan bilecek, okumayan kimi bilecek! **Çerik** Çerik, Cankoraz'ın dördüncü yoldaş[ı] olup genç imiş. Bir kargaşadan kalmışmış. Cankoraz, Kara Çora, Azık geldiği[nde onu] yoldan bulup almışlar. Ondan, Tagay Bey evlat edinmiş. Kursağı büyük olduğu için Çerdekey evlat denmiş. Gittikçe Çerik adlandırılmış. Ak Çobak, Bayçobak deyip birçok uruğa bölünmüştür. Öyle bir yurt olup Rus'la Kıtay, Çin arasında Çiştöbe, Aksay, Atbaşı denen yerde. **İkinci Sayak Uruğu** Kolçugaç, Kurmanhoca, Çora, İman, Akkabak beş uruk, şöhretlisi olup bunların kök atası Eşen Garak denen Çimkentli Eşen idi. Çakıp Han, bir oğlu ile Eşen Garak'ı öldürdü. Üç oğlu kaçıp kurtuldu. Molla İbrahim denen Talas'ta, Saru Kıtay denen yurdun içine varıp durdu. Bu Molla İbrahim'den Cetigen Hoşçu oluyor. Bu uruk her yerde dağılmadı. İkinci Molla Sıdık denen yurttta, Kızıl Buruñ denen Kazak içine **[60]** varıp durdu. Molla Sıdık uruğu da Kızıl Buruñ Kazak [diye] tesmiye edildi. Üçüncü Molla Yusuf, Sayak içine gelip durdu. Molla Yusuf uruğu da Sayak [diye ad] aldı. Şimdi Molla Yusuf gözü hasta olduğu için Çeker Molla [diye] tesmiye edildi. Bu Çeker Mola'dan Uçkurutga, Tükel iki oğul. Uçkurutga'dan Akkabak, İman, Hudaiberdi üç oğul. Akkabak'tan Akkabak uruğu. Kabak den[il]en yerinde İman'dan İman uruğu. Narın'ın Kurutga denen yerinde Hudaiberdi'den Kolçugaç, Çora iki oğul. Çora'dan Çora uruğu Narın'ın denen yerinde. Bu uruktan Taylak[ın] daha büyük] (denen) bir lider geçmedi.⁸⁵ Hâlini anlatan güç[lü] bir adam olmadı. Kolçugaç[ın]

83 Sungur: Bir kuş türüdür.

84 Bu sözü şu şekilde de düşünebiliriz: "Sayakla gezene Sayak derler ya da Sayak gezdiğinden bellidir."

85 "Taylak'tan daha büyük bir lider gelmedi." anlamındadır.

Kara Bolot, Şâbolot, Coloka, İtemgen, Sütemgen altı oğul. İtemgen İbn Tülkü, İbn Haçıke, Keday. Haçıke'den Haçıke oğlu. Keday'dan Keday oğlu. Bu iki atanın evlatları Kolçugaç uruğunun yurt danışmanı, beyleri oluyor... Hudayberdi'den Kolçugaç, Çora demiştik. Kolçugaç'ı araştırsak da Çora'yı araştıran [başka] birisi (insan) olmadı, demiştik. Şimdi bu Çora yurdu, iki nahiyeye olup biri Çora ilinin Kasımbek denen lideri olup, oğlu Sultan Gazi [de] zamanının mirzalarından olup, Çora yurdunu hayran bırakmaktadır. [61] İkincisi Sayak yurdu [diye] adlandırılıp bu yurda lider olan Musa Hoca idi. Musa Hoca yurdu demek ile [de] meşhurdur. Şimdi bu yurdu idare edip duran Halife Hacı vardır. Şu halka kurnazlığı değmiş. Musa Hoca'nın Ali denen kardeşi, Halife'nin kurnazlığından parti hane münakaşası ettiğinden dolayı insan elinden öldü[rüldü]. Ali öldükten sonra Musa Hoca ilinde [Ali'ye] iyi adam diyenleri mahkemeye yakala[t]ıp, kalan adamlara Halife Hacı lider olup halkı tüketmektedir. Bu Halife[nin] Allah'tan korkacak, peygamberden utanacak yeri yoktur. Onun için metres evladı olup aslı haramdan olan piçtir. Anası Kuralı denen gözden düşüp nice yıl Ümit Ali bahadırın elinde metres olmuş. Bu Kuralı'nın resmî erkeği yok; lakin evlendiği erkekler(i) işte bu adamlardı: 1. Bayfolat, 2. Toyfolat, 3. Toyta, 4. Daneke, 5. Bidalbay, 6. Kıdıke, 7. Sargalday'dır. Şimdi bunların kimden olduğu malum olmasa da Toyta'dan olanı Gemen olabilir. Onun için Toyta'nın oğlu Nurak'a, tavşana benzer[miş]. İkisini bir yere oturtup [62] görseniz bir temaşa eylersiniz. Şimdi Halife'nin yiğidi olup gitmesinin sebebi Orman Han'ın oğlu Ümit Ali bahadır ile Çora Keldibek Kada idi. Ümit Ali'nin oğlu Aktaş, Keldibek'in kızı Sare Han'ın damadı idi. Sare Han'ı alıp gittiğinde, kız evinin [yolunu] tuttuğu için şu Kuralı'yı alıp varmıştı. [Onu] Altı aylık bebeği ile vermişti. Ondan Keldibek'in ahılinda durup kul olup kaldı. Kuralı hizmete gittiğinde Baygaşa isimli bir kara kancık var idi. Evladının üstüne yatıp memesini emzir[ir] di. Şu kancığın kokusu sinmiş. İnsan burnu yanına varamaz. pis kokulu olmasının sebebi budur. Şimdi asıl, kökü[ne] dikkat etseniz Allah'tan korkup peygamberden utanacak yeri yoktur. Şu, şimdi devletli adamların biri olup millete hizmet etmek için her tarafta insanlar dur[ur]du. Bişkek sancağından molla almış. 1911 yılında o mollaya yaptığı hizmet [için] on dokuz kadak⁸⁶ lamba yağ, yedi büyük çuval un, iki koyun, bir içki[ymiş]. Yağ ağırlığı pazarda 10 tıyından, un (büyük) çuvalı bir somdan, koyun fiyatı dört som 65 tıyın idi. Molla gidecek vakitte [63] ikisi hesaba başlayıp lamba yağ kadağını 25 tıyından, un büyük çuval[ını] 2 som 50 tıyından, koyunun akçesi[ni] dokuz somdan hesap edip ikisinin arasında pek zor düşmanlık meydana geldi. Bu Halife'nin kendi fikrinde millete hizmet etmesidir. Molla ölüp gittikten sonra bu okuyan öğrencilerden akçe alan molla olmuş. Masrafım deyip kırk bir evlattan 7 som(dan) [almış]. Peygamber hadisi var: "Herkes aslına gider." demiştir. Bu adamın halk içinde söylenen ırları var. Aşağıda birazı yazıldı.

Halife Hacı gazeli,
Söz kapağını açalı,
Sözüm olur nasihat.
Baldan tatlı misali,
Hikâye etsem sizlere,

86 Kadak: funt, libre (409,51 gramdan ibaret olan eski bir ağırlık ölçüsü; M.) (KS, s. 382).

Anasının adı Kuralı,
Olmadı başta fitili.
Ayağında çarık kılı,
Koyun güdermiş bağırarak
Yılıkcı koyuncu görünen,
Alıp yurdu besletip,
Almadığına şiir yazıp,
Bir taraftan inek sürüp,
Tezek toplayıp, kısrak bağlayıp,
Kalına geldi Halife Hacı Kuralı.
Mala katıp, yaya gezip,
Orman Han'ın Aktaş'ı,
Ümit Ali Köktaş,
Cafay, Tülkü, Sañtaşı,
Hatuna kalın vermedi.
Gitmedi Halife kursaktan.
Vermedi ucuz ulaktan.
[64] Aslı olan haramdan,
Saklanmaz yiğit zarardan.
Ermekbek Buçınıbay,
Sözümü dinledi oldukça çok.
Düşününüz, Bey Buçınıbay,
Herkes gider fiyatına.
Öteki bozuk olduktan sonra
Adam farkına varmaz.
Kaç tane hacı gitse de
Gider asıl fiyatına.
Ali'ye değdi zararı.
Çora'nın çoğu dağıldı.
Görünenler yağma edildi.
İman ile Tezek'e,
Münasip keçe yaptı, koydu.
Yine pusulayı şaşırıldı.
Divane olup Çora yurdu
Herkesten ekin soruşturdu.
Musa Hoca, Kasimbek,
Çınıbaybek, Busaldarbek,
Dinlersiniz oldukça güzeller çok.
Düşünürseniz bunu insan diye
Eskiden söylendiğinde,
Bugu'dan çıkan Arstambek,

Haramdan olan insanı,
 İnsan değil şeytan deyip,
 Gönlü yanıp bozulup,
 İnsandan olan şeytan deyip,
 Hz. Azrail onu baştan çıkarıp,
 Gerçek yoluna koymuş, demiş.
 Molla görse takılır.
 Şeriata karşı çıkar.
 Söyleyeyim halkın hacısını,
 Hacıya varan iyisi,
 Karaçı Kasım Ali Karaçı,
 Ahirete vardığında,
 Cennet kızları kavga etti.
 Her bir işini tetkik edip,
 Şeriattan soruşturup,
 İmanlıktan yolunu şaşırdı.
[65] Şeytan gülünç vaziyette kaldı.
 Melek kavga etti.
 Kanaat, Şabdan, Çolpankul
 Bunlara âşık çokça huri.
 Köbegen Hacı, Süleyman,
 Söz açayım oldukça çok.
 Bugu'dan Kıdır, Barahan,
 Kül Döben'e baktığımızda,
 Durmadan Hacı Bâtırhan,
 Din yoluna gayretli.
 Ürüstem, Sadır, Tezekbay,
 İtayak Hacı, Toktorbay,
 Devleti var elinde.
 İçtiği semaver kızıl çay
 İmanı var dilinde...
 Ahiret varsa gönül yer[inde]
 Kökümbay, Kurman Mirzabek,
 Bunları bil, Sayak deyip
 Membet Ali derlerdi.
 Ben yazmadım bilir deyip.
 Çoko Gazi Esenkul,
 Kaplan şimdi bilseniz.
 Elde devlet, yüzde nur,
 Hızır yoldaşı olmuştur.
 Çoko'nun oğlu Gazi'nin

Ben söyleyeyim kıymetini.
Esenkul, Tormak, Çora'nın
Almadı ele dizgini.
Allah'ı şimdi bir bilen,
Kadrini bilen ilmin,
Mahmudcân, Nogoybay.
Kanatlı olsa doğan,
Alır avını akbaba.
Doğrusunu söyler her sözü[n].
Bildiğince saklamadan,
Olursan ol, Gazi gibi
Bunu zayıf düşüren Abdıray.
Dinini esir, değersiz yapma!
Vefası yok dünya.
Geçip gider parlayarak.
[66] Akınların âdeti,
İyileri şarkı söylemez.
Yahşilerin hikâyesini,
Dinlersen şunun gibi,
Bakıp durmaz bedavaya.
Bildiğince şarkı söylemez.
Söz başına varalım.
Sarbağış'ın mollasını,
Birden anlatalım.
Müreкке malı kalemi,
Aktarır öğrenip ilmi.
Evvelden ahir zamanı,
Okuyan Kaşkar Buhara'dan,
Andican Taşkent Hokand'dan,
İstanbul Mısır Ufa'dan,
Aşağı[da] Bişkeğe baktığımızda,
Mısır'a vardı Er Salih.
Molla Dölet yoldaşı,
Ecel geldi beye karşı.
Kalmıştı orada Er Salih.
Muhammed Ali de molla,
Mollaların yorgası.⁸⁷
[Bir] topluluğa girse topluluğun başı,
Mollaların önderi.

---

87 Atın iyisi.

Yine Molla Yarkımbay,
 Yüce soyluluğu altın gibi,
 İsmail Hacı, Alibay,
 Mola Gambar, Kerimbay,
 Osmanali, Süleyman,
 Destan düzülür oldukça çok.
 Molla Kılıç akından,
 Ses çıkar gırtlaktan.
 Mollalar[da] sesi olmayan,
 Hasır Baba Kuldan Han,
 Bozukları düzelten,
 Çokça iş yapıp,
 Şeriatta olmayan,
 İlmin nur[unu] yerleştirmiş.
 Sözün başı Halife'den,
 Kalına giden kursaktan,
 [67] Yerden ucuz ulaktan,
 Yahşi imiş Çoraylı.
 İşte bu kula sorduran,
 Ondan değil Sarbagış.
 Kul[dan] istemek haram iş,
 Sarbagış şimdi on nahiye,
 Nadirbek'i kattığında,
 On bire yine girdik.
 Lideri şimdi Er Şabdan,
 Bahtı fazla her yandan,
 Hizmet edip genç[liğ]inde...
 Padişah'tan rütbe alan,
 Kara çelik keskinleştiren,
 Han[ın] huzurunda şarkı söyleyen,
 Akınların âdeti,
 Yahşilere şarkı söyleyen,
 Ecel gelip şu yılda,
 Ahirete yönelmiş.
 Çolbanday olan hayran er,
 Faydası halka çok degen,
 Tur'dan uçtu beyaz atmacam.
 Kırgız'dan çıkan bülbülüm,
 Su içinde kunduzum,
 Asumanda olsa yıldızım.

Kurmanhoca Ceker Molla'dan Uçkurtga, Tükel demiş idik. Kurtga evlatları hikâye edildi. Yukarıda Tükel'den Osman, ikinci hatundan Mangut, üçüncü Kızdarbek denen hatundan Caraş; iki oğul. Osman'dan Osman uruğu, Mangut'tan Kurmangoca tesmiye edildi. Caraş'tan Caraş uruğu şöhretli bu üç uruktur. Mangut'tan Kurmangoca sadece yine ikinci hatundan Süyerkul, Gazikul, Ezirkemiş üç oğul. [68] Bu üç oğul evlatları, Hatahan dediği[dir]. Eşimhan, Tügelbay'ın birçok yilkısından kula donlu, dört yaşında olan bir atı seyise denetmişti. Eşim Han, Isık Göl başına Kalmak[a] saldırmaya gitti. Yurttan haber geldi. "Tursun Han, yurdunu basmaya karar verdi." diye haber [geldiğinde] Eşim Han o sözü edilen kula donlu dört yaşında olan [at]ına binip iki kocaman kara at, bir doru aygır, üç gök kır donlu at, bir yorga binen yedi adam ile yurda yürüdü. Tursun Han ile Eşim Han biri Taşkan; biri Türkistan Hanları idi. İki kocaman kara[ılı], Isık Göl'ün güneş tarafın[daki] obada öldü. İki kara kocaman, yerin ismi oldu. Doru aygır Çoñ Kemin'i[nin] aş[ıl] dığı geçitte öldü. O yer, "doru aygır" [diye] adlandı. Merke'ye vardıklarında üç gök kır donlu at öldü. O yer, "üç gök kır donlu at" [diye] tesmiye edildi. Taşkan, Merke obasının arasında 15 günlük yere beş günde kula donlu dört yaşında olan [atı]yla girip yurttan haber almış. İtaat altında obanın batısında Corgoñg Beli'nde şu yerde, yorga öldü. O bey, Corgoñg Beli "Yorga Geçidi" [diye] tesmiye edildi. Eşim Han, Tursun Han'ın yurdunun bir tarafını saldırarak aldı. Tursun Han'da Eşim Han yurduna hıyanet etmişti. Eşim Han'ın baş[ıl]an yurdu Hatahan denen yurttu. Ondan bir hatunu [69] şu sözü edilen kula donlu dört yaşında olan [at]ın[ı] yular bağ[ı] için Tügelbay'a verip gönderdi. Tügelbay, Osman'a verdi. Osman'ın hatundan Mangut istetti. Bu hatundan yukarıda söylenen üç oğul oldu: Süyerkul; Gazi Kul, Ezirkemiş denen. Şimdi bu oğulların soyu Hatahan [diye] adlandırılmaktadır. O kula donlu dört yaşında olan [at], Eşim Han'ın Şarif Kula[sı diye] adlandı. Bu uruktan Molla Eşenali Arabay oğlu gayret sahibi Talebdar Mangut'tan Kurman Hoca; Kurman Hoca'dan Huday Mında, Küntüde, Moynok üç oğul; ikinci hatundan Colgolat, Baygolat iki oğul; üçüncü hatundan Aldayar, Madyar, Sarık üç oğul. Hepsi sekiz oğul. Colbolat evlatları Hotan [diye] adlandı. Baybolat evlatları Baytalçı [diye] adlandı. Çok genç kısrağ çalmıştı. Ondan Baytalçı [diye] adlanmıştı. Sarık evlatları Kökmiye [diye] adlandı. Akla uygun olmayan iş yaptığı için. Şimdi Kurmanhocabay'ın birinci hatundan Huday Mında, Küntüde, Moynok demiştik. Huday Mında'dan Cediger yalnız olup atası Huday Mında öldüğünde anasını Küntüde aldı. O hatunun ismi Olcabek idi. Şimdi bu Olcabek'ten beş oğul oldu. Birinci Sökücü, iki[nci] Acıbay, üçüncü Yahşıbay, dördüncü Karakçı'dan [70] Tolak oğlu. Kara Koçkaç'tan Kara Koçkaç. Şimdi Yahşıbay uruğunu söyleyeyim. Yahşıbay'dan Edil, Şirbek, Keldibek üç oğul. Edil'den Edil oğlu, Şirbek'ten Şirbek oğlu. Keldibek'ten Baytügel, Nosuk, Balbak üç oğul. Nosuk'tan Nosuk oğlu, Balbak'tan Balbak oğlu. Baytügel'den Medet Datka zamanında amir olup yurda çok faydalı adam olmuş. Şimdi Kurman Hoca uruğunun lideri Medet Datka uruğundan şimdi. Medet'ten Dolat, Avak, Alaşa, Atabek dört oğul. Dolat'ta zamanında lider olup atası yerine oturmuş. Bu zattan Çını, Cahil, Emil, Ulan, Kabçı Hay, Ürkünçi altı oğul. Çını'dan Şadnik, Çerikçi Hacı, Kökümbay. Şimdi zamanımızda Kökümbay, babası Medet yerine oturup güzel devlet yönetmektedir. Bunun oğlu çokça oba sahibi olup şimdi Kurgak [diye] adlanmaktadır. Bu uruktan Ümit gayretli [yiğit olup] nice türlü felaket helaketler gösterip, müstakilen bir nahiye olup, yurt ağası olduğu yer [onun] tarafından baş yüceltmiş. Namuslu yiğitlerdendir. Karman ile beş oğluna da din yoluna dostlukta vehm unutulmaktaymış. Şimdi Kurmanhoca kardeşlerin ön[de geleni], görüneni [71] bu zattır.

*Bazarutug reçatna*⁸⁸ (pazarlık reçetesi) Cumkaldın Kökürögün'de mektep yaptırdı. Mescid[e] de Molla Botocan molla tayin oldu. Ümit, gayret ile bu zat Hotan uruğundan şimdi imam olup Huda'ya kölelik etmektedir. **Çertiki Uruğu** Bu Çertiki'nin kök atası Hokand Hanlarının asker başı idi. Bir savaşta Colbarsbek'i birçok asker ile düşmana göndermiş. O savaşta Colbarsbek ecel okuna karşı gelip dönülmez sefere çıkıp gitti. Atası[nın] yerine iki oğlu geçmekteymiş. Şimdi o iki oğlun birinin ismi Keday Molla, 2. Duday Molla. Biri Andican'a dönüp gitti. Ondan Andican'da Çertiki; biri [burda] kaldı. Ondan bu Çertiki, Çertiki [diye] adlanmaktadır. Colbarsbek, Çin şehrinde idi. Onun için Çemr Tiki [diye] adlandı. Şimdi Keday Molladan Kolçugaç, İbn Pökün. Bu Pökün dokuz ağabey, kardeş idi. Atası Kolçugaç kış gününde ak gök kır [renkli] kartala aldırıp, şu gök kır [renkli kuş]tan bulaşıcı hastalık ortaya çıkmış. Sekiz oğlu ile Kolçugaç, halk[ın] gittiği [72] yere gitti. Yalnız Pökün kaldı. Bu Pökün'den Carmamat, Ayn Hoca, Mayrabay, Sarı Kalbak, Sazay, Karamyon Çike dört oğul, dört uruk oldu. Sar[ı] Kalbak uruğundan Kızbubek, İbn İtay, İbn Satay. Sazay uruğundan Ormuş. Bu uruktan Baysak Hacı, İbn Molla Tölemiş. Karamyon uruğundan Kençe Kuzu, İbn Tokul, İbn Toko, İbn Hoca, İbn Alcambay, İbn Yunis. Çike uruğundan Bay Nazar, İbn Fokuy, İbn Kuman, İbn Taşbek, İbn Kasımbay, Sâdebay. Bu uruklar şimdi her yurda dağılmaktadır. **Moñoldor Uruğu** Moñoldor'un kök atası Tagay Bey'in odun satınalıcı[sı], hizmetçisi idi. Kököbayır denen bu adamı, Kököbayır Kök Bugu diyor. Demek Kököbayır o hizmetçinin ismi, Kök Bugu [ise] odun getiren Bugu. İki bir adamın ismi oldu. Tagay Bey, Kököbayır Kökö Buga'ya Nâl Ece denen ecesini verdi. Bunun bir oğlu oldu. İsmi Moñol koydu. Kökö Buga öldü. Moñol yetim kaldı. Nâl Ece'nin Kökö Buga'dan kalan Kungur Kula [73] denen atını Adıgine [ve] Tagay [adlı] iki ağabeyinin ortasına kurbanlık verdi. Adıgine, Tagay Kalmak[ı] vurup geldiğinde Nâl Eceye, bir Kalmak verdi. Onun ismi Dur idi. O yetim evladının ismi ile kölenin ismi birleştirilip o evlada ad koyulmuştur. Moñoldor deyip, şimdi Tagay Bey'in yeri olup bu Moñoldor uruğu birçok uruğa bölündü. Bir nahiye Narın'nın Cambulak denen yerinde. *"Bu köleyi zor [bir] imtihanla zorlamayacağım."*⁸⁹ (o) deyip bu kölenin uruğundan Bolot zamanından beri Sarbagış içinde durdu. Gazikul'dan, Karga, Karbuz, Karasart, Mamake, Alibek 5 oğul. Karga'dan Esen İbn Berdibek, İbn Absabay; Karbuz'dan Şubuk, İbn Dölet; Karasart'tan Oçambay, İbn Ak Buta; Mamake'den, Ormotoy, Kalmatay. Ormotoy'dan Kuttuk, Yañi Bay Hacı, İbn Molla Çamgurçı. Kuttuk'tan Mambat; Kalmatay'dan Arık, Kadir, Solto. **Sarbagış, Solto İçinde Yedi Kol** Solto içinde yedi kol hikâyesi: Bunlara kol demek. Bazısı hırsız[lık] yapıp yakalanıp, hatuna, kalına⁹⁰ [74] verilmiştir. Bazısı Kalmak'tan ele geçmiş. Bazısı Kazak'tan düşmüş. Böylelerine eskiler kol demişler. Onların her birine hatun alıp vermişler. Her biri, beher uruklara bölündü. Her bir yurtta yedi [tane] kol olmuş. Solto içinde yedi uruk: Birinci Asıl Baş, 2. Çoçalış, 3. Tölek, 4. Şalta, 5. Köñü, 6. Beş Körük, 7. Make. Sarbagış içinde yedi kol: Üsük, Molov, Çeçey, 4. Abra 5. Sabra 6. Çakaldak, yedinci Beş Körük. Esenkul içinde yedi kol: Birinci Budayçı, 2. Karnayçı Karnay Tutkan, 3. Küben, 4. Samtır, 6. Yokbasar, yedinci kol[un] hikâyesi aşağı[da] geçti. Anlatıcılar anlattığı için -yazıcıda- yazıcılar[ın] yazdıkları ayıp olmaz; olsa [olsa ayıp] anlatıcıda olur. **Yetigen, Kuşçu**

88 İtalik yazılan bu kısım anlaşılammıştır.

89 İtalik yazılan bu kısım tam olarak anlaşılammıştır.

90 "Başlık parası" demektir.

Kurmanhoca, Kolçugaç bâbında beyan kılınmış idi. Molla Sıdık'tan İledegi Kızıl Buruñ denen Kazak'ı varıp, Kızıl Buruñ Kazak [diye] adlandı. Molla Yusuf, Sayak içine gelip durdu. Bunun nesli Sayak diye adlandı. Şimdi İbrahim'den Yetigen, Kuşçu iki oğul. Cetigenden Yetigen. Birçok uruk her yurttta dağılmakta. Kuşçu'dan [75] Kuşçu uruğu. Bu uruklar da her yurda dağılmaktadır. Şimdi Kuşçu'dan Sargaldak, İbn Kongurbay, İbn Tamay, İbn Niyaz, İbn Tokuzbay, İbn İbrahimbek, İbn Kidil Molla. Bu Kidil Molla, Bişkek obasının Isık Ata, Araşan'ı ilk ele geçiren zattır. Isık Ata'yı aşıp Andican[‘a] varmakta olup, gelip Araşan'ın büyük tepesinin yanına düşüp, beş namazını kılmak için pınardan taharet aldı. Suyun sıcaklığına şaşırıp [namaz] kılıp devam ettiğinde bedeninde olan yaraları suya sokup baktı. Birkaç gün durunca iyileşmeye başladı. Elbette şifa[lı] su olduğu [için] (diye) birçok pınarın deliğini açıp geçen[lere] varanlara haber verip nice yıl şeyhlik yapıp çoğu adamın cerahatlardan iyileşmesine sebep olan [kişi] oldu. Şimdi padişahlık hazinesine girip, bu zatın evlatları bu Araşan'da ömür sürmekteymiş. Her [biri bu] bulak üstüne ağaçtan ev yapıp bir derece düşmüş. On beş tıyından yirmi pınar padişahlıktan bırakmış. Numara[sıyla] evler, yetmiş seksen Kırgız obası sıra[sı]yla dik[tir]miş. 3-4 dükkân, 3-4 aşçı dükkânı, 2 kasap pek endamlı. Her türlü hastalığa faydalı, acayip bir ziyaret yeridir. Sıcak, soğuk arası Isık [76] Ata Üsen'in ağzına yakın akan Çoñ Muñ'un sağ tarafında araba yolunun geçtiği yerde. Şimdi su tarafından yol düzeltilip nehir yatağının üstünden yer yapılmış. Kırgız ev[i] dikilmek için hem dükkân numara[sıyla] ev yaptırmak için yıldan yıl[a] dolmakta, çoğalmaktadır. **Ondan Bundan Kitap Eki** Bu Dungan, Semerkant'ın ulemalarındandır. Bu Dungan'ın ataları Kitay'ın [meşhur] padişahı[nı] Müslüman yapmış. Üç bin yoldaşı ile Semerkant padişahını hükmetmiş. Tañ padişahı, onların isimleri bunlardır: Vaysi, Gaysi, Vankayzı denen bu üç zattır. Şimdi bu Dunganlar[ın], bir 'domuz' hakkında Kitaylar ile arasına düşmanlık düşüp, hicretin bin iki yüz yetmişinci sene[si] [aralarında] savaş olup, ölümden kurtulmuş buraya gelmiş. Narın denen lideri Şabdan Surambay'dan Kara Konguz'ı (izin) isteyerek (orada) oturdular. Şimdi günbegün Dunganlar Kara Konguz'da çoğalmaktadır.

[77] Fihrist Sayfa

Tarih Hakkında Gazel III, Hazret-i Âdem 12, Türk Urukları 15, Temir Evlatları 16, Kıdık Evlatları 20, Ibike Evlatları 22, Şerimbek, Koonduk Evlatları 23, Şadıkan, Töregeldi Evlatları 24, Narbota Evlatları 25, Şerbota, Bolot Evlatları 26, Esenkul Evlatları 27, Niyazbek Evlatları 28, Suban Evlatları 29, Orman Han Evlatları 31, Hacı Evlatları 33, Sekizbek Evlatları 34, Şatın Evlatları 35, Irızkulbek, Tülkü Evlatları 36, [78] Yine Esenkul'dan 37, Basarkul, Nazar Evlatları 38, Nadirbek, Tınay Evlatları 39, Çoñ Çarık, Yarbek Evlatları 43, Döles, Manap Evlatları 44, Toko'nun Yedi Oğlu 46, Bugu Evlatları 47, Alseyit Uruğu 48

Solto Uruğu 50, Kultu Uruğu, Ça Uruğu 51, Talkan Uruğu 53, Momohon, Bahışan 54, Cankoraz 55, Kara Çora 56, Keldike Bariñ, Azık 57, Sayak 58, Çerik İkinci Sayak Uruğu 59, Halife Hacı Gazeli 63, [79] Kurmanhoca 67, Çertiki Uruğu 71, Moñoldor Uruğu 72, Sarbagış, Solto İçinde Yedi Kol 73, Yetigen Kuşçu 74, Ondan Bundan Kitap Eki 76.

BİBLİYOGRAFYA

- Asanbaeva, Cıldız, *Kırgızistan'da Şecere ve Kırgız Tarihini Yazan İlk Yazarlar ve Onların Eserleri (1849-1949)*, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bişkek 2005.
- Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, I-III cilt, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2005.
- Baytur, Anvar, "Kırgızıya" Cana "Şadmaniya" Cönündö", *Kırgız Madaniyatı*, Frunze 1991, S. No: 12, 21-Mart, s. 11.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, 22. Baskı, Ankara 2005.
- Karasaev, Hüseyin, "Muhtasar Tarih-i Kırgızıya", *Ala-Too*, Frunze 1989. S., No: 3, s. 111-116.
- Karasaev, Hüseyin, "Muhtasar Tarih-i Kırgızıya Cana Anın Tüzüüçüsü", *Ala-Too*, Frunze 1989. S., No: 3, s. 116.
- Kırgız Tilinin Sözdüğü*, Avrasya Press, Bişkek 2010.
- Kocobekov, Murat, "Osmonaalı Sıdık Uulu Cönündö Maalimat", *Ala-Too*, Frunze 1989, S. No: 3, s. 119-120.
- Lessing, D. F., *Moğolca-Türkçe Sözlük*, I-II, çev. Günay Karaağaç, Ankara 2003.
- Mustayev, E. M. E., V. G. Şcerbinin, *Büyük Rusça-Türkçe Sözlük*, Multilingual Yayınları, Moskova 1995.
- Olcobay, Karataev, *Kırgız Etnonimder Sözdüğü*, Kırgız-Türk "Manas" Üniversitesinin Çıgarmaları, Bişkek 2003.
- Steingass, F., *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, Librairie du Liban, Beirut 1975.
- Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları:549, Ankara 2011.
- Yudahin, K. K., *Kırgızsko – Russkiy Slovar (Kırgızça-Orusça Sözdük) 1 A-K*, Frunze 1985.
- Yudahin, K. K., *Kırgızsko – Russkiy Slovar (Kırgızça-Orusça Sözdük) 2 L-Y*, Frunze 1985.
- Yudahin, K. K., *Kırgız Sözlüğü*, I-II, çev. Abdullah Taymas, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998.
- Wehr, Hans, *A Dictionary of Modern Written Arabic-English*, Librairie du Liban, Beirut 1980.

